

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Наталія КОМІХ

**СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У СФЕРІ
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Навчальний посібник

Дніпро
2022

УДК 316
К 63

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 10 від 15.06.2022)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Надія МІХНО – доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;

Лариса КОЛІСНИК – кандидат соціологічних наук доцент кафедри історії та політичної теорії НТУ «Дніпровська політехніка».

Комих Н. Г.

К 63 Соціологічні дослідження у сфері правоохоронної діяльності : навч. посібник / Н. Г. Комих. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 112 с.

ISBN 978-617-8032-77-7

У посібнику розглянуто основні питання соціологічного знання. Приділяється увага методам соціологічного дослідження та їх можливостям в діагностиці правоохоронної сфери. Книга буде корисною для здобувачів освіти в закладах вищої освіти, зокрема зі специфічними умовами навчання, та для широкого кола читачів.

АВТОР:

КОМИХ Наталія Григорівна – доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат соціологічних наук, доцент

ISBN 978-617-8032-77-7

© Комих Н. Г., 2022
© ДДУВС, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1. ОСНОВИ СОЦІОЛОГІЇ	6
1.1. Загальна соціологія	6
1.2. Розвиток соціологічної думки в Україні	17
1.3. Суспільство. Соціальна активність індивіда	25
Питання та завдання для самоконтролю.....	40
Приклади тестових завдань.....	41
Розділ 2. СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ	45
2.1. Програма соціологічного дослідження	45
2.2. Методи соціологічних досліджень	57
2.3. Результати соціологічних досліджень правоохоронної сфери	79
Питання та завдання для самоконтролю	94
Приклади тестових завдань	94
Приклади завдань індивідуальної та самостійної робіт	98
Ключові поняття	100
Список використаних та рекомендованих джерел	106
Інформаційні ресурси в Інтернеті	111

ВСТУП

Сучасний освітній процес у вищих навчальних закладах (особливо із спеціальними умовами навчання) знаходиться в стадії змістовного реформування та відбувається в складних умовах потужних соціальних трансформацій глобального суспільства, українського зокрема. Цивілізаційні зміни, що маємо отримали назву соціальних поворотів: інноваційного – постійна та стрімка змінюваність знання, технологій, інформації, обставин життя; інформаційного – посилення ролі медіа, інтернет комунікації, настання «епохи постправди» (важлива не об'єктивна інформація, а вплив на емоції), втрачається експертність знання, домінує візуальний контент; технологічного – стрімкий розвиток технологій, що охопив всі без винятку сфери людського існування від медицини до сільського господарства, іншими словами – це біотехнології, роботизація та штучний інтелект. Додамо сюди стрімкий розвиток дистанційної освіти, обумовлений пандемією Covid - 19 та війною України з росією.

За таких умов, зміст навчання, освітні методики потребують підлаштування до потреб здобувачів освіти, вимог ринку праці. Майбутній фахівець повинен отримати комплекс компетенції: діяти в умовах невизначеності ситуації, активного мислення, критичного мислення, спілкування багатьма мовами, культурної свідомості та самовизначеності, соціальні та громадянські компетентності. Практично всі зазначені компетенції здатні забезпечити соціологічне знання.

Адже, соціологічна уява, що формується в результаті засвоєння соціологічного знання, надає можливості здобувачу: розглядати соціальні явища як результат дії соціальних сил, груп, окремих індивідів, які мають спільні інтереси; розуміти структурні складові соціальних явищ та процесів; співставляти сучасні соціальні події з історичними та культурними їх передумовами; визнавати динаміку, варіативність суспільного життя.

Іншими словами соціологічна уява – це здатність визнавати різноманітність та множинність соціальної реальності, пов'язувати її з структурним, культурним, історичним контекстом, а також з індивідуальним та колективними діями членів суспільства.

Зазначена логіка освітнього процесу та оптика соціологічного знання обумовила появу навчального посібника з дисципліни

«Соціологія» для здобувачів Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. За нашим задумом, посібник мав відображати специфіку освітніх програм за якими навчаються здобувачі, а саме: «Правоохоронна діяльність» та «Право».

Тому, актуальність навчального посібника пов'язана також з розгортанням реформи правоохоронної сфери, яка відбувається не тільки на інституційному, структурному рівні, але супроводжується глибинними ідеологічними трансформаціями, які передбачають поширення практики community policing (відкритості правоохоронної системи до суспільства), політики гендерної рівності в структурних відносинах системи, запровадження корпоративного менеджменту. Відтак, здобувач освіти з правоохоронної діяльності, стратегічного, кримінального розслідування має розуміти структуру сучасного суспільства, глибинні соціальні процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, а також методи діагностики цих процесів та діяльності безпосередньо правоохоронних структур.

Для реалізації поставленої мети посібник має логічну структуру. Зокрема ми пропонуємо читачеві ознайомитися з загальними питаннями соціології: предметно-об'єктною галуззю науки, функціями, ключовими категоріями. Далі, пропонуємо зануритись в питання розвитку соціологічного знання в Україні, що важливо з огляду на переосмислення соціологією важливості національної ідентифікації науковості, що вчені окреслюють, як постколоніальний синдром. Також читач знайде відповіді на питання про суспільство, його структуру, соціальну стратифікацію, та місце індивіда в соціальному просторі. Другий розділ присвячений методам соціологічного дослідження.

Отже, навчальний посібник присвячений питанням загальної соціології, методам соціологічного дослідження та їх можливостям у вивченні соціальної реальності, зокрема правоохоронної сфери. Сподіваюсь навчальний посібник буде корисним для здобувачів вищої освіти всіх рівнів (бакалавр, магістр) у закладах із спеціальними умовами навчання. А також всім, хто цікавиться питаннями соціологічної освіти.

Розділ 1 ОСНОВИ СОЦІОЛОГІЇ

1.1. Загальна соціологія

Визначення соціології Соціологія – наука про становлення, розвиток і функціонування суспільства, його елементів, соціальних відносин і соціальних процесів, про механізми і принципи їх взаємодій. Наведене визначення соціології в науковому дискурсі виникло не одразу, а в результаті послідовного розвитку та ускладнення соціологічного знання про межі предметно-об'єктної галузі науки. Прийнято вважати, що соціологія є молодого наукою з короткою історією, але достатньо довгим минулим.

Поняття «соціологія» впроваджено до наукового обігу лише у 30-х роках ХІХ ст. французьким філософом Огюстом Контом (1798-1857). Соціологія (від лат. *societas* – суспільство і грецьк. *logos* – знання, поняття, вчення; буквально – вчення про суспільство).

Отже, соціологія – наука про суспільство, визначення якого дотримуються і на сьогодні більшість вчених. Еміль Дюркгейм (1858-1917) – французький соціолог і філософ конкретизував предмет соціології. А, отже соціологія не просто наука про суспільство, а конкретно про соціальні явища, соціальні відносини, соціальні процеси. Соціологія – це наука, яка вивчає соціальні факти. Соціологія виникла як наукове знання на противагу метафізичному, теологічному способам мислення. Її науковий метод мав бути чітким та вивіреном на кшталт методів природничих наук. Так, наукова парадигма соціології отримала назву позитивізм.

Позитивізм Позитивізм – філософська течія, представники якої єдиним джерелом знання вважали емпіричні (засновані на досвіді) дані, заперечували пізнавальну цінність теоретичного мислення, філософських знань.

Такій науковий моделі відповідало кілька характерних настанов, що обмежують її пізнавальну цінність: обмеження наукового пізнання фактами безпосереднього спостереження і чуттєвого сприйняття; зведення наукових законів до простих положень про взаємозв'язку між фактами; розумове конструювання на основі наукових законів

прогностичних моделей прогнозів на теми майбутніх явищ.

Суттєво доповнює змістовні наукові ракурси соціологічної науки на початку ХХ ст. німецький соціології Макс Вебер (1864-1920) та його концепції «розуміючої соціології». Головна ідея соціології М. Вебера – обґрунтування можливості максимально раціональної поведінки, що виявляється у всіх сферах взаємодії людей.

«Розуміюча соціологія»

Соціологія є «розуміючою» наукою, оскільки вивчає поведінку людини, яка вкладає в свої дії певний сенс. Дії людини набувають характеру соціальної дії, якщо в ній присутні два моменти: суб'єктивна мотивація індивіда та його орієнтація на інших.

Але, надалі ситуація ускладнюється. Виявляється, що вивчати можна не тільки суспільство як соціальну систему, індивіда, його соціальну поведінку, соціальні дії, а й аспекти соціальних відносин соціальних груп на макро-, мезо- та мікрорівнях.

З розвитком соціологічного знання суттєво ускладнюється змістовний багаж соціологічних теорій. Виникають інтегральна парадигма, яка ніби об'єднує об'єктивістський та суб'єктивістський погляд на суспільство. Найбільш популярною у сучасній соціології є теорія структуралістського конструктивізму П'єра Бурд'є. Популярність ця зумовлюється багатьма причинами, але головна з них полягає в тому, що теорія Бурд'є відносно легко використовується як методологія для прикладних соціологічних досліджень. Її можна наповнити реальним емпіричним та фактичним матеріалом. У центрі його теорії «принцип подвійного структурування соціальної реальності», який говорить, що в соціальній системі існують об'єктивні структури, вони не залежать від свідомості й волі людей і здатні стимулювати ті чи інші дії та прагнення

Інтегральна парадигма

індивідів, але в той же час самі структури створюються соціальними практиками агентів. А, отже, соціологія вивчає людські істоти у поєднанні біологічних та соціальних характеристик.

П. Бурд'є оперує категоріями «агент» й «практика», та якщо трактування «агентів» у них схожі, то практики Бурд'є трактує трохи інакше.

Практики – це, на думку французького дослідника, скоріше спонтанні, ніж раціональні дії, вони реалізують звичні схеми мислення та діяльності (вони можливі як результат рефлексії, але далеко не завжди та й не в тому їхня суть).

На думку Бурд'є будь-яка практика здійснюється за наступною схемою: <(габітус) x (капітал)> + поле. Тепер докладніше про кожен із

цих елементів.

Соціальні структури впливають на індивіда не тільки на усвідомленому рівні, але (що більш важливо) й на рівні несвідомому. Вони закріплюються в суб'єктивному світі людини у вигляді сукупності міцних придбаних прихильностей. І саме ця сукупність прихильностей виступає в якості «призми» через яку людина бачить цей світ. Називається ця система – габітус. Бурд'є розуміє його як систему стійких диспозицій, структурованих минулими практиками й структуруючих наступні. Габітус – це увесь той досвід (свідомий, несвідомий), що люди придбали в процесі соціалізації, участі в соціальних відносинах. Габітус – це відбиток структур, але не стільки в практиках, скільки в свідомості. Габітус як набір засвоєних, але найчастіше неусвідомлюваних схем сприйняття й виробництва практик є моделлю, що дозволяє пояснювати спонтанність, імпровізаційність практик, не прибігаючи до ідеї рефлексуючого й вільного суб'єкта діяльності та відтворюваність, стійкість соціального порядку, не прибігаючи до ідеї об'єктивної детермінованості діяльності. Габітус – ключовий момент синтезу здійснюваного Бурд'є, це своєрідний «буфер» між структурами та агентами.

Звідки береться габітус? Габітус – це, по-перше, продукт історії, а, по-друге, це прояв у людині соціального контексту в якому вона живе. Габітус, у принципі, піддається змінам, але ці зміни вкрай інертні. Тому твердження Бурд'є, що «габітус не міняється» – це скоріше методологічний підхід. При вивченні практик зручно й доцільно вважати, що габітус у людей залишається колишнім (хоча він може змінитися, але це малоімовірно), а міняються інші елементи практик – капітал(и) та поле.

Відповідно далі про ці елементи. При плануванні та здійсненні будь-якої дії людина керується не тільки своїми уявленнями про світ (диспозиції та габітуси), але й засобами, які в нього є в наявності. Для того щоб позначити ці засоби, за допомогою яких агенти можуть задовольняти свої інтереси, Бурд'є вводить поняття – капітал.

По Бурд'є, капітали – це «структури панування», що дозволяють індивідам досягати своїх цілей. Чим більший обсяг капіталів, чим більш вони різноманітні, тим легше їхньому власнику досягати тих чи інших цілей.

У роботі «Соціальний простір і генезис класів» Бурд'є виділяє чотири групи капіталів. Це економічний капітал, культурний капітал, соціальний капітал та символічний капітал.

Економічний капітал являє собою всілякі економічні ресурси, які

можуть бути задіяні агентом – гроші, різноманітні товари, власність, майно й т.д.

Культурний капітал містить у собі ресурси, що мають культурну природу. Це насамперед освіта, авторитет навчального закладу, що закінчив індивід, затребуваність його атестатів та дипломів на ринку праці. Складовою культурного капіталу є й власне культурний рівень самого індивіда (у нього входять всі знання людини).

Соціальний капітал – засоби, пов'язані із приналежністю індивіда до певної соціальної групи. Зрозуміло, що приналежність до вищого класу дає індивідові більше владних можливостей і життєвих шансів. Взагалі соціальний капітал – це вся система соціальних зв'язків, якими володіє людина (знайомства, зроблені послуги, родинні зв'язки й т. д.).

Символічний капітал – це те, що звичайно називається ім'ям, престижем, репутацією. Людина популярна має більші ресурси, щоб домогтися своїх цілей, ніж ті індивіди, які популярністю не володіють.

Практично всі капітали мають здатність конвертуватися один в одного. Так, маючи символічний капітал, можна підніматися вгору по соціальним сходам, знаходячи тим самим і соціальний капітал. Конверсія капіталів здійснюється по певному обмінному цензу, що залежить від культури суспільства, стану ринку, попиту на ньому на той або інший вид капіталу.

Капітали дають агентам владу над тими, у кого їх менше або в кого їх зовсім немає. Природно, що характер дій в індивідів, що володіють більшим обсягом капіталу, буде інший порівняно з тими, у кого капіталу менше.

Другий важливий момент концепції Бурд'є, і другий важливий фактор який впливає на практики агентів – це поле.

За Бурд'є, соціальне поле – це логічно мислима структура, свого роду середовище, у якій здійснюються соціальні відносини. Але разом з тим, соціальне поле – це реальні соціальні, економічні, політичні й інші інститути, наприклад, держава або політичні партії. Йдеться про сполучення двох аспектів: методологічного (поле – інструмент аналізу соціальної реальності) та онтологічного (соціальна реальність подібна до поля).

Ця подоба виражається через дві сутності поля. Перша із цих сутностей «фізична», тобто соціальне поле подібно фізичному полю, на ньому діють сили. Якщо ви підносите залозку до магніту, вона попадає в магнітне поле й притягається, то ж саме й у суспільстві. Тут є сили, які «давлять» на людей і змушують поводитися певним чином (соціальні норми). Якщо ви дивно одягнетесь, то на вас буде «давяти» думка

навколишніх, що постійно будуть повторювати вам: так одягатися не можна! Але в той же час якщо ви не так сприйнятливі до думки навколишніх, то тиск поля може не сильно вплинути на вашу поведінку. Маленька залозка до магніту притягнеться, а велика – ні. Цим концепція поля вигідніше теорії соціальних інститутів, тому що дозволяє не тільки виявити схильність до виконання тієї чи іншої соціальної норми, але й силу її виявлення.

Друга сутність поля може бути умовно позначена як «топографічна». Тут доречно говорити про простір (соціальний простір), у якому розташовані як окремі агенти, так і соціальні спільності, групи, класи. Це своєрідна «карта», на якій соціальні суб'єкти розташовуються відносно один одного в категоріях «далі/ближче».

Бурд'є говорить про нерівномірність соціального простору й виділяє в ньому кілька полів – поле політики, поле економіки, поле релігії, поле культури й т.д. Те чи інше соціальне поле не може існувати без адекватної йому практики агентів: у політичне поле попадають не всі, а лише ті індивіди, які так чи інакше мають відношення до політики; у релігійне – віруючі люди й т.д.

І відповідно, у кожному полі діють свої сили, «правила гри». Крім того, у рамках кожного поля є окремі субполя, що вводять додаткові правила. У політиці є субполе консерватизму, комунізму, соціальної демократії, ліберальне субполе, те ж у релігії. Для кожного із цих субполів характерні свої капітали. Капітал ісламської релігії навряд чи може бути використаний у полі релігії християнської й т.д.

Щоб поле функціонувало, необхідно не просте відношення агентів до поля, їхня формальна активність. Потрібна ще їхня схильність діяти по його правилах, наявність у них певного габітусу, що включає в себе знання правил поля, готовність їх визнавати й адекватно діяти. При цьому будь-яка людина включена в безліч різних полів, у кожному з яких вона змушена діяти за своїми правилами. Тому ці правила дуже швидко переходять зі сфери рефлексії в сферу габітусу.

Однак вплив габітусу на поля (і взагалі на структури) неоднозначний. Структури можуть, як закріплюватися в ньому, тим самим, визначаючи дії агентів, так і суперечити йому. Тобто крім реальних позицій у тім або іншому просторі в агентів є ще й їхні габітуси, диспозиції, їх власне бачення себе в соціальному полі. Це бачення здатне накладатися на структури та змушувати індивідів відтворювати їх не такими, які вони є.

Саме завдяки наявності габітусів, здатності накопичувати капітали, відносному характеру впливу полів агенти не тільки підвладні впливу

соціальних структур, але й здатні відтворювати їх, вносити в них інновації та зміни, сприяти їхньому переструктуруванню. Таким чином, соціальний простір – це не стільки тверді соціальні структури, інститути, скільки комплекси відносин, що поєднують і розділяють агентів.

Протягом ХХ ст. західна соціологія зазнає величезних змін і нині становить собою надзвичайно складну систему ідей, гіпотез, концепцій, теорій, методів дослідження й способів опису різноманітних соціальних явищ. При цьому практично всі сучасні соціологи активно використовують ідеї і принципи класичної соціології, керуючись ними як компонентами власних концепцій або відштовхуючись від них як від банку ідей, що мають самостійну цінність.

Незважаючи на неоднорідність і суперечливий характер сучасної західної соціології, вдається вирізнити низку її характерних рис:

❑ інтернаціоналізація сучасної соціології, тобто зростання кількості праць із питань соціології в усіх цивілізованих державах та регіонах світу;

❑ академізація соціології, тобто перетворення її в академічну науку, яка посідає чільне місце в університетських програмах. Сьогодні соціологічні факультети і курси на одному з перших місць щодо кількості студентів;

❑ експертизація соціології. Означає дедалі ширше залучення соціологів як експертів до діяльності державних, громадських і приватних органів та організацій, до праці в галузі соціальної роботи;

❑ фактографізація соціології або зростання її об'єктивності, точності й індуктивності, вдосконалення кількісних і якісних методів соціологічних досліджень, поліпшення техніки їх проведення;

❑ соціологізація інших наук, і соціогуманітарних, і біологічних, медичних, фізичних тощо. Вони дедалі глибше досліджують вплив соціальних чинників на реальність, яка ними вивчається і соціологічно тлумачать свої специфічні проблеми;

❑ диференціація соціології, тобто зростання її спеціалізації, виникнення нових галузей всередині соціологічної науки, які у свою чергу поділяються на ще вужчі відгалуження та ускладнення з огляду на це структури соціологічного вчення.

Сучасна соціологія – поліпарадигмальна наука. Загально прийнята парадигма в ній відсутня, а присутні різні, які доповнюють одна одну. Всі соціологічні парадигми за характером методологічних прийомів до аналізу суспільства можливо розділити на три групи:

Характерні риси сучасної соціології

1. Системні парадигми – розглядають соціальні спільноти, форми їх самоорганізації, функціонування соціальних інститутів.

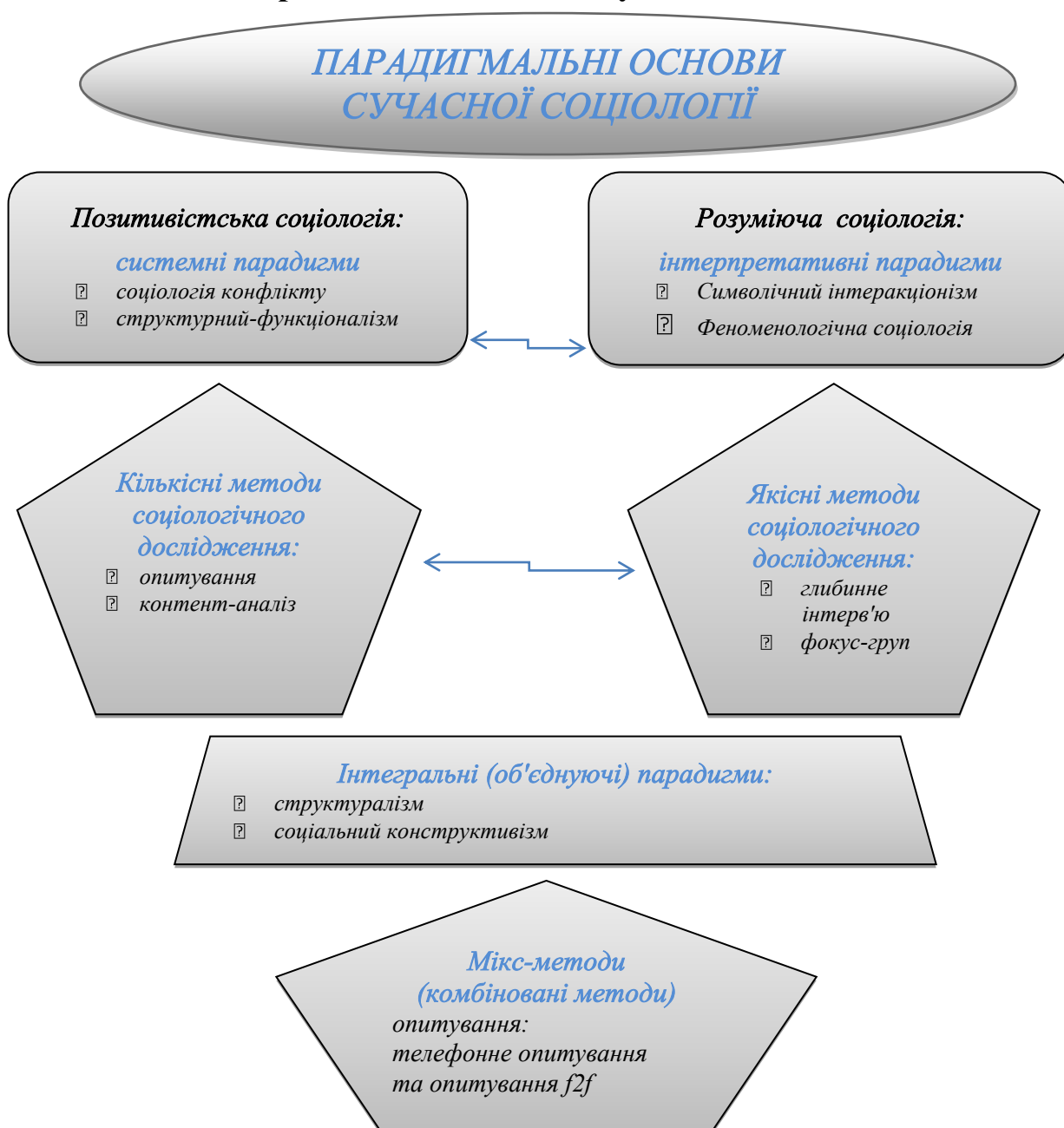
2. Інтерпретативні парадигми – акцентують увагу на вивченні та інтерпретації людської поведінки на мікрорівні.

3. Інтегральні (об'єднуючі) парадигми – дозволяють вивчати взаємозв'язок соціальних структур та діяльності соціальних агентів, їх взаємозв'язок.

Взаємозв'язок парадигм та методології емпіричного соціологічного дослідження представлено у схемі 1.1.:

Схема 1.1.

Парадигмальні основи сучасної соціології

Поліпарадигмальність соціологічного знання обумовлює тлумачення об'єкта та предмета соціології.

Окрім загальнотеоретичного осмислення свого предмета, соціологія охоплює низку соціологічних теорій, які вивчають особливі стани і форми буття соціальних спільнот – соціальну структуру, культуру, соціальні інститути і організації, особистості, а також процеси соціалізації індивідів у соціальних спільнотах.

Як наука про соціальні спільноти, соціологія досліджує масові соціальні процеси і поведінку, стани і форми соціальної взаємодії та соціальних взаємозв'язків людей, що утворюють соціальні спільноти (схема 1.2.).

Схема 1.2.

Об'єктно-предметна галузь соціології

Соціологія вивчає як індивідуально-неповторні особистості, так і соціальні типи. Але у всіх висвітлених проекціях на передньому плані – особистість. Проте соціологія розглядає її не крізь призму індивідуально неповторних властивостей та якостей (це предмет психології), а з позиції соціально-типових рис як суб'єкта розвитку суспільства.

В соціології особистість – не тільки частина малої контактної

групи, але й типовий представник певної великої соціальної групи, носій властивих цій групі норм, традицій, цінностей, поглядів і відносин. Тобто, людина як сукупність усіх суспільних відносин керується у своїй поведінці передусім набутими та усталеними нормами, а соціальні відносини утворюються не за родинним зв'язком і знайомством, а згідно зі сформованими соціальними цінностями, правилами, законами.

Система категорій соціології

Соціологія має свою систему категорій. Це найбільш загальні поняття, які віддзеркалюють суттєві сторони предмета науки, розкривають механізм прояву законів і закономірностей, які нею визначаються.

Понятійно-категоріальний апарат соціології охоплює:

□ загальнонаукові соціологічні категорії (суспільство, соціум, соціальна система);

□ соціологічні категорії (соціальний інститут, соціальна організація, соціальні норми, соціальні цінності);

□ категорії дисциплін, суміжних з соціологією (економічна соціологія, соціологія політики, соціологія культури).

Однією з головних категорій соціології, є категорія «соціальне». Адже, соціологія вивчає саме соціальні відносини, соціальні процеси тощо. Соціальне (соціальні відносини, соціальна сфера) виникає в процесі взаємодії людей з метою задоволення їх життєвих потреб: в їжі, одязі, житлі, безпеці, продовженні роду, духовному розвитку, творчості тощо. В результаті взаємодії (багаторазового повторення тих чи інших сумісних дій) виникають і утверджуються соціальні статуси і ролі, напрацьовуються цінності і норми, утворюються соціальні інститути, формується соціальна система суспільства чи соціальної спільноти.

Соціальне – це сукупність тих чи інших властивостей і особливостей, які виявляються в конкретних умовах між індивідами і спільнотами в процесі сумісної діяльності (взаємодії). Категорія «соціальне» тісно пов'язана з категорією «соціальні відносини».

Соціальні відносини – самостійний, специфічний вид суспільних відносин, які виражають діяльність соціальних суб'єктів, зумовлену їх неоднаковим становищем у суспільстві та роллю в суспільному житті.

Багатоманітність соціальних відносин є своєрідним відображенням суспільного життя, наслідком впливу на них конкретної суспільної діяльності, що надає їм специфічних відтінків. Розвиток соціальних відносин у кожній конкретній сфері утворюються не за

родинним зв'язком і знайомством, а згідно зі сформованими соціальними цінностями, правилами, законами.

Соціальні спільноти (групи) – історично сформовані стійкі групи людей, об'єднані загальними соціальними інтересами (курсанти, поліцейські, підприємці).

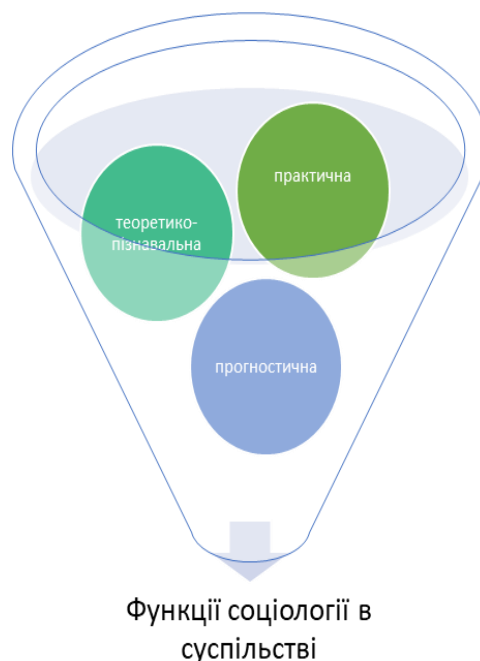
Соціальні інститути – історично сформовані, стійкі форми організації спільної діяльності людей (сім'я, право, релігія, поліція).

Соціальні процеси – це форми соціальної взаємодії, результатом яких є зміна соціальних відносин для людей (соціальні конфлікти, соціальна мобільність).

Функції соціології Соціологія виконує низку пізнавальних функцій, адже вона досліджує соціальні явища, отримує наукові уявлення про їх сутність і зміст, вивчає зв'язки з іншими явищами. Вивчає характер і закономірності їх розвитку тощо. Соціологія виконує також комплекс практичних функцій. На основі емпіричного і теоретичного аналізу соціальних явищ розробляються практичні рекомендації, спрямовані на покращення механізму соціального управління, підвищення його ефективності на всіх рівнях, прогнозування (схема 1.3.).

Схема 1.3

Основні функції соціологічної науки

**Соціологія
в системі
суспільних наук**

За умови виконання соціологією соціальних функцій вона здатна посісти важливе місце в житті суспільства і кожної людини, допомагаючи кожній людині обрати життєвий шлях, визначити життєві перспективи, сконцентрувати особисті зусилля на вирішенні соціальних проблем. Соціологія як система знань не може розвиватися і реалізовувати функції без взаємодії з іншими науками. Тим більше, що для сучасного соціологічного знання притаманний принцип міждисциплінарності. У системі суспільних наук соціологія досить тісно стикається з філософією. Але, на відміну від філософії, соціологія розглядає конкретні факти, користуючись при цьому об'єктивними даними. Також соціологія досить тісно взаємодіє з історією. Однак, історія вивчає минуле суспільства, його розвиток у хронологічному порядку (послідовності), тоді як соціологію цікавлять сучасні проблеми, які актуальні сьогодні.

Схема 1.4

Зв'язок соціології з соціально-поведінковими науками

Соціологія взаємодіє й з економічними науками, оскільки розвиток суспільства, його благополуччя більшою мірою залежить від матеріальних благ, від відносин, які склалися в процесі виробництва

(схема 1.4). Як відомо, суспільство неможливо пізнати без знання політичних структур, що у свою чергу говорить про зв'язок соціології з політологією. Соціологія вивчає політичні проблеми суспільства в рамках дисципліни – соціологія політики. Вивчаючи особливості суспільства, його інститутів, соціологія опирається на дані правових наук, де центральним є юридичні норми які регулюють і закріплюють соціальні відносини та соціальну поведінку людей в колективі, в суспільстві. Вивчаючи поведінку особистості в суспільстві соціологія опирається на психологічну науку. Але, якщо деякі психологи розглядають поведінку людей з точки зору впливу хімічних речовин мозку на настрій і емоції, більшість соціологів ці чинники не ураховують, їх в більшій мірі цікавить вплив соціокультурного середовища та відповідних соціальних чинників на поведінку.

1.2. Розвиток соціологічної думки в Україні

Передумови виникнення української соціологічної думки

Українська соціологія виникла і розвивалась на тлі процесів суспільного розвитку, потужних соціальних змін, які охопили світ з кін. XVII ст. та поетапної еволюції наукового знання. До специфіки українського контексту формування ідей про суспільство слід віднести певні історичні події та реакцію на них провідних українських мислителів. Події української історії, їх певне осмислення відображені у історичних пам'ятках Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Великого князівства Литовського. Це насамперед закони тих часів та літописи.

Не менш значимими впливовими факторами є: становлення специфічного соціального феномену – козацтва; формування в Україні братств, які об'єднували людей з метою релігійної, благодійної, а згодом, суспільно-політичної та просвітницької діяльності. Крім того, в кінці XVII – на початку XVIII століття відбувається розвиток історіографії, а саме – перехід від описів історії «відтворення світу» та «від потопу» до власне історичних літописів («історія козацтва», «історія церкви», «історія Унії»). Серед найвідоміших слід назвати «Синопис» Інокентія Пзеля, «Літопис самовидця», Літопис Григорія Грабянки, «Історію Русів» (автор невідомий), літопис «Сказання про війну козацьку з поляками» Самійла Величка.

Подальші спроби осмислення як історичних подій, так і проблем філософських та суспільно-політичних, пов'язані переважним чином із

діяльністю, яка, власне, лежить в руслі загального для Європи тих часів Просвітництва. Серед українських просвітителів найвідомішими є Петро Могила (1597-1647, митрополит, реформатор церкви, засновник Київської колегії), Феофан Прокопович (1681-1736, архієпископ, віцепрезидент Синоду, найвідоміший з українських філософів – Григорій Сковорода (1722-1794).

Це спонукало до пошуку нових підходів до аналізу суспільства. Підґрунтям для формування наукового соціологічного знання є комплекс суспільно філософських ідей. Починаючи приблизно з XVI-XVII століття у суспільній думці набувають популярності ідеї природного права та суспільного договору (ці ідеї були актуальними аж до середини XIX століття), які, власне були реакцією на виникнення суспільної нерівності.

Також були представлені ідеї природного права в Україні. Я. П. Козельський (1729-1794) – випускник Київської академії (1750), працював у Петербурзі, а з 1770 року до 1786 року – в Україні в складі Малоросійської колегії в Глухові. Суспільство розглядається як продукт природного права і суспільного договору, що породжує державу. Людина спочатку була природною істотою зі своїми потребами в їжі, відпочинку, самообороні тощо. Однак при переході від природного права до громадянського суспільства людина втрачає повну свободу, надану їй природним правом, і приймає «громадську волю» та закони громадянського суспільства.

Й. Шад (1758-1834) – професор філософії Харківського університету. У 1820-х рр. розвинув теорію природного права на релігійній основі. У своїй праці «Природне право» Й. Шад «первісними правами» називає право на життя, свободу думки, входження в громадянське суспільство. Розум дається людині не тільки для того, щоб дбати про своє, а й про благо інших. Людина не повинна бути рабом – рабство суперечить природному праву і є проявом найбільшого насильства людини над людиною, суперечить суспільному ладу, який ґрунтується на принципі загального блага. За ці ідеї його вигнали з Росії.

П. Д. Лодій (1764 – 1828) – народився на Закарпатті (на той час – територія Австро-Угорщини), працював професором у Львівському (1787), Краківському (1801), Петербурзькому (1819–1820) університетах. Люди народжуються вільними і мають рівні права бути людиною, право на життя і розвиток своєї особистості, право піклуватися про свій добробут, право на чесне ім'я.

Крім того, разючі соціальні перетворення, які призвели до думки

про те, що суспільство розвивається ніби саме по собі, тобто має свої закони розвитку, є особливим різновидом реальності – соціальною реальністю. Серед значущих поворотних моментів суспільного розвитку:

❑ події Великої Французької революція (1789 р.) – проголосили ідеали свободи, рівності, братерства, зруйнувала середньовічний станово-монархічний устрій, соціально значущі форми поведінки, закріплені у традиції, розкріпачило свідомість мас.

❑ Промислова революція – нові класи, урбанізація, зростання міст, масове переселення селян, зростання управлінської бюрократії, формуються кап. відносини.

❑ Зміна ментальності: посилилася роль науки, популярні природничі науки, захиталися релігійні цінності.

Отже, передумовами формування української соціологічної думки є історично культурне осмислення української історії, самоусвідомлення української культури та ідентичності, безперечна спорідненість з світовими тенденціями розвитку суспільної думки.

Біля джерел формування соціологічної науки в Україні стояли такі видатні вчені як М. Драгоманов (1841-1845), І. Франко (1856-1916), Б. Кістяківський (1868-1920), М. Грушевський (1866-1934). Наукові пошуки цих вчених відбувалися в рамках позитивістської парадигми, що відповідало загальним тенденціям теоретизування європейської соціологічної науки.

***Початок
соціологічної
науки***

М. Драгоманов першим використав термін «соціологія» в своїх лекціях з «Загальної історії» для студентів Київського університету. Саме ця подія стала відправною для визначення дати Дня соціолога України. Відтак 1 жовтня 2011 року соціологічна спільнота відзначає це свято. Соціологія, на думку вченого, – наука про діяльність людей в суспільстві. Для реалізації завдань соціологічною наукою Драгоманов М. запропонував соціологічний метод «логічної семантики», який полягав в аналітичному групуванні суспільних явищ, що вивчаються, їх класифікації й типологізації.

Суспільство, на думку вченого, є багатовимірною структурою, яка поєднує три підсистеми: матеріал, з якого складаються суспільства (індивідууми та народності); суспільства (їх форми, сім'я, клас, державний союз, міждержавний союз); продукти суспільної діяльності: матеріальні й моральні. Виступав проти революцій. Зміни мають відбуватися шляхом поступової еволюції, вважав вчений. Відстоював державну незалежність, за що був вигнаний із київського

університету, поїхав до Болгарії, там жив до смерті (похований у столиці Болгарії).

Певним чином ідеї М. Драгоманова вплинули на формування суспільних ідей І. Франка, який відомий нам більше як поет, письменник, перекладач. Загально визнані його соціологічні праці: «Про соціалізм», «Про працю», «Що таке поступ?» та інші. Його соціологічна концепція є людиноцентристською. Кінцевою метою науки І. Франко вважає людину та її благо. Оскільки людина поєднує в собі тілесне й духовне, вона є об'єктом наук фізичних та антропологічних, до яких належить соціологія. Одним з важливих методів соціального дослідження він вважає історичний метод, який ґрунтуються на конкретних фактах та спостереженнях. Соціальна статистика, фольклор на думку вченого, надають необхідний матеріал суспільним наукам. Об'єктом прикладних досліджень Франка І. була Галичина. Саме тут він здійснював соціологічні дослідження стосовно процесу масової міграції галичан, а також феномену панщини, як форми тотального закріпачення селянина.

В роботі «Що таке поступ?» науковець приділяє увагу питанням еволюції суспільства, ідеальною формою якої є соціальна реформа, а не революція.

Одним з визначних вчених даного періоду є Б. Кістяківський. Вчений стверджував, що соціологія має вивчати крім економічних відносин, дії людей зумовлені соціальною дійсністю, її культурними формами. Цим соціологія відрізняється від філософії та наук про право. Перетворення соціології на строгу науку вимагає виконання таких умов: критичний аналіз основних соціально-наукових понять; застосування причинно-наслідкових відносин у сфері соціальних явищ; розробка проблеми норм і цінностей. Щодо проблеми цінностей, Б. Кістяківський зазначав, що необхідність якого-небудь соціального явища в природно-причинному зв'язку не виключає міркувань про нього з точки зору справедливості. Моральні норми, установлені людиною, стають частиною соціально-історичного процесу, оскільки дії людей визначаються не лише природною необхідністю, але й уявленням про належне. Загалом, Б. Кістяківський вважав, що цінності, моральні принципи мають таке ж ідеальне існування, як і логіко-математичні істини, являючи собою щось постійне і незмінне (тобто маємо онтологізацію цінностей – вони існують, а люди час від часу їх «відкривають», усвідомлюють, пізнають). Але в своєму конкретно-історичному втіленні вони набувають різноманітних суб'єктивних забарвлень, що, однак, не

доводить їх довільного характеру.

Як висновок, можна сказати, що, за думкою Б. Кістяківського, будь-яке соціальне явище можна проаналізувати з двох точок зору: з точки зору належного і з точки зору необхідного. Б. Кістяківський, Застосував соціологічний підхід до аналізу права, що сприяло розвитку соціології права. Право розглядає як природне явище. Загальна теорія права має досліджувати його причинну обумовленість як соціального явища.

М. Грушевський – видатний історик, соціолог, громадський і політичний діяч, професор кафедри історії України Львівського університету, голова наукового товариства ім. Т. Шевченка, організатор і керівник Українського соціологічного інституту у Відні, Академік ВУАН та АН СРСР. Провідним інтересом М. Грушевського було вивчити початки соціальної організації в її «передісторичних» формах, дослідити «зав'язок» суспільного життя, розвитку його форм, починаючи від найпростіших і примітивних. Сформовані закони суспільного розвитку, які полягають у послідовній зміні соціальних тенденцій згуртованості суспільства. Так, колективістську тенденцію змінює індивідуалістська і так по колу. Таким чином, на його думку, логіка суспільного розвитку є такою:

✓ Перша стадія розвитку суспільності – «передісторичне» суспільство, в якому ще переважає дія біологічних факторів, а людина й людські колективи лише виокремлюються із тваринного світу;

✓ Друга стадія – перехід до організованого (родо-племінного) колективу (колективістська тенденція);

✓ Третя стадія – його розклад та встановлення класового устрою, на якому виросло соціальне життя «цивілізованої доби» (індивідуалістична тенденція).

За часів життя М. Грушевського відбувалось формування колективістської тенденції. Соціологічні доробки вчений оформив в теорію «генетичної соціології». Узагальнення основних етапів розвитку української соціології та ідей представлено в схемі 1.2.1.

Розвиток соціологічної думки в Україні (за Білоус В. С.)

РОЗВИТОК СОЦІОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ		
Українські автори та твори	Період теоретичних розробок	Основні соціологічні ідеї
<i>Ларіон</i> — «Слово про закон і благодать»; <i>Нестор</i> — «Повість временних літ»; <i>Володимир Мономах</i> — «Повчання»	Київська Русь XI—XIII ст.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Самостійність Русі, її захист ✓ Єдність та незалежність Русі ✓ Моральні принципи, настанови ✓ Взаємна допомога у боротьбі з ворогами ✓ Місце та роль держави
<i>Д. Наливайко</i> , <i>І. Вишенський</i> , <i>П. Могила</i> , <i>Ф. Прокопович</i> та інші	Запорізька Січ. Визвольна боротьба XV—XVII ст.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Демократизм, справедливість ✓ Турбота про соціальний розвиток освіти, виховання ✓ Самостійність та незалежність України ✓ Національний патріотизм ✓ Завдання держави: забезпечення потреб людини
<i>Г.Сковорода</i> (1733—1794) та інші	XVIII ст.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Рівність між людьми ✓ Права людини на щастя та свободу ✓ Виховання людини через самовиховання ✓ Самореалізація індивіда через «сродну працю»
<i>М. П. Драгоманов</i> (1841—1895), <i>І. Я. Франко</i> (1856—1916) та інші	Початок XX ст.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Рівність та справедливість ✓ Конституційне право людини та суспільства ✓ Самоврядування ✓ Прогнозування соціально-демографічного розвитку ✓ Національне визволення
<i>М. С. Грушевський</i> (1866—1934) — «Початки громадянства (генетична соціологія)»	Початок XX ст.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Сутність суспільства та його генеза ✓ Трансформація суспільства від традиційних форм до індустріальних ✓ Спеціалізація праці та перетворення людини ✓ Якісні характеристики української нації

Серед особливостей української соціології відмітимо: орієнтація та запозичення західних концепцій; звернення до соціологічних пошуків вчених, представників суміжних наук; через науковий пошук самоусвідомлення українського народу та суспільства.

На сучасному етапі соціологічна наука пройшла певний етапи інституалізації. За трьома, умовно ключовими осередками маємо певні ознаки сталості та напрацювання: науковий, академічний (соціологічна освіта), дослідницький (центри соціологічних досліджень та вимірювання громадської думки).

Науковий та академічні (освітні) напрями представлений діяльністю осередків соціологічної освіти в більше сорока ЗВО України та Інститутом соціології Національної академії наук України.

Наукова діяльність Інституту соціології НАН України спрямована на виявлення закономірностей і основних тенденцій розвитку українського суспільства, побудові теоретичних концепцій та прогностичних конструкцій, аналіз особливостей структурного перетворення суспільства, визначення ефектів соціальних змін для сталого розвитку українського суспільства. З 1992 року Інститутом соціології проводиться моніторинг суспільної думки, соціально-політичних настроїв і орієнтацій різних верств населення, соціальних факторів стабілізації та інтеграції суспільства. Теоретичні та методологічні розробки Інституту соціології суттєво впливають на змістовне наповнення та осучаснення соціологічної освіти в Україні. За авторством вчених інститут видано більше сотні підручників, навчальних посібників, порадників, довідників для студентів та соціологів. Також створено банк соціологічної інформації для накопичення соціологічних методик та обміну думками.

Соціологічна освіта здійснюється більше **Сучасний стан соціології в Україні** двадцяти п'яти років в провідних ЗВО України: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Національний університет «Львівська політехніка», Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Ушинського, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. Якщо раніше підготовка здобувачів здійснювалась тільки за спеціальністю «Соціологія», то зараз соціологічна освіта адаптується до викликів сучасних трансформацій та змін суспільства. Так, розпочата підготовка здобувачів за освітніми програмами більш вузького

спрямування з орієнтацією на запити ринку праці. Це ОП «Соціальні технології», «Гендерні студії», «Соціальні комунікації та PR-технології» та інші.

**Інститут
соціології**

Гуртування соціологічної спільноти відбувається в рамках Соціологічної асоціації України, яка має статус громадської організації. Метою САУ є сприйняття популяризації соціологічного знання в українському суспільстві та міжнародної спільноти. Забезпечувати методологічно та методично соціологічні студії, захищати інтереси соціологів та сприяти підвищенню їх фахового рівня. Також САУ є структурою, що проводить акредитацію дослідницьких компаній, чим контролює публічний простір розповсюдження соціологічних досліджень та опитувань громадської думки стосовно відповідності етичним нормам професійної діяльності соціологів. На сьогодні акредитацію САУ мають близько дванадцяти дослідницьких компаній, які здійснюють опитування громадської думки та соціальні, соціологічні дослідження з проблем українського суспільства.

До переліку провідних проблем, які розробляються сучасною українською соціологією на всіх напрямках, можна віднести: проблеми соціальної структури та ідентичності, соціальних інститутів та цінностей, соціального самопочуття населення та громадської думки тощо.

**Соціологічна
асоціація
України**

Незважаючи на певні інституційні досягнення соціологічної науки все ж таки довіра до соціологів та соціологічної інформації в суспільстві залишається на недостатньому рівні. В публічному просторі соціологія не є популярною, складні відносини соціологи мають з державними структурами. Опитування та соціологічні експертні оцінки все ж залишаються на узбіччі публічного поля, а в суспільній свідомості соціологія асоціюється з опитуваннями під час виборчих кампаній.

1.3. Суспільство та соціальна активність індивіда

Суспільство – це сукупність усіх способів взаємодії та форм об'єднання людей, в якій знаходить прояв їх взаємозалежність одне від одного та які склалися історично.

Наведене визначення суспільства відображає ті ознаки, за якими ми визначаємо його термінологічну чіткість. До ознак суспільства належить:

- ✓ спільність території, на якій мешкають люди, що взаємодіють і спілкуються між собою;
- ✓ цілісність і сталість як певного єдиного цілого, власна назва та історія;
- ✓ здатність підтримувати та відтворювати високу інтенсивність внутрішніх зв'язків;
- ✓ певний рівень розвитку культури, система норм і цінностей, які лежать в основі соціальних зв'язків між людьми;
- ✓ автономність та самодостатність, самовідтворення, саморегулювання, саморозвиток.

Концепції походження суспільства Одне з ключових питань, що розглядається в соціологічному науковому дискурсі? – це проблема походження суспільства. Соціологія досліджує еволюцію суспільств, враховуючи цілий комплекс факторів, що дозволило в результаті певних теоретичних індукцій виокремити ряд концепцій. Кожна з концепцій характеризує значимий аспект суспільного розвитку та доповнює одна одну.

Інструментальна концепція. Суспільство виникло в результаті винаходу людиною знарядь праці, що призвело до дроблення родової общини, закріплення системи розподілу праці, економічної нерівності та приватної власності. З'явилася і почала розвиватися соціальна організація.

Сексуальна концепція. Суспільство виникло в результаті створення норм, які регулюють сексуальні відносини членів груп, що сприяло передбачуваності поведінки, можливості планувати господарське життя, персональні взаємовідносини. Встановлення контролю над народжуваністю пов'язане з формуванням родин і виникненням норм, які регулюють сексуальні та інші відносини

членів угруповання. Дані норми склали регламент утворення який розвивався, приносив результати у вигляді більш-менш передбаченої перспективи, можливості планувати господарське життя, персональні взаємовідносини. Все це призвело до виникнення соціальної організації.

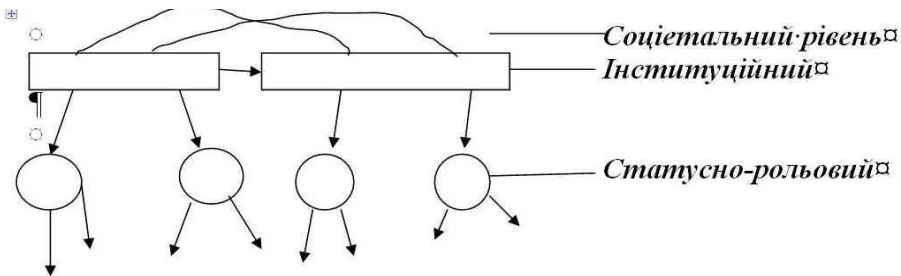
Кратична концепція. Суспільство виникає як наслідок створення норм, які регламентують збереження та передачу влади. Сила та розум, властиві людям, розподілені між ними нерівномірно. Об'єднуючись з природною експансивністю (жадобою і цікавістю), ці якості легко перетворюються на «монополії», коли пріоритет людини за значущим критерієм (фізична міць, спостережливість, спритність тощо) дозволяє йому зайняти позицію лідера та прибрати до рук усі радощі життя: краще місце, їжу, сексуального партнера та ін. Норми, які зберігають і підтримують відносини нерівності, стають підґрунтям соціальної організації, тобто регламентованої, упорядкованої, підконтрольної у своїй діяльності та розвитку людської асоціації.

Гендерна концепція. Заснована на аналізі розподілу соціальних ролей між особами жіночої та чоловічої статі. Оскільки жінка володіє біологічною монополією на відтворення роду, а в силу фізичної недієздатності немовлят стає не тільки кровним, але й першим взірцем для наслідування, вона досить значуща і має розпорядливу волю. Чоловік обслуговує процес відтворення, забезпечує зачаття, захист, тепло, їжу, кров. Незадоволені своєю допоміжною функцією, чоловіки створюють штучну противагу жіночій монополії відтворення. У той момент, коли відбувається договір між чоловіками про розподіл жінок, виникає соціальна організація.

Семантична концепція. Ця теорія будується на визнанні слабкості людини як біологічної істоти. У зв'язку з біологічною вразливістю закон виживання штовхає людей до об'єднання зусиль, тобто до створення колективної організації. Групова взаємодія пов'язана з координацією зусиль та потребує попередньої домовленості, а це можливо лише з розвитком спілкування, вживанням тієї чи іншої мови. Розробляючи символи та позначення, домовляючись про правила тлумачення знаків, активно застосовуючи мову, люди формують організований світ комунікації, яка передує, опосередковує і завершує цикли матеріальної продуктивної діяльності. Як наслідок виникає система упорядкованих колективних взаємодій, формується суспільство.

Структурна композиція суспільства

Розгляд суспільства передбачає характеристику його структурних елементів через значимість для цілого. На рис. 1.3.1 представлено структурну композицію суспільства, яка дозволяє розглянути суспільство як цілісність.

Рис. 1.3.1. Структурна композиція суспільства

Перший рівень суспільства складають статусно-рольові позиції. Вони представляють базові складові стійких соціальних взаємодій. Статусні позиції зображені у вигляді кола, а виходять з них вектори, є умовним зображення ролей. Будь-яка людина в суспільстві виконує певні ролі, але вони не існують самі по собі, вони пов'язані з конкретним статусом.

Статус – певна позиція в соціальній структурі групи або суспільства, пов'язана з іншими позиціями через систему прав і обов'язків, норм і правил.

Соціальна роль – це модель поведінки індивіда орієнтована на конкретний статус. (Наприклад статус поліцейського передбачає виконання ролей відповідно до тих вимог, які до цієї ролі пред'являють: носити форму, мати зброю, бути ввічливим, діяти згідно закону). В рамках лекційного курсу реалізуються різні статуси: статус викладача, лектора, статус курсанта, студента. Під час лекції ці статуси реалізуються в якості ролей. Будь-яке суспільство можна уявити у вигляді безлічі статусно-рольових позицій, причому, чим їх більше, тим складніше суспільство. Однак статусно-рольові позиції не є простим нагромадженням, позбавленим внутрішньої гармонії. Вони організовані і з'єднані між собою незліченними «нитками».

Організованість і впорядкованість, забезпечується складними структурними утвореннями – соціальними інститутами, спільнотами, організаціями, які складають другий рівень суспільства –

інституційний. Вони пов'язують статусно-рольові позиції між собою і забезпечують їх відтворення. Основні соціальні інститути – сім'я, освіта, держава, право.

Третій рівень є *соціоетальний* – забезпечує відтворення зв'язків, які є значущими для суспільства в цілому, в цьому його відмінність від другого рівня, який регулює групові взаємодії.

Культура і політична влада – способи організації зв'язків між інститутами і спільнотами. Культура задає певний алгоритм дій індивіда в суспільстві, що відтворюють інституалізують відносини або солідарні зв'язку. Вона присутня, коли людина виконує роль покупця, підприємця, вчителя. Однак специфіка культури полягає в тому, що людина її не відчуває, перебуваючи в звичній соціокультурному середовищі. (Приїхавши в іншу країну функцію покупця виконувати по-іншому).

Політична влада – є універсальною взаємодією, що включає всіх його членів. Рішення статусної групи, що здійснює політичну владу, стає обов'язковим для індивідів, залучених в соціоетальні відносини. Завдяки політичній владі завжди є важелі для стримування дезінтеграційних процесів і конфліктів, створення нових інститутів в суспільстві. Не випадково розпад суспільства завжди починається з кризи політичної влади. В рамках політичної влади складаються норми права – загальнообов'язкові правила, встановлені законами, указами, дотримання яких підкріплюється примусом з боку держави. Держава формує і контролює єдиний правовий простір, що забезпечує цілісність всього суспільства.

Таким чином, завдяки культурі і політичній владі суспільству вдається підтримувати зв'язок соціальних інститутів, організовуючи їх цілісність і зміцнюючи тим самим суспільство.

Культура задає ціннісні зразки поведінки людей у вигляді моральних норм, моралі, традиції, стилів життя і ціннісні орієнтації у вигляді суджень, міфологем, ідеологій, ідеалів, які, впливають на мотивацію людей, пронизують інституційний і статусно-рольової рівні суспільства. Політична влада через державне регулювання скріплює зв'язку між інститутами, спільнотами, перш за все там, де вплив культури надає вже недостатнім, де норми моралі вимагають підкріплення у вигляді права, закону, примусу.

Структурна композиція суспільства є теоретичним конструктом, який можна застосувати для розгляду специфіка любого суспільства з акцентом на характеристиці всіх зазначених рівнів.

Теорії сучасного суспільства Суспільства в еволюційному розвитку пройшли кілька етапів та набули сучасних ознак, серед яких:

- ✓ рольовий характер взаємодії (очікування та поведінка людей зумовлюються суспільним статусом і соціальними функціями індивідів);
- ✓ поглиблений розподіл праці – дистанційна праця (на професійно-кваліфікаційній основі, що пов'язана з освітою та досвідом роботи);
- ✓ посилення ролі інформації;
- ✓ цифровізація та візуалізація;
- ✓ роботизація та автоматизація виробництва
- ✓ формальна система регулювання відносин (на основі писемного права);
- ✓ складна система соціального управління (відокремлення інституту управління, соціальних органів управління та самоврядування);
- ✓ секуляризація релігії;
- ✓ відокремлення безлічі соціальних інститутів.

Суспільство споживання Сучасне суспільство організоване навколо споживання. Серед основних його характеристик є: достаток, який зростає; зменшення робочого часу проти збільшення часу дозвілля; виникнення культури споживацтва; споживання будується не навколо потреби, а навколо «мрії»; споживацтво стає маркером соціальної позиції та його стилю життя; споживачі мають владу над виробниками (як товарів, так і послуг); все більша частина товарів, послуг, людського досвіду та аспектів повсякденності стає товаром. Теорію суспільства споживання розробляли Т. Веблен, Р. Лінд та Г. Лінд, Франкфуртська школа, Ж. Бодрійяр.

Дисциплінарне суспільство Концепція *дисциплінарного суспільства* є цікавою для розгляду функціонування правоохоронної системи, оскільки основна функція її структур – це встановлення соціального контролю за дотриманням закону, прав людини та порядку. І залежно від форми державного устрою, визначаються механізми та принципи організації діяльності, наприклад поліції.

Зміст дисциплінарного суспільства в тому, що сучасне високо інституціоналізоване суспільство контролює індивідів, а соціальні інститути є мережею примусових установ, ті, хто має владу, підтримують дисципліну і здійснюють контроль за допомогою цих

інститутів і систем. Суспільство при цьому стає «холодним» та відчуженим. Контрольні системи і технологія управління надають гарну підставу для такого нагляду. Таким чином, розвиток суспільства обмежує можливості індивіда.

Макдональдизоване суспільство *Макдональдизація* в широкому сенсі являє собою набір принципів організації діяльності, що дозволяють, керуючись чіткою схемою обмежень та правил, максимально швидко та ефективно досягати поставленої мети. Походження терміну пов'язане з впровадженням та використанням такого принципу діяльності в мережі фаст-фуду McDonald's. Тобто «принципи місця приготування швидкої їжі поступово стають домінуючими у щоразу більшій кількості сфер американського суспільства, а також решти світу». Риси макдоналізованого суспільства: ефективність, можливість прорахунку, передбачуваність, контроль через автоматизацію, іраціоналізація раціонального.

Інформаційне суспільство *Інформаційне суспільство*. В ньому розумова технологія, інформація, обробка знань займають дедалі більше місця. Термін запровадив до наукового обігу І. Масуда. Ключова характеристика суспільства – пріоритет виробництва інформаційних цінностей над виробництвом матеріальних. Стратегічними ресурсами і головними чинниками цієї стадії розвитку суспільства є розумовий капітал, концентрація теоретичного знання, обробка інформації, освіта, кваліфікація і перекваліфікація. Виникає нова інфраструктура – інформаційні мережі, банки, бази даних, масове виробництво інформації, цифровізація інформації. Підвищується інформаційна ємність продукту, що означає збільшення частки в його вартості інноваційності, дизайну тощо.

Центральним дослідницьким вектором соціології є проблеми соціальної структури суспільства, яка розглядається в контексті соціальної нерівності, що пронизує всі структурні компоненти соціуму.

Соціальна структура суспільства Соціальна структура суспільства – це внутрішній устрій суспільства, яке складається з певним чином розташованих, упорядкованих, взаємодіючих між собою елементів: класів, спільнот, організація та інститутів. Соціальна структура сучасного суспільства включає велику кількість соціальних спільнот, прошарків, груп, які можна об'єднати за видами, які представлені в схемі 1.3.2.

Види соціальних структур суспільства

Соціальна стратифікація Соціальна стратифікація описує соціальну нерівність у суспільстві, поділ соціальних прошарків за рівнем доходів та способом життя, за наявністю чи відсутністю привілеїв. У первісному суспільстві нерівність була незначною, тому стратифікації там, як такої, практично не було. У складних суспільствах нерівність дуже сильна, вона поділяє людей за доходами, рівнем освіти, владою тощо.

Спочатку історично виникли касти, потім стани, а пізніше – класи. В одних суспільствах перехід з однієї страти в іншу заборонений; є суспільства, де такий перехід обмежений, а є такі, де він повністю дозволений. Свобода соціальних переміщень (мобільність) визначає те, яким є суспільство – закритим чи відкритим.

Термін «стратифікація» походить від латинського слова «strata» – прошарок, стратифікація, нашарування, напластування груп, що мають різний доступ до соціальних благ, внаслідок їхнього положення у соціальній ієрархії.

Стратифікація (лат. *stratum* – шар, пласт, *facere* – робити) – процес і результат поділу суспільства на різні соціальні верстви, що відрізняються своїм суспільним статусом (лат. *status* – стан, положення). Це може бути нерівний обсяг влади або багатства, неоднакові права і обов'язки тощо.

Основа стратифікації – нерівномірний розподіл дефіцитних ресурсів суспільства – грошей, влади, освіти і престижу – між різними стратами або верствами населення. На шкалі нерівності на верхній позиції виявляться багаті, а на нижній бідні.

Українське суспільство є стратифікованим та має ранжування соціальних груп за владою, доходом, статусом, престижем. Традиційно в соціології виділяють такі типи соціальної стратифікації:

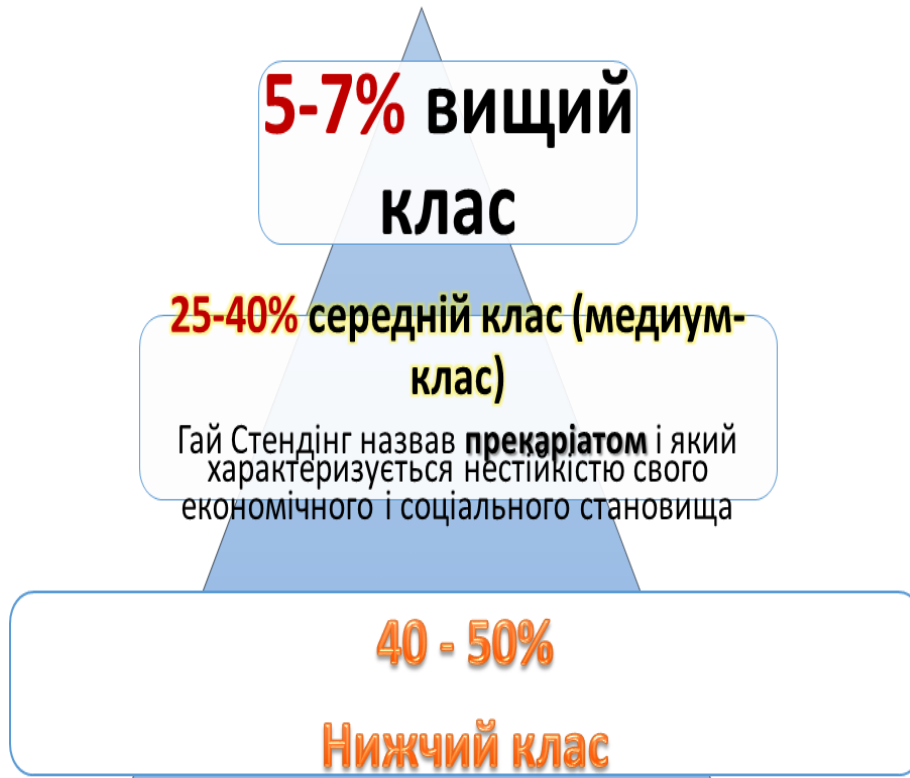
- ✓ економічна (за рівнем багатства й доходів);
- ✓ політична (за рівнем доступу до політичної влади, за рангом посади);
- ✓ освітня (за рівнем освіти);
- ✓ професійна (з престижністю професії).

Кожну з цих виділених типів можна зобразити у вигляді вертикальної вимірювальної шкали, де в економічній стратифікації, наприклад, окремими поділками позначено суму доходу за місяць чи рік, у політичній – ранг посади, в освітній – кількість років навчання, у професійній – престижність професії. Вишикувавши в один ряд усі чотири шкали та позначивши на них місце, яке займає конкретна людина, а потім з'єднавши всі позначки, можна отримати стратифікаційний профіль для конкретного індивіда, соціальної групи.

Українське суспільство є стратифікованим та зберігає ознаки соціальної нерівності за різними критеріями. Про це свідчать ґрунтовні соціологічні дослідження. Походження сучасної нерівності, принаймні в суспільній свідомості, пов'язане в основному з недотриманням законодавства та тіньовою діяльністю. У поєднанні з болісністю самого переходу від егалітарного до глибоко розшарованого суспільства це значною мірою пояснює неприйняття сучасного ступеня нерівності широкими верствами населення. Зростання нерівності сприймається як соціальна несправедливість. Соціальний нігілізм. Наочно, існуюча соціальна ієрархія представлена соціально класовою структурою українського суспільства на схемі 1.3.3.

Соціально-класова структура українського суспільства

У соціології найкращим способом отримання інформації про соціальну стратифікацію є вивчення соціальної мобільності. Адже, щоб простежити за рухом, слід як найточніше описати, визначити, виміряти ті позиції, між якими просуваються індивіди.

Соціальна мобільність – це міжгрупова або просторова рухливість населення, його здатність (*Соціальна мобільність* (готовність) до соціальних переміщень. Соціальна мобільність може бути індивідуальна і групова, вертикальна і горизонтальна.

Індивідуальна мобільність – це зміна положення індивіда в системі соціальної стратифікації. Групова мобільність – це зміна положення соціальної групи в системі соціальної стратифікації.

Зміна соціального положення індивіда або соціальної групи в рамках одного соціального прошарку, що не призводить до підвищення або зниження соціального статусу, називається горизонтальною мобільністю. Вертикальна мобільність – це зміна положення індивіда або соціальної групи, що супроводжується підвищенням або зниженням

його соціального статусу.

У перехідні періоди розвитку суспільства, у зв'язку із зростанням соціальної мобільності особливої гостроти набуває проблема соціальної маргінальності.

Маргінальність – це стан спільноти або конкретної особистості, що існує на межі різних культур. Маргіналом називають того, хто відійшов від своєї страти, але не адаптувався до нової, не прийняв її норми та цінності.

Соціальний інститут – (від латинського – установлення, установа) – це історично сформовані стійкі форми організації спільної діяльності людей, покликані забезпечити надійність, регулярність задоволення потреб особистості, соціальних груп, суспільства в цілому.

Соціальні інститути визначають життєздатність будь-якого суспільства. Термін «соціальний інститут» вживають у самих різних значеннях. Говорять про інститут родини, церкви, освіти та ін. Вживаючи термін «соціальний інститут» найчастіше мають на увазі всякого роду впорядкування, формалізацію суспільних зв'язків і відносин, які проявляються такими рисами як:

- постійна й міцна взаємодія між учасниками зв'язків і відносин;
- чіткий розподіл функцій, прав й обов'язків, які забезпечують взаємодію кожного з учасників зв'язку;
- контроль за взаємодією суб'єктів;
- наявність спеціальних підготовлених кадрів, що забезпечують функціонування соціальних інститутів.

Соціальні інститути, забезпечуючи відносну стійкість соціальних відносин, є подвійним соціальним утворенням: за формою – це організаційний механізм (сукупність організацій, спеціалістів, матеріальних та інформаційних засобів), за змістом – це функціональний механізм (сукупність соціальних норм у конкретній сфері соціальних відносин).

Процес виникнення й становлення соціальних інститутів одержав назву – інституалізація. Відомий дослідник Г. Ленскі, визначив ключові соціальні потреби, які породжують процес інституалізації:

- потреба в комунікації (мова, утворення, зв'язок, транспорт);
- потреба у виробництві продуктів і послуг (економіка);
- потреба в охороні громадян, захисту їхнього життя й благополуччя (правоохоронні органи, суди);
- потреба в підтримці системи нерівності (розміщення

соціальних груп відповідно до позицій, статусам);

– потреба в соціальному контролі й поведженні членів суспільства (релігія, мораль, право).

Коли йдеться про соціальні інститути, мається на увазі загалом і в цілому певна організація соціальної діяльності і соціальних відносин, що включає як стандарти, норми поведінки, так і відповідні організації, установи, які регулюють ці норми. Наприклад, якщо ми говоримо про право як соціальний інститут, то маємо на увазі як систему правових норм, що визначають правову поведінку громадян, так і систему правових установ (суд, міліція), які регулюють правові норми і правові відносини.

Соціальні інститути класифікують на основі різних критеріїв. Розповсюдженою є така класифікація:

– економічні (гроші, банки, господарські об'єднання різного типу) – забезпечують право й розподіл суспільного багатства, регулює грошових обіг;

– політичний (держава, Верховна Рада, суд, прокуратура) пов'язані із установленням, підтримкою певної форми політичної влади;

– культурні, виховні (наука, утворення, релігія, усілякі творчі установи) сприяють установленню культурних норм, соціальних цінностей, соціалізації індивідів;

– соціальні – добровільні об'єднання, регулюють щоденне соціальне поведження людей, міжособистісні відносини.

За критеріями поведження людей у рамках певних соціальних інститутів виділяють формальні й неформальні соціальні інститути.

Формальні – засновані на чітких принципах, правових актах, законах, наказах, інструкціях і т.д. Виконують управлінські й контролюючі функції на підставі санкцій. (Санкція – лат. непорушна постанова) – стимулювання бажаного поведження й зупинка небажаного поведження. До таких інститутів належать армія, школа, держава й т.д.

Неформальні – вони не мають чіткої нормативної бази, тобто взаємодії в рамках цих інститутів не закріплені формально. Соціальний контроль тут здійснюється за допомогою неформальних санкцій, моральних норм, звичаїв, традицій і т.д.

Соціальні інститути виконують в суспільстві певні функції:

– регулятивна функція – укладається в регулюванні за допомогою норм, правил поведінки, санкцій дій індивідів у рамках соціальних відносин;

– функція безперервності суспільних відносин – з її допомогою

соціальний інститут трансформує досвід, цінності, норми, культуру з покоління в покоління;

– інтегративна функція – укладається в згуртованості дій, відносин індивідів, що в цілому забезпечує стабільність суспільства. Індивід задіяний відразу в декількох соціальних інститутах (сім'я, освіта, політика, економіка тощо);

– комунікативна функція – напрямом і забезпечення зв'язку, спілкування, взаємодії між людьми за рахунок певної організації, їхньої загальної життєдіяльності.

Особистість В соціології особистість розглядається як істота соціальна, яка на основі соціальних зв'язків і взаємодії творить групи, колективи, об'єднання, а згодом і спільноти – центральні осередки її діяльності в соціокультурному просторі.

З'ясування місця і ролі особистості в соціальній системі можливе через розкриття поняття «соціальний статус».

Соціальний статус, соціальна роль Соціальний статус особистості – це її позиція в соціальній системі, пов'язана з належністю до певної соціальної групи чи спільноти, сукупність її соціальних ролей та якість і ступінь їх виконання. Він охоплює узагальнюючу характеристику становища індивіда в суспільстві: професію, кваліфікацію, освіту, характер виконуваної праці, посаду, матеріальне становище, наявність влади, партійну і профспілкову належність, ділові відносини, належність до демографічних або етнічних груп (національність, релігійність, вік, сімейний стан, родинні зв'язки). Усе це називається «статусним набором».

Соціальні статуси поділяються на *приписані*, або одержані незалежно від суб'єкта, найчастіше від народження (раса, стать, вік, національність) і *досягнуті*, або надбані власними зусиллями індивіда (сімейний стан, професійно-кваліфікаційний рівень тощо).

Соціальна роль – типова поведінка людини, пов'язана з її соціальним статусом, яка не викликає негативної реакції соціального середовища. Людина в суспільному житті, як правило, виконує кілька соціальних ролей, які утворюють, за термінологією Р. Мертона, «рольовий набір». Соціальні ролі можуть закріплюватися формально (через посередництво закону чи іншого правового акта) або мати неформальний характер (моральні норми поведінки в певному суспільстві).

Взагалі, суспільство складають активні індивіди. Суспільство не є

щось статичним, воно знаходиться в постійному русі. Люди народжуються, вмирають, переїжджають, ходять на роботу, закохуються, подорожують, моляться, вбивають, крадуть. Все, з чого складається соціальна реальність, створено людиною в процесі її соціальної взаємодії, окрім природного світу, звичайно, але і він значимо модифікований. Отож, без певного змісту, соціального забарвлення поведінка людини не має ніякого сенсу з точки зору соціологічної науки. В такому випадку соціологи говорять про соціальну дію, як поведінку наділену сенсом. Наприклад, людина, яка скоює злочин, здійснює його не просто так. Соціологічна уява та теорія допомагає нам проінтерпретувати суб'єктивні, об'єктивні причини та соціальні наслідки такої поведінки. Активність індивіда набуває значення в соціальній діяльності, яка пов'язана з програванням соціальних ролей в повсякденному житті людини. Залежно від значення та сфери реалізації соціальна діяльність може бути: інформаційна, виховна, просвітницька, діяльність влади, дозвіллева та правоохоронна. У всіх зазначених випадках ми вступаємо в процес соціальної взаємодії на основі комунікації.

Соціальна активність індивіда

Отже, соціальна діяльність індивіда відбувається на основі історично сформованих соціокультурних культурних норм, цінностей, правил, законів, притаманних кожному конкретному суспільству. Індивіду нічого не залишається, як бути соціально компетентним для встановлення якнайкращої взаємодії. Набуття соціальної компетенції, тобто знань про суспільство та правил взаємодії в ньому, називається процесом соціалізації.

Соціалізація – процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значимі риси особистості.

Особливо слід зазначити, що процес соціалізації не є односпрямованим. Це процес взаємного впливу суспільства на особистість і особистості на суспільство.

Соціологи виділяють такі рівні соціалізації:

✓ соціально-економічний – інтеграція особистості в соціально-економічні відносини (дитинство, юність – у рідному домі, потім – у трудовій діяльності);

✓ функціональний – оволодіння різними функціями (вони мають спочатку інтеграційний характер, знаменуючи розвиток особистості, що опановує нові ролі (фахівця, чоловіка, батька тощо), а потім у старості,

дезінтеграційний, у міру втрати особистістю свого положення в суспільстві);

✓ нормативний – засвоєння людиною соціальних норм, правил поведінки, звичок і ін. нематеріальних регуляторів. В наслідок цього формуються ціннісні установки особистості і система спонукання до дії;

✓ міжособистісний – складається в результаті встановлення зв'язків особистості в соціальних спільнотах (ці зв'язки будуть різні в селі й у місті, у нових і старих районах тощо).

У процесі соціалізації індивіда виділяються дві основні фази:

✓ адаптація – пристосування індивіда до соціально-економічних умов, до рольових функцій, соціальним норм, до середовища тощо;

✓ інтеріоризація – процес включення соціальних норм і цінностей у внутрішній світ людини.

В процесі соціалізації людини відбувається десоціалізація, коли індивід втрачає або позбувається набутого соціального досвіду, норм, цінностей, соціального капіталу. Прикладом такого виду соціалізації – це освоєння девіаційних (пов'язаних із відхиленням від норми) ролей. В цьому випадку люди навчаються зразкам, нормам та цінностям контркультури, протилежним тим, що домінують у даному суспільстві. У такому разі можна говорити про контрсоціалізацію. Щоб стати злочинцем, треба освоїти особливі цінності та відмовитися від норм, обов'язкових у цьому суспільстві. Потрібно виховати у собі зневагу до блага інших, знищити у собі імпульс співчуття до тих, хто зазнає втрат або страждання, відмовитися від принципу поваги та недоторканності життя, здоров'я іншої людини. Потрібно навчитися також специфічним нормам, освоїти зразки дій, стиль життя, способи мови (вираження), обов'язкові злочинному середовищі. Контрсоціалізація відбувається у злочинних спільнотах, зазвичай спонтанно, шляхом наслідування тим, хто користується у цьому середовищі престижем і є життєвим ідеалом для знову присвячених злочинний світ.

Процес ресоціалізації пов'язаний із відновленням втрачених соціальних позицій, знань. Зазвичай вплив, що веде до соціалізації надають старші молодшим. Батьки «соціалізують» дітей, вчителі – учнів, професора – студентів, офіцери – солдатів, «ветерани» злочинного світу – злочинців-початківців.

Однак, в сучасному суспільстві цей порядок порушено через швидкий розвиток технологій, соціальні, культурні зміни. Стрімкий розвиток інформаційного суспільства, процесів цифровізація, Молоде покоління більш відкрите до інновацій. Старше покоління більш консервативне. У таких випадках швидкоплинності соціальних змін

відбувається зміна ролей. Молоді люди більш адаптивні до нових цінностей, норм, правил поведінки. В умовах українського суспільства ми спостерігаємо як онуки навчають своїх бабусю та дідуся користуватися смартфоном, як працювати в інтернеті, користуватися месенджерами. Діти запрошують батьків до фітнес-клубів та екологічної стилізації життя. Все це приклади соціалізації старшого покоління.

В результаті процесу соціалізації особистість набуває певних соціальних компетенцій, які дозволяють їй певним чином орієнтуватися в соціальному просторі. На можливості реалізації засвоєних компетенцій впливають цілий ряд факторів (соціально-політичні, економічні, психологічні), які не завжди спрямовують поведінку в позитивному напрямку. В такому випадку людина може порушувати правила, закони суспільства.

Соціальний контроль

Механізмом соціальної регуляції поведінки людей і підтримки соціального порядку є соціальний контроль. Агентами соціального контролю є: як формальні (поліція, прокуратура, суди, в'язниці), так і неформальні (родина, група ровесників, сусіди, професійне оточення). Тут треба додати ще культурні тренди, цінності, традиції, звичаї, норми моралі, релігія, а також суспільну. Велика роль відводиться в сучасних суспільства саме цим агентам. Наприклад, наскільки в суспільстві толерується корупційна поведінка або прояви соціальної дискримінації.

Завдяки агентам соціального контролю в суспільстві підтримується певний порядок, але через особливості має не завжди стабільний. Діяльність правоохоронної системи може бути безуспішною. По перше, щоб справа дійшла до застосування санкцій, акт девіації чи злочину має стати явним, розкритим. А тим часом величезна кількість дій такого роду залишається невиявленою. Всі зусилля злочинця спрямовані на приховуванні своєї ролі. Тим більше, що загрози покарання можна уникнути через корупційні схеми. І тут, все залежить від того, наскільки суспільство сприймає цінності верховенства права, закону, дотримання прав людини, гендерної рівності.

В такому випадку правоохоронна сфера суспільства здійснює функції соціального контролю за дотриманням всіма членами суспільства законів та прав встановлених на всіх рівнях законодавства (Конституції, законів та інших нормативно правові акти). А отже, потрапляє в дослідницьке поле соціологічної науки.

**Правоохоронна
сфера
суспільства**

Поняття правоохоронної сфери нерозривно пов'язано з поняттям правоохоронної системи, як сукупності правоохоронних органів та механізмів контролю соціально-правових відносин, що обумовлені в соціально-політичному, соціокультурним контекстом суспільства. Загалом, в правоохоронній сфері ми можемо виділити рівні:

- ✓ нормативний (правові норми);
- ✓ інституційний (правоохоронні інституції);
- ✓ функціональний (правоохоронна діяльність).

Зазначені рівні мають специфіку та особливості в залежності від контексту в якому розгортаються: соціально-політичного, соціально-економічного, соціокультурного.

Далі ми розглянемо простір можливостей соціологічних методів у дослідженні правоохоронної сфери.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Що вивчає соціологія?
2. Наведіть приклади набору соціальних статусів курсанта\ки.
3. Як довго відбувається процес соціалізації особистості?
4. Наведіть визначення правоохоронної сфери суспільства.
5. Які функції виконує соціологія в суспільстві?
6. Охарактеризуйте соціальну роль поліцейського.
7. Хто є агентами соціалізації індивіда в період навчання в університеті?
8. Схарактеризуйте три структурні рівні суспільства.
9. Наведіть приклад втрати деперсоналізації соціальним інститутом суспільства.
10. Чому День соціолога України святкують 1 жовтня?

Приклади тестових завдань

1. В якому столітті зародилася соціологія як наука?
  - а) XVII
  - б) XVIII
  - в) XIX
  - г) XX

2. Кого можна вважати засновником соціології?
  - а) А. Сен-Сімона
  - б) О. Конта
  - в) М. Вебера
  - г) К. Маркса

3. Яка з соціально-гуманітарних наук стала базовою для соціології?
  - а) історія
  - б) філософія
  - в) політологія
  - г) культурологія

4. Що вивчає мікросоціологія?
  - а) соціальні групи
  - б) соціальні організації
  - в) міжособистісні стосунки
  - г) етнічні стосунки

5. Що ми маємо вважати за предмет соціології?
  - а) суспільство як цілісний організм
  - б) особистість
  - в) соціальні відносини
  - г) соціальний простір

6. З яких частин складається соціологія О. Конта?
  - а) соціальна фізика та соціальна біологія
  - б) соціальна статика та соціальна динаміка

- в) соціальна фізика та соціальна статика
- г) соціальна біологія та соціальна динаміка

7. Хто є засновником першого українського соціологічного інституту?

- а) М. Поплавський
- б) М. Ворона
- в) М. Шаповал
- г) М. Грушевський

8. Який рівень соціологічного знання не входить до структури соціології?

- а) теоретичний рівень
- б) інформаційний рівень
- в) емпіричний рівень
- г) прикладний рівень

9. Яка функція не належить соціології як науці?

- а) розширення кругозору
- б) формування світогляду
- в) ідеологічна спрямованість
- г) управлінська діяльність

10. Які якості основних компонентів соціальної нерівності виділив М. Вебер?

- а) влада, професія, дохід
- б) влада, походження, престиж
- в) влада, дохід, освіта

11. Яка стадія історичного прогресу суспільства, на думку О. Конта, базується на наукових знаннях і законах?

- а) позитивна
- б) інформативна
- в) метафізична
- г) теологічна

12. Дайте визначення соціальної спільноти:

- а) група людей, об'єднаних територією
- б) група людей, об'єднаних спільними соціальними інтересами
- в) великі групи людей

г) студентська група

13. Що сьогодні неспроможна зробити соціологія як наука?

- а) дати знання про реальні проблеми нашого суспільства
- б) з'ясувати тенденції розвитку суспільства
- в) зробити науково обґрунтований прогноз на найближчі роки
- г) дати точний аналіз якості будь-якого соціального процесу, який відбувається в Україні

14. Суспільство, в якому поведінкою індивідів керують традиційні цінності. Це насамперед аграрне суспільство, в якому професія переходить від батька до сина, називають:

- а) традиційне суспільство
- б) індустріальне суспільство
- в) постіндустріальне суспільство
- г) інформаційне суспільство

15. Суспільство, зміст якого в тому, що сучасне високо інституціоналізоване суспільство контролює індивідів, а соціальні інститути є мережею примусових установ, ті, хто має владу, підтримують дисципліну і здійснюють контроль за допомогою цих інститутів і систем, називають:

- а) дисциплінарне суспільство
- б) традиційне суспільство
- в) індустріальне суспільство
- г) постіндустріальне суспільство

16. Суспільство, всі сфери якого, в першу чергу, економіка та освіта, зорієнтовані на новітні досягнення у сфері інформаційних і комунікаційних технологій, при цьому знання перетворилось в важливий фактор суспільного розвитку, це:

- а) суспільство знань чи К-суспільство
- б) традиційне суспільство
- в) індустріальне суспільство
- г) постіндустріальне суспільство

17. Суспільство, яке ґрунтується на горизонтальних соціальних зв'язках, а головну роль в якому відіграють не ієрархічні моделі, а соціальні мережі, це:

- а) мережеве суспільство

- б) традиційне суспільство
- в) індустріальне суспільство
- г) постіндустріальне суспільство

18. Групи, в яких окремі її члени можуть не бути особисто знайомими один з іншим, називають:

- а) великі соціальні групи
- б) середні соціальні групи
- в) малі соціальні групи
- г) дрібні соціальні групи

19. Групи в яких кожен може і знати іншого, але не може простежити реакцію кожного на окремий елемент своєї поведінки, є:

- а) середні соціальні групи
- б) великі соціальні групи
- в) малі соціальні групи
- г) дрібні соціальні групи

20. Положення в суспільстві, коли окремі соціальні групи, індивіди мають різний соціальний статус, належать до різних суспільних класів або соціальних кіл, є:

- а) соціальна нерівність
- б) економічна нерівність
- в) політична нерівність
- г) етнічна нерівність

21. Процес і результат поділу суспільства на різні соціальні верстви, що відрізняються своїм суспільним статусом, є:

- а) соціальна стратифікація
- б) соціальна нерівність
- в) економічна нерівність
- г) політична нерівність

Розділ 2

СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ

2.1. Програма соціологічного дослідження

Для фахівця правоохоронної сфери актуальним є *Соціологічне дослідження* вміння збирати та аналізувати інформацію. Соціологічна інформація є однією з важливих в сучасному суспільстві. В публічному просторі, медіа все частіше бачимо опитування громадської думки стосовно соціальних проблем суспільства, результати соціологічних досліджень. Не обов'язково бути фаховим соціологом щоб оцінити надійність та якість оприлюднених даних. Достатньо знати певні базові положення та ключові критерії за якими оцінити дані. В рамках такої логіки представлена навчальна інформація в розділі.

Соціологічне дослідження – це система логічно послідовних методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур, пов'язаних між собою загальною метою – отримати наукові знання про соціальне явище чи процес, що вивчаються, для їх подальшого використання в соціальній практиці.

Соціологічне дослідження виконує такі функції:

✓ Пізнавальну – за допомогою соціологічних досліджень соціологічна наука набуває нових знань про функціонування і розвиток суспільства та його окремих сфер, поглиблює уявлення про сутність соціальних явищ і процесів, розкриває роль людини в суспільному житті, здобуває змогу побудувати цілісну картину реального життя соціуму та зробити коротко- і довгострокові прогнози його розвитку.

✓ Методологічну – за допомогою цієї функції вдається реалізувати міждисциплінарний зв'язок, який об'єднує науковий пошук у галузі соціології з іншими науками про людину і суспільство, що зумовлює народження нових підходів у вивченні соціальної дійсності, важливі досягнення на перехресті наукових напрямів.

✓ Практичну – завдяки їй розробляються практичні заходи по вдосконаленню соціальної реальності, з'являється можливість здійснювати ефективний соціальний контроль щодо соціальних

процесів);

✓ Інформаційну – за допомогою цієї функції одержується соціальна інформація різних рівнів, яка характеризує стан і тенденції розвитку різноманітних явищ і процесів суспільного життя, функціонування соціальних спільнот, соціальних груп, окремих індивідів, їх потреби, мотиви, реальну і вербальну поведінку, громадську думку, що дає змогу створити інформаційну базу для пізнання соціальної реальності).

✓ Управлінську (реалізація цієї функції дозволяє здійснювати соціальне управління на всіх рівнях функціонування соціуму, встановлювати так званий «зворотний зв'язок» між суб'єктами (владними, адміністративними структурами, керівниками підприємств, організацій) та об'єктами (населенням, окремими соціальними групами, працівниками) управління, приймати науково обґрунтовані управлінські рішення).

Типи соціологічних досліджень

За глибиною вивчення об'єкта існує три основних типи соціологічних досліджень: а) розвідувальне; б) описове; в) аналітичне.

Схема 2.1.1

Типи соціологічних досліджень

Розвідувальне дослідження – здійснюється для ознайомлення з об'єктом дослідження тоді, коли соціолог-дослідник недостатньо уявляє стан об'єкта, не може висунути стосовно нього будь-які гіпотези.

Аналітичне дослідження направлене на встановлення функціональних зв'язків у соціальних об'єктах, аналіз закономірностей, які визначають функціонування та розвиток даних

Описове дослідження здійснюється для систематичного кількісно-якісного опису об'єкта, що досліджується; головним у цьому дослідженні є впорядкування та обґрунтування певних груп емпіричного матеріалу

До розвідувальних досліджень відносяться зондажні та пілотажні. Необхідно пам'ятати, що зондажне дослідження проводиться у разі, якщо дослідник недостатньо чітко бачить проблему, що підлягає вивченню. У зв'язку з цим зондажне дослідження виконує уточнюючу та коригуючу функцію. Водночас зондажне дослідження (опитування за невеликою вибіркою) дає можливість уточнити і сам інструментарій (анкету або бланк інтерв'ю) та виявити питання, які «не працюють», а також питання, які мають бути у певному документі, але дослідником не передбачені. Те саме може бути виявлено і під час пілотажного дослідження (попередньому опитуванню).

Незалежно від того, наскільки ретельно розробляється інструмент збору інформації, він потребує попередньої перевірки. Це попереднє апробування на її придатність в основному опитуванні дозволяє перевірити та уточнити зміст, формулювання та послідовність питань, дозволяє з'ясувати, втомлює або не втомлює опитуваного кількість запитань, яке запропоновано в ній. Для пілотажного дослідження із вибіркової сукупності вибирається 40-50 осіб.

Дуже важливо, щоб до групи осіб, що підлягає пробному опитуванню, були б включені особи різного віку, статі, різного рівня освіти, бо анкета має пройти випробування на дохідливість для осіб з різними демографічними та особистісними характеристиками. Це вибірка повинна копіювати вибірку, призначену для масового опитування.

У ході пілотажу реєструються реакції та коментарі опитуваних з кожного питання. Робиться одночасно переформулювання питання у тому випадку, якщо питання, поставлене в анкеті, недостатньо зрозуміле для респондента. У цьому зміни, внесені у формулювання питання, суворо фіксуються. У ході обговорення з респондентами змісту запитальника, необхідно в особистій бесіді з'ясувати, з якими труднощами стикаються респонденти при відповідях на запитання.

При аналізі результатів пробного опитування важливо швидко визначити зовнішні ознаки помилок, допущених під час конструювання опитувальника.

1. Нестача порядку у відповідях. Ця ознака свідчить найчастіше у тому, що терміни, які входять у формулювання питань, підібрані дуже вдало, вони важкі й незрозумілі для респондента, у результаті їх сенс не доходить до нього.

2. Відповіді типу «все і одразу». Якщо всі без винятку респонденти при відповіді на якесь одне й те саме питання виявляють раптом різючу одноманітність, це має насторожити дослідника. Така

форма питання викликає стереотипний відповідь чи «кліше» і, отже, питання необхідно переформулювати.

3. Багато відповідей типу «не знаю» чи «не зрозумів». У разі це свідчення невизначеності, незрозумілості чи складності питання респондента.

4. Велика кількість недоречних коментарів, зауважень. Цей показник свідчить також про погане формулювання питання та про неповний перелік альтернатив у фіксованих відповідях.

5. Великий відсоток відмовляються відповідати.

Це може означати, що погано складено вступна частина анкети: незрозумілі правила її заповнення, не гарантована анонімність, недостатньо добре роз'яснена мета дослідження. Може бути ще й погана композиція анкети: вона починається з важких, суттєвих питань або з паспортички (особистих даних).

Коригування та відпрацювання змісту питань, їх формулювань – все це сприяє отриманню надійної та обґрунтованої інформації.

Анкета вважається обґрунтованою або валідною, якщо за її допомогою дослідник отримує ту інформацію, яку він має намір отримати.

Пілотаж є не просто важливим, а й необхідним етапом дослідження, оскільки від нього залежить успіх всієї роботи загалом. Лише після доведення опитувальника до відповідних кондицій можна сміливо братися до основного опитування.

Будь-яке соціологічне дослідження – це специфічний процес організованої діяльності суб'єктів дослідження, який має чотири стадій:

- 1) підготовка дослідження (розробка програми й робочого плану);
- 2) збирання первинної інформації;
- 3) підготовка зібраної інформації до обробки й її обробка;
- 4) аналіз обробленої інформації, підготовка звітних документів за результатами дослідження, формулювання висновків, рекомендацій.

Соціологічне дослідження – один з найскладніших видів наукової діяльності, і тому воно може бути ефективним тільки за умов наявності та використання досконалої програми.

Дослідження проблем правоохоронної сфери, зокрема правоохоронної діяльності, передбачають вивчення рівня довіри населення до цих структур, соціальні ефекти діяльності поліції, девіантну поведінку як соціальне явище, наприклад, злочинність. Всі, без виключення проблеми, що ставить на меті для вивчення науковець, передбачають розробку програми дослідження.

Програма соціологічного дослідження включає і теорію, і методологію, і організацію конкретного вивчення, аналізу та висвітлення певного соціального процесу або явища. Виходячи з цього, вона виконує три основні функції: методологічну, методичну та організаційну.

Програма соціологічного дослідження – це науковий документ, в якому розроблена і представлена схема логічно обґрунтованого переходу від загальних теоретичних уявлень про певне соціальне явище або процес, які вивчаються, до розробки відповідного інструментарію і виконання дослідницьких процедур – збирання, обробки та аналізу інформації.

Орієнтовна структура програми соціологічного дослідження є такою:

Програма соціологічного дослідження правоохоронної сфери	<i>Методологічний розділ програми:</i>		
	✓ Огляд літератури	(наукової, публіцистичної) з проблеми	
	✓ Формулювання проблеми, цілей та завдань дослідження.	визначення	
	✓	Визначення предмета та об'єкта дослідження.	

- ✓ Концептуалізація та операціоналізація основних понять.
- ✓ Попередній системний аналіз об'єкта дослідження.
- ✓ Формулювання робочих гіпотез.

Методико-процедурний розділ:

- ✓ стратегічний (робочий) план дослідження;
- ✓ визначення сукупності, що досліджується (вибірка);
- ✓ визначення основних процедур збирання та аналізу первинних даних;
- ✓ опис інструменту дослідження;
- ✓ пілотаж інструментарію (претест);
- ✓ підготовка інтерв'юерів та анкетерів;
- ✓ методи та план аналізу інформації.

Основні етапи та процедури розробки програми соціологічного дослідження представлені в таблиці 2.1.1.

Дуже важливо розуміти, що кожен етап програмування передбачає детальну розробку попереднього і в кінцевому результаті ключові змістовні компоненти методологічного розділу в соціологічних дослідженнях за кількісною методологією не можуть бути змінені.

Таблиця 2.1.1

**Етапи та процедура розробки програми
соціологічного дослідження**

Підготовчий	Оперативний	Результативний
1. Характеристика проблемної ситуації	1. Моделювання об'єкту	1. Логічний план дослідження
2. Інформаційно-пошуковий аналіз теми дослідження	2. Уточнення проблемної ситуації її логічний аналіз, формулювання проблеми.	2. Схема понять операціональної інтерпретації, Методи збору і аналізу інформації.
3. Логічний аналіз. Визначення проблеми, мети, об'єкта, предмета.	3. Уточнення об'єкта, предмета, мети, основних завдань.	3. Методичні завдання.
4. Системний аналіз об'єкту. Методична підготовка збору та аналізу первинної інформації.	4. Висунення основних гіпотез. Уточнення завдань – теоретичних, методичних, практичних	4. Проект програми

Проблемна ситуація – стан соціального об'єкта, для якого характерні нестійкість, невідповідність його функціонування потребам подальшого розвитку. Проблемна ситуація – вихідний пункт дослідження.

Формулюючи проблему дослідження потрібно прагнути до того, щоб в ній отримали якомога більше точне відображення і сама проблемна ситуація і реальне протиріччя, що її визначає. При цьому важливо уникати небезпеки постановки «уявних проблем», тобто таких, які, або не відображають реальної соціальної ситуації, або давно вирішені.

Як показує досвід, вивчати кілька проблем на одному і тому ж об'єкті і в рамках одного дослідження – недоцільно. Якщо ж не вдається спочатку надати формулюванню проблеми ясність і чіткість, то це можна зробити в подальшому, в міру методологічної та методичної розробки інших частин програми.

Наприклад, досліджуючи проблему ефективності діяльності поліцейського громади в межах територіальної громади, соціологи як

об'єкт дослідження виділяють діяльність поліцейського громади, як предмет – ті її прояви, види, спрямованість.

З проблемою дослідження тісно пов'язана його мета. Мета дослідження – це кінцевий передбачуваний результат дослідження.

Мета дослідження – визначається як теоретико-прикладна (пошук типового рішення проблеми з подальшим застосуванням на практиці) і практична (пов'язана з практичним регулюванням певних соціальних процесів).

Відповідно мети формують *завдання дослідження*. Завдання дослідження – це сукупність конкретних установок, спрямованих на аналіз і рішення проблеми та досягнення мети.

В дослідженнях орієнтованих на рішення теоретичних наукових проблем, основними будуть теоретичні завдання, а практичні завдання є не основними. В прикладному дослідженні, навпаки, практичні завдання – основні.

Основні завдання дослідження відповідають його меті, додаткові ставляться для підготовки майбутнього дослідження, для вирішення методичних завдань.

Етап наступний – *концептуалізація понять* – це процедура тлумачення, теоретичного уточнення понять. Робота з поняттями включає два основні етапи:

а) теоретичне уточнення основних (початкових) понять для уточнення проблеми;

б) емпірична (операціоналізація) інтерпретація, що готує зміст поняття для фіксації і вимірювання.

Ця процедура відбувається для того щоб узгодити тезауруса понять, які використовуються в дослідженні.

Дослідник для з'ясування проблеми, мети, завдань дослідження оперую науковими категоріями та поняттями, які, здебільшого, не зрозумілі для респондентів (той_та), хто відповідають на запитання анкети). Для цього дослідник перекладає мову наукову в більш доступну – мову вимірювання за допомогою змінних. Фактично на цьому етапі готується початковий макет інструментарію дослідження (анкета, бланк інтерв'ю).

Емпірична інтерпретація понять дозволяє встановити, за якими напрямками аналізу повинен здійснюватися збір соціологічних даних, необхідних для кількісно-якісного аналізу соціальних проблем.

Операціоналізація понять – це операції розкладання його

теоретичного змісту на емпіричні еквіваленти, доступні для фіксації і вимірювання. Це забезпечує: зіставлення теоретичних понять з фактами, віддзеркаленням яких вони є; вибір найістотніших ознак для вивчення; здійснення вимірювання ознак, що вивчаються.

Значення даної операції – це перехід від теоретичної розробки програми до емпіричного соціологічного дослідження: відкривається шлях для застосування в дослідженні методів вибірки, збору і аналізу соціологічної інформації.

Наприклад. При дослідженні діяльності поліцейських громади, важливою є тема девіантної поведінки. Цей термін є мало знайомий учаснику дослідження. Тому його треба перекласти на доступну мову для респондента та показники вимірювання (запитання інструментарію). Почати треба з видів девіантної поведінки: наркоманія, злочинність, алкоголізм. Важливо, також при ознайомленні з оприлюдненими результатами соціологічного дослідження треба звертати увагу, наскільки коректно стосовно зрозумілості поставлені запитання. Від цієї процедури суттєво залежить надійність отриманої інформації.

Далі формулюється гіпотеза дослідження, тобто гадане пояснення досліджуваної проблеми, яке потрібно підтвердити або спростувати в ході дослідження.

Гіпотеза – це наукове припущення про структуру об'єкту, характер та сутність зв'язків його складових, про фактори, що обумовлюють ці зв'язки.

Гіпотеза є необхідним елементом методологічного розділу програми і формується після визначення проблеми, цілей, основних завдань, об'єкта і предмета дослідження.

Гіпотеза допомагає організувати процес дослідницького пошуку, сприяє правильному вибору методів дослідження. Перевірка гіпотез здійснюється на основі виведення наслідків з гіпотез, їх емпіричної перевірки за допомогою процедур операціоналізації, вимірювання, реєстрації та аналізу.

Соціологічне дослідження, дослідження громадської думки, як правило, завжди є вибірковими.

Спільнота, яка вивчається в даному дослідженні, називається генеральною сукупністю. Проте вся генеральна сукупність зазвичай не досліджується. Та частина генеральної сукупності, яка безпосередньо охоплюється

даним дослідженням, називається вибірковою сукупністю (вибіркою). По отриманих на вибірці даним висновки розповсюджуються на всю генеральну сукупність. Тому вибірка повинна бути репрезентативною, тобто склад вибірки по виділених параметрах повинен наближатися до відповідних пропорцій в генеральній сукупності.

Міра подібності (або ступінь відхилення) називається помилкою вибірки. Надійною вважається вибірка з помилкою в 3-5 %. Існують спеціальні коефіцієнти для розрахунку об'єму вибірки залежно від допустимого рівня помилки.

Генеральна сукупність – безліч об'єктів, які є предметом вивчення в межах, окреслених програмою соціологічного дослідження та територіально-часовими межами. Це сукупність, на яку дослідник поширюватиме результати дослідження.

Вибіркова сукупність – це модель генеральної сукупності, яка відібрана за допомогою спеціальних прийомів для отримання інформації про всю сукупність.

Основа вибірки – залежить від методу, який застосовується для збору соціологічної інформації. В дослідженні методом опитування – це повний перелік елементів генеральної сукупності, точної адекватності, зручності роботи з ним, відсутність дублювання одиниць аналізу. В якості основи вибірки тут є алфавітні списки співробітників установи, база користувачів послугами, база картотеки відділів кадрів, база адрес електронної пошти.

Репрезентативність – властивість вибіркової сукупності представляти параметри генеральної сукупності, значимі з точки зору завдань дослідження.

Оцінка репрезентативності здійснюється на основі аналізу і розрахунку похибок: процедурних (при реєстрації ознак) і випадкових (залежних від ступеня мінливості досліджуваного ознаки).

Похибка репрезентативності – відмінність характеристик генеральної та вибіркової сукупностей.

Важливим є визначення того, який вид вибірки буде застосовано в кожному конкретному дослідженні.

Розрізняють два основних типи вибірки:

✓ випадкова (імовірнісна, стохастична) та не випадкова (цільова). Реалізація випадкової вибірки означає виконання суворих правил відбору, які забезпечують кожному елементу генеральної сукупності рівну вірогідність потрапляння до вибірки;

✓ цільова вибірка передбачає відбір різноманітних елементів в певних пропорціях, які мають назву квоти, а таку вибірку квотною. Для побудови квотної вибірки необхідно мати статистичні дані про значимі елементи генеральної сукупності, визначити квотні ознаки та кількісні пропорції між цими ознаками.

Реалізація цільового відбору також відбувається за певними правилами, однак не такими суворими. До цього типу вибірки потрапляють елементи, які цікавлять дослідника та відповідають програмі дослідження.

Наступний крок – переведення емпіричної системи в числову, тобто пошук способів кількісного (числового) вимірювання якісних ознак і їхніх взаємозв'язків. Для вирішення цього завдання конструюються спеціальні одиниці вимірювання, будуються шкали і т. д.

Коли проведено ці операції і розроблено інструментарій дослідження, здійснюють його перевірку на невеликій кількості респондентів (опитуваних) – так зване дослідження пілотажу. Тільки після цього настає другий – польовий етап соціологічного дослідження, тобто робота з основним масивом.

Поряд з програмою соціологічного дослідження дослідник розробляє робочий план дослідження.

Основні процедурні заходи, які пов'язані з якісним проведенням соціологічного дослідження відображає робочий план.

Завдання робочого плану – упорядкувати основні етапи дослідження за програмою дослідження, календарними строками, матеріальними і людськими витратами.

Структурні компоненти робочого плану включають його етапи і різні за видами і формою науково-дослідницькі та технічні процедури та операції. Основні компоненти робочого плану представлені в табл. 2.1.2.

Робочий план дослідження

Заходи	Термін виконання	Відповідальні за виконання	Примітки	Бюджет
I. Етап підготовки дослідження				
Обговорення та затвердження програми дослідження	10 жовтня 2022р.	Керівник, члени дослідницької групи	Консультація зі спеціалістами по темі дослідження	
Розробка методологічного інструментарію дослідження		методологічна група		
Підготовка характеристики вибіркової сукупності		методологічна група	Розмір вибірки	
Тиражування інструментарію		співробітник поліграфічної бази, член дослідницької групи	Кількість анкет	
Інструктаж інтерв'юерів/анкетерів		член дослідницької групи	Кількість інтерв'юерів /анкетерів	
Занесення інформації з анкет до електронного формату (в програмі SPSS.PC)		член дослідницької групи		
II. Етап польового дослідження				
Узгодження організаційних питань з керівником регіональних груп інтерв'юерів	1 тиждень	Відповідальний за мережу інтерв'юерів	По 24 регіонам України, АР Крим та м. Києву	
Проведення польового дослідження (масовий збір		Керівник дослідження, група збору інформації		

Заходи	Термін виконання	Відповідальні за виконання	Примітки	Бюджет
первинної інформації)				
III. Підготовка первинної інформації до обробки				
Розробка інструкції з вибраковки неправильно заповнених анкет		Керівник, члени дослідницької групи		
Вибраковка непридатних анкет		Керівник, члени дослідницької групи		
Розробка інструкції з кодування відкритих запитань		Керівник, члени дослідницької групи		
Кодування відкритих запитань		Керівник, члени дослідницької групи		
Обробка первинної соціологічної інформації за допомогою ПЗ		Керівник, члени дослідницької групи		
IV. Аналіз результатів дослідження, висновки й рекомендації				
Підготовка та написання підсумкових документів дослідження	5 днів	Аналітична група		
Візуальне оформлення результатів дослідження (інфографіка)		члени дослідницької групи		
Загальна сума				

2.2. Методи соціологічних досліджень

Основні методи збору соціологічної інформації

Соціологічна наука на сьогодні напрацювала комплекс методів для дослідження соціальної реальності. Розглянемо основні методи. Почнемо з класифікації в основу якої покладено джерело інформації. З цього погляду існують три основні методи:

1. Спостереження.
2. Аналіз документів.
3. Опитування.

Більше уваги ми приділимо методу опитування з огляду на його популярність та масове використання. Спочатку коротко про спостереження.

Спостереження в соціологічному дослідженні являє собою метод збору первинної соціальної інформації про досліджуваний об'єкт шляхом безпосереднього сприйняття і прямої реєстрації усіх факторів, що стосуються досліджуваного об'єкта і значимих з погляду цілей дослідження.

Систематичність, планомірність і цілеспрямованість – характерні риси спостереження як методу конкретного соціологічного дослідження в соціології.

Особливості спостереження в соціології.

Перша особливість – це зв'язок спостерігача з об'єктом спостереження. Ні в якій іншій науці досліднику не приходится займатися вивченням сукупності, до якої він сам належить, частиною якої він є, від якої безпосередньо залежить. Соціолог спостерігає суспільство, соціальні процеси і ситуації, будучи одночасно часткою цього суспільства, нерозривно з ним зв'язаної і піддається всім впливам і змінам, яким піддається суспільство в цілому. І цей нерозривний зв'язок спостерігача з об'єктом спостереження накладає відбиток і на його сприйняття соціальної дійсності, і на розуміння соціальних процесів, ситуацій, Дій окремих індивідів, і на його інтерпретацію явищ, що спостерігаються.

Сприйняття спостерігачем соціальної дійсності (соціальне світосприймання) неодмінно підпадає під вплив світогляду дослідника, тобто вищої і найбільш узагальненої системи поглядів на світ.

Пізнання соціальної дійсності завжди зв'язано з відношенням суб'єкта пізнання до пізнаваного об'єкта (проблеми), воно носить ціннісний характер. Об'єктивність соціального дослідження складається не в тім, щоб виключити це особистісне ставлення, а в тім, щоб не підмінювати емоційними, моральними й іншими ціннісними аспектами критерії наукового дослідження, щоб пафос особистісного у ставленні до досліджуваних проблем був нерозривним з пафосом методології наукового дослідження, з чітким логічним аналізом досліджуваних передумов, з послідовністю їхньої критичної перевірки і т.д. – із усім тим, що складає суть наукового методу мислення.

Друга особливість спостереження в соціології пов'язана з першою і впливає з неї. Вона полягає в тім, що спостерігач не може бути позбавлений чисто людської риси – емоційності сприйняття. І, якщо явища неживої природи можуть не збуджувати емоцій у спостерігача, то соціальні явища, їхнє сприйняття й інтерпретація завжди носять емоційний характер. І ця емоційна забарвленість результатів спостереження тим вище, ніж тісніше спостерігач зв'язаний з об'єктом спостереження. Навіть переглядаючи кадри, зроблені «безстороннім» спостерігачем – кінокамерою, не слід забувати про те, що камеру направляє людина. Ця особливість спостереження в соціології при будь-якій дослідженні повинна враховуватися як одне з джерел можливого перекручування даних спостереження.

Третя особливість спостереження – складність повторного спостереження. Повторне спостереження, навіть повсякденного соціального факту, надзвичайно важко здійснити, тому що соціальні процеси піддаються впливу величезного числа різних факторів і тому вкрай рідко бувають ідентичними. Тому лише ретельне і багаторазове спостереження якого-небудь соціального явища може дозволити вважати інформацію про нього достовірною і перейти до інтерпретації даних.

Отже, труднощі застосування спостереження як метод збору первинної соціальної інформації є наслідком його особливостей і поділяються на суб'єктивні (зв'язані з особистістю спостерігача) і об'єктивні (не залежні від спостерігача).

До суб'єктивних труднощів спостереження належить можливість розуміння і тлумачення дослідником поведінки і дій других людей через призму власного «я», через свою систему ціннісних орієнтацій, а також емоційну забарвленість людського сприйняття і неминучість впливу на результати спостереження наявного в дослідника минулого досвіду.

До об'єктивних труднощів спостереження насамперед варто віднести обмеженість часу спостереження часом здійснення події. Крім того, далеко не всі соціальні факти піддаються безпосередньому спостереженню.

Спостереження рідке буває основним методом збору соціальної інформації. Звичайно воно застосовується поряд з іншими методами і служить специфічним, цілям. Будучи лише частиною дослідження, спостереження, за необхідністю, підкоряється цілям усього дослідження. Це обумовлює і місце спостереження в дослідженні, і досліджуваний об'єкт, і специфічні цілі власне процесу спостереження.

Аналіз документів – це діяльність, яка дозволяє соціологу виявити певні особливості явищ і процесів, що були зафіксовані у певних документах (листах, протоколах, кіно, серіалах, сайтах, сторінках соціальних мереж, тощо).

Документом у соціології вважається все, що зафіксовано у будь-якому вигляді, придатному для вивчення.

Тому, *аналіз документів у соціології* – це сукупність методичних процедур, які застосовуються для одержання з документальних джерел соціологічної інформації, необхідної для вирішення дослідницьких завдань (вивчення проблемної ситуації, всебічний аналіз об'єкта, максимально повна та глибока інтерпретація отриманих даних).

Безліч видів документів по-різному використовуються у соціологічних дослідженнях, але існує два основних методи аналізу документів: традиційний (класичний) та формалізований (контент-аналіз – від англ. content-analysis – аналіз змісту).

Традиційний аналіз документів – це сукупність логічних прийомів, що спрямовані на розкриття основного змісту документа, який вивчається в цілому, тобто соціолог, вивчаючи документ, логічно пояснює його зміст за різними ознаками.

Контент-аналіз документів – це метод якісно-кількісного аналізу документів з метою одержання об'єктивної, систематизованої й узагальненої інформації про соціальну реальність. Процедура контент-аналізу являє собою алгоритмізоване виділення в тексті певних елементів змісту, що цікавлять дослідника, далі відбуваються класифікації виділених елементів відповідно до концептуальної схеми, потім підрахунок і подання результатів у кількісному вигляді.

Всі методи соціології можна поділити на «якісні» та «кількісні». В руслі соціології позитивістської орієнтації проводяться традиційні «кількісні» дослідження, орієнтовані на вивчення масових, соціально-статистичних явищ і процесів (опитування).

В них все індивідуальне відсівається як випадкове. Такі дослідження надійні в стабільних суспільствах, де соціальні тенденції стійкі і довготривалі. Не випадково розквіт «кількісної» соціології припадає саме на такі періоди.

В переломні, нестабільні періоди суспільного розвитку потрібні більш гнучкі підходи, які здатні уловити нові соціальні тенденції, що формуються, що тільки виникають. В таких ситуаціях більш ефективним виявляється «якісне» дослідження (фокус-груп, глибинне інтерв'ю), яке орієнтовано саме на індивіда, його суб'єктивне сприйняття мінливої реальності і вироблення нової життєвої стратегії.

Головна відмінність загальної стратегії якісного дослідження полягає у відкритому, пошуковому, неструктурованому підході до проблемної ситуації; в багатовимірному дослідженні об'єкта на основі відсутності попередньої схеми, що багато що залишає «за дужками» дослідження, особливо нові аспекти досліджуваної проблеми.

Сучасна соціологія все більше використовує «якісні» методи і види дослідження. Наприклад, дослідження окремих спільнот, важкодоступних для аналізу іншими методами, таких як злочинні угруповання, релігійні секти; різні етнографічні дослідження унікальних культурних груп, таких як козацтво, селянство і т.п.; історичні дослідження – сім'ї, історії життя людини тощо. Проте в крупних соціологічних дослідженнях методи «кількісної» і «якісної» соціології звичайно використовуються спільно в різних комбінаціях або паралельно.

Опитування – незамінний метод отримання інформації про суб'єктивний світ людей, їх схильності, мотиви діяльності, думки. Цей спосіб дослідження дозволяє подумки моделювати будь-які необхідні досліднику «ситуації» у тому, щоб виявити стійкість уподобань, мотивів, суб'єктивних станів окремих осіб чи великих мас людей.

Опитування приваблює дослідників ще й оскільки він здається майже універсальним методом. Будучи, безперечно, найкращим джерелом знання про внутрішні спонукання людей, цей метод при дотриманні належних застережень дозволяє отримати не менш надійну, ніж у спостереженні або документах інформацію про події минулого чи сьогодення, факти, про продукти діяльності, про що завгодно.

Методи опитування – способи отримання первинної соціологічної інформації шляхом постановки в письмовій формі питань до окремої людини, або більш чи менш широкої групи людей. Це важливий метод соціального дослідження, яким часто користуються, особливо в процесі вивчення громадської думки, коли важливо отримати інформацію про

оцінки та міркування певної групи людей.

Опитування – метод збору соціологічної інформації, який передбачає усне або письмове звернення до респондента з питаннями, які представляють проблему дослідження на емпіричному рівні.

Опитування ґрунтується на використанні опитувального листа, який містить багато запитань до респондентів з певної проблеми. Респондент – людина, яка дає відповіді на запитання анкети, бланку інтерв'ю.

В соціології використовуються різні опитування. За характером взаємозв'язків соціолога і респондента опитування поділяють на заочні (анкетні) й очні (інтерв'ю).

Анкетування передбачає самостійне заповнення анкети респондентом. Інтерв'ю – це такий спосіб опитування, коли інформація здобувається через безпосередню соціально-психологічну взаємодію (бесіду) інтерв'юера з респондентом для розв'язання проблеми, яка вивчається. При роздатковому опитуванні анкета роздається респондентам для індивідуального заповнення.

При поштовому опитуванні анкета розсилається потенційним респондентам через пошту і також через пошту отримується виконавцем дослідження.

Телефонне опитування відбувається через телефонний зв'язок з респондентом.

Пресове опитування – це такий вид масового опитування, що відбувається через публікацію анкети у пресі з проханням до читачів відповісти на опубліковані запитання.

Інтернет-опитування, яке досить поширилось в останні роки, здійснюється через інтернет-ресурси.

Соціометричне опитування – специфічний метод опитування, який використовується для вивчення безпосередніх контактів та міжособистісних взаємин у малих соціальних групах, дозволяє виявити рівень і спрямованість симпатій, антипатій, переваг у міжособистісних взаємодіях.

Масове опитування – засіб вивчення громадської думки різних груп населення, які не є фахівцями з досліджуваної проблеми, про різні сфери суспільного життя, суспільні явища, проблеми, події.

Експертне опитування – вид опитування, об'єктами якого є фахівці з проблеми, що вивчається. Такий вид опитування відрізняється від масового тим, що експерти відповідають не анонімно, тобто вони повинні бути зорієнтовані на активне співробітництво з дослідниками, розуміти суть проблеми, яка досліджується. Для цього виду опитування

дуже важливим є вибір експертів за рівнем їх компетентності.

В сучасних умовах «розмивання» експертності, коли пересічна людина без спеціальної фахової освіти, досвіду вважає себе експертом в питаннях, наприклад, екології. Це явище, що суттєво впливає на добір носіїв дійсно вагомого знання та можливостей отримати надійну адекватну інформацію. Найчастіше проводиться якісний аналіз результатів дослідження, але числові показники також не ігноруються.

Види анкетування та інтерв'ю, які є найбільш розповсюдженими представлені на рис. 2.2.1

Рис. 2.2.1. Види інтерв'ю та анкетування

З розвитком мережі інтернет та комп'ютерних технологій всі види соціологічних досліджень, зокрема опитування все більше комп'ютеризуються та зберігаються у вигляді цифрової інформації.

Три методи комп'ютеризованого опитування за визначенням В. Паніотто:

- ✓ персональне інтерв'ю – CAPI – Computer assisted personal interview;
- ✓ телефонне інтерв'ю - CATI - Computer assisted telephone interview;
- ✓ інтернет-опитування - CAWI – Computer assisted self-completed Interviewing.

Найпоширеніший інструмент опитування – це соціологічна анкета (опитувальник), яка має систему запитань з проблеми дослідження.

Для того, щоб за допомогою анкети отримати достовірну й репрезентативну інформацію, необхідно знати особливості різних

анкетних запитань.

При складанні анкети та бланку інтерв'ю важливим є дотримання певних правил.

- 1) визначення характеру інформації, яку необхідно отримати;
- 2) складання приблизного ряду питань, які повинні бути задані;
- 3) складання першого варіанту опитувальника;
- 4) попередня перевірка цього варіанту шляхом пробного опитування (пілотаж);
- 5) виправлення опитувальника (якщо виправлення істотні, необхідна ще одна пробна перевірка) і його остаточне редагування.

При розробці опитувальника необхідно точно слідувати перерахованим етапам, так як від того, наскільки точно і коректно сформульоване запитання, буде залежати якість отриманої інформації в ході опитування. Структура опитувальника представлена – вставка 1.2.1.

Вставка 2.2.1

СТРУКТУРА ОПИТУВАЛЬНИКА

1. Вступна частина. Вказується, хто і з якою метою проводить опитування, доводиться правила кондиційності та анонімності отримання та використання інформації, коротка інструкція заповнення анкети, визначається спосіб повернення анкети. Подяка за участь в опитуванні.

2. Основна (змістовна) частина.

а) контактні питання: зацікавлюють респондента, прості в своїх формулюваннях,

б) основні питання: зміст їх повністю визначається цілями і завданнями дослідження,

в) завершальні питання: знімають напругу.

3. Соціально-демографічна частина – паспортичка, об'єктивні характеристики, статус опитуваного.

Безсумнівно обов'язковою складовою частиною опитувальника є звернення до респондента. У ньому повинна бути коротко вказана мета дослідження, а також ясне і зрозуміле пояснення використання результатів для задоволення тих чи інших потреб респондента. Це призводить до того, що участь в опитуванні набуває великий особистісний сенс, зацікавленість, у респондента виникає бажання дати достовірну інформацію. Такий спосіб створення мотивації найбільш ефективний і найчастіше використовується в соціологічних дослідженнях.

У вступній частині анкети, крім цього, наводиться інструкція

щодо заповнення анкети, вказується спосіб повернення анкет, даються гарантії анонімності опитування. Приклад звернення – вставка 1.2.2.

Вставка 2.2.2

Шановний друже!

Центр гуманітарних проблем освіти і кафедра соціології проводять дослідження з проблем вільного часу студентів. Ваші сумлінні, щирі відповіді на запитання в анкеті допоможуть вивчити дозвіллеві інтереси і потреби студентів і розробити рекомендації щодо поліпшення організації проведення вільного часу.

При заповненні анкети просимо уважно прочитати всі варіанти відповідей на кожне питання і відзначити той, який відповідає Вашу думку.

Заздалегідь дякуємо за участь в опитуванні!

Це звернення використовувалося в анкетах, які застосовувалися для вивчення вільного часу студентів Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Основна частина анкети починається, як правило з контактних питань, що полегшують входження респондента в проблему і активного включення в опитування.

Змістовна частина анкети ділиться на кілька блоків взаємопов'язаних за змістом питань, покликаних дати інформацію по досліджуваним проблемам. Доцільно включати в основну частину анкети від 3 до 5 блоків основних питань.

Послідовність розміщення різних блоків питань планується, виходячи з двох основних вимог:

- принципу поступового наростання ступеня складності питань;
- їх смисловий взаємозв'язок відповідно до завдань дослідження.

Серйозну увагу необхідно звернути на шрифт, колір, якими надруковано питання анкети – його розбірливість, ясність, а так само наявність вільного місця для відповідей на відкриті питання, покажчики переходів, смислові акценти.

При формуванні питань рекомендується враховувати наступні правила:

1. Кожне питання має бути логічно зрозумілим і чітко завершеним. Одне питання не повинен включати по суті два або більше питань.

2. Слід уникати малопоширених слів, вузькоспеціальних термінів і слів з подвійним значенням. На перший погляд, ці правила здаються самі по собі зрозумілі. Однак на практиці вони нерідко забуваються і

тоді формулюються питання, зрозумілі далеко не всім. Наприклад: «Які форми девіантної поведінки вам відомі?»

3. Не можна ставити занадто довгих питань. Особливо це стосується інтерв'ю, так як респондент може не запам'ятати все питання і відповісти тільки на його частину або ж взагалі відмовитися від відповіді.

4. Якщо опитування стосується предмета, з яким опитуваний недостатньо знайомий, іноді бажано зробити передмову до відповідного питання. Вона може включати відповідні пояснення або приклад. Питання залишаються короткими.

5. Кожне питання має бути конкретним. Переважно стосуватися окремих випадків, а не будь-яких узагальнень.

6. Слід або докладно вказувати всі можливі варіанти відповіді, які опитуваному необхідно мати на увазі, або не вказувати жодного. Наприклад, неправильно так формулювати питання: «З яких джерел ви дізнаєтеся про найважливіші політичні події в житті країни і за кордоном: з газет або по радіо?» У цьому випадку не враховується, що можливі й інші джерела інформації: телебачення, журнали, зборів громадських організацій, інші люди і т.п.

7. Необхідно пропонувати опитуваному тільки такі варіанти відповідей, кожен з яких може бути застосований в рівній мірі. Опитуваний не повинен вважати, що вибір того чи іншого варіанту відповіді означав би втрату його престижу.

8. Потрібно формулювати питання таким чином, щоб уникати шаблонних, стереотипних відповідей.

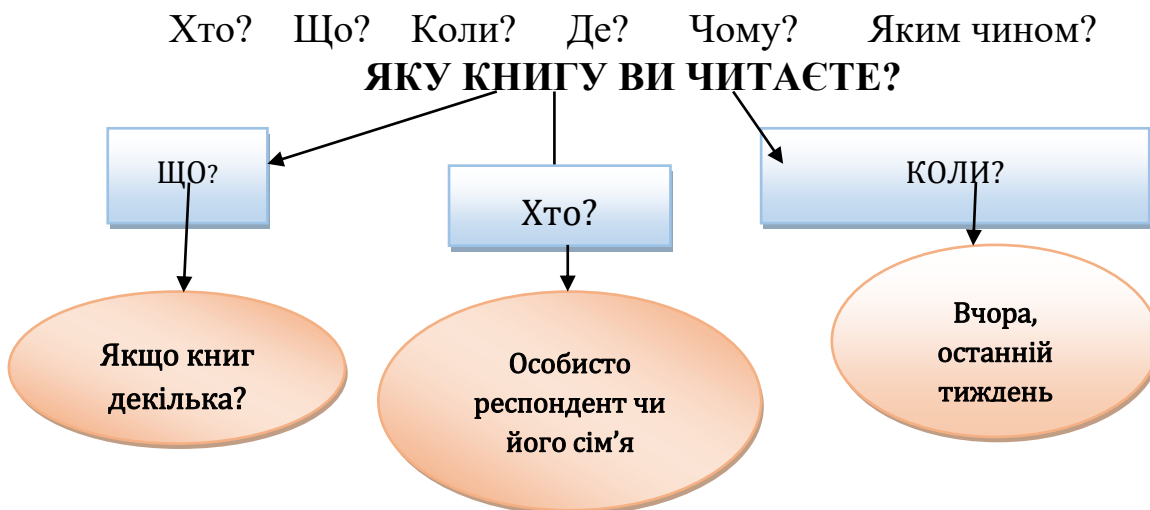
9. Слід остерігатися включення в питання слів, які самі по собі можуть викликати негативні відносини опитуваних. Так, в одній анкеті, зверненої до студентської молоді, стояло питання: «Яке із заходів, проведених на факультеті в останні місяці, вам найбільше сподобалося?» Багато респондентів, побачивши слово «заходи» відмовилися під різним приводом відповідати на анкету. Це слово асоціювалося у студентів з формальними «заходами», проведеними в інституті лише для «галочки» і в підсумку, викликало негативне ставлення до всього з опитуванням. Заміна одного лише слова дала можливість успішно провести дослідження.

10. Питання не повинно мати елемент впливу. Абсолютно неприпустимі такі форми питань: «Чи не згодні ви з тим, що ...», «Чи не вважаєте ви ...», «Чи не здається вам ...» і т.п.

Формулювання питання найскладніший етап побудови опитувальника. Для здійснення перевірки питання на логічну побудову

та зрозумілість для респондента пропонуємо методику «шість запитань». Сутність методики полягає в тому, щоб поставити запропоновані питання до запитань опитувальника. Дана процедура дозволяє виявити суттєві змістовні та логічні похибки у формулювання запитання (див. схему 2.2.1).

Схема 2.2.1

Правильно сформульоване питання

ЯКУ КНИГУ АБО КНИГИ ВИ ОСОБИСТО ЧИТАЛИ ПРОТЯГОМ ОСТАННЬОГО ТИЖНЯ? Якщо кілька книг, вкажіть назви всіх.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що те чи інше формулювання питання залежить від мети і предмета дослідження, методу опитування і соціально-демографічних характеристик опитуваних.

Від чого залежить об'єм опитувальника?

Загальна кількість питань опитувальника повинні відповідати змісту дослідження, а також запасу уваги респондента та його фізичним можливостям.

Всі питання, які використовуються в анкетах можна розділити на відкриті (неструктурні) і закриті (структурні). Перші не дають респонденту ніякого керівництва ні щодо форми, ні щодо змісту його відповідей; другі – пропонують зробити вибір лише з числа зазначених варіантів відповіді. При цьому, стандартизація можливих відповідей повинна вичерпувати обсяг питання, включаючи, відповідно до змісту, позитивні і негативні варіанти відповідей і відповіді типу «Не знаю», «Важко відповісти».

Ось приклад відкритого питання:

«Висловіть ваше ставлення до азартних ігор (карти, рулетка, гральні автомати та ін.)».

Це ж питання прийме закриту форму, якщо додати до нього ряд можливих варіантів відповіді:

1. Ігри дозволяють емоційно розрядитися і добре відпочити
2. У них є інтелектуальний момент, який захоплює
3. Азартні ігри розвивають особистість
4. Це марна трата часу
5. Це шкідливе заняття
6. Інша відповідь (напишіть) _____
7. Важко відповісти.

Для того, щоб скласти уявлення про різноманітність питань опитувальника див. схеми 2.2.2-2.2.4.

ВИДИ ПИТАНЬ ОПИТУВАЛЬНИКА

Схема 2.2.2

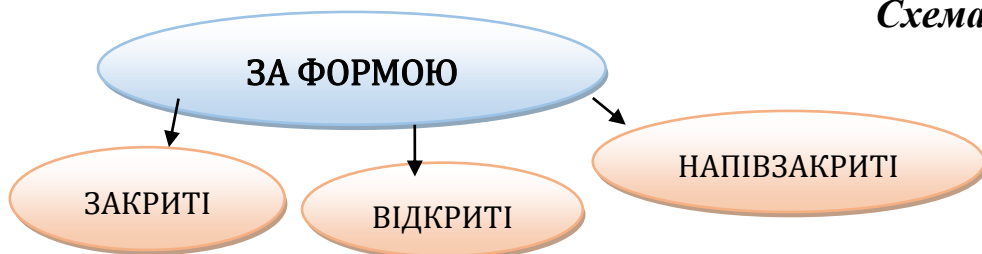

Схема 2.2.3

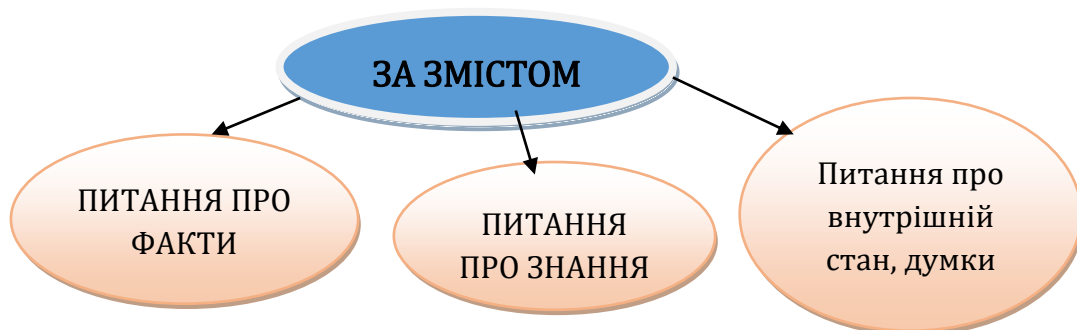
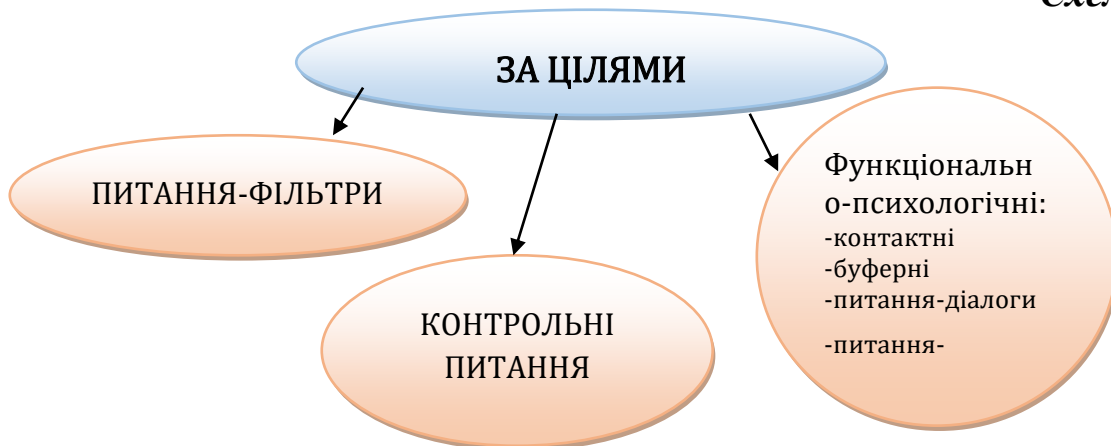

Схема 2.2.4

Телефонне інтерв'ю (САТІ) – метод опитування в перебігу якого інтерв'юер ставить респондентові запитання за допомогою телефону та сам фіксує варіанти відповіді.

В сучасному варіанті відповіді фіксуються за допомогою спеціальної комп'ютерної програми. Необхідно зауважити, що телефонне опитування істотно відрізняється від звичайного інтерв'ю або анкетування і вимагає спеціальної підготовки інтерв'юера.

Наприклад, у процесі інтерв'ю «віч-на-віч» у опитуваного є безліч способів утримання уваги респондента та підтримки його інтересу до теми соціологічного дослідження.

Успіх телефонного опитування багато в чому залежить від володіння інтерв'юера голосом і вміння на відстані відчувати стан опитуваного. Цей метод є специфічним синтезом інтерв'ювання та анкетування.

Телефонні опитування застосовуються вивчення вузького кола проблем. Як правило, з їх допомогою вивчається ефективність телебачення, радіо, преси, ставлення до подій або діяльності організації, певних структур (наприклад поліції).

Телефонні опитування мають ту перевагу, адже не вимагають великих витрат: у 2-3 рази дешевше інтерв'ю за місцем проживання. Основні переваги телефонного опитування: оперативність (швидке встановлення контакту з респондентом, відсутність етапу розмноження польової документації) та низька вартість.

Телефонне інтерв'ю має найвищі можливості усунення ефекту «третіх осіб». Наприклад, при особистому інтерв'ю відповіді респондента можуть бути не самостійні, то при телефонному опитуванні питання звернені тільки до опитуваного і на них відповідає тільки він. Практика показала, що вплив інтерв'юера на відповіді респондента в телефонному інтерв'ю нижче, ніж при безпосередньому спілкуванні.

Проведення телефонного опитування має свою специфіку. Необхідно пам'ятати, що телефонне інтерв'ю відрізняється своєю короткістю: вони тривають 5-10 хвилин, після цього інтерес і увага до опитування знижується. З урахуванням цієї обставини розробляється інструментарій для дослідження, тобто опитувальний лист, який має бути гранично стиснутий і утримувати найважливіші та суттєві питання. Мистецтво дослідника тут полягає в тому, що питання за формою повинні бути прості і зрозумілі респонденту і разом з тим, за їх допомогою необхідно отримати максимальну кількість інформації про явище, що вивчається.

Звичайно, інтерв'ю по телефону не може бути конкурентом з інформативності тим особистим інтерв'ю та роздавальним анкетам,

відповіді на питання яких займають понад годину часу. Тим не менш, якщо завдання, що стоять перед дослідником, не можуть бути розкриті на 2-3 сторінках питання, це не означає, що слід відмовитися від збору інформації по телефону.

До факторів, які спонукають респондента вести тривалішу розмову по телефону, слід насамперед віднести інтерес до теми дослідження. Цей фактор має вирішальне значення не тільки для телефонного інтерв'ю, але і для всіх видів опитування. Бажання висловити свою думку з найбільш гострих і злободенних питань, виявитися причетним до вирішення актуальних проблем безумовно стимулює у людей готовність довести розпочату бесіду до кінця. Інший фактор, що впливає на вибір оптимальної довжини запитальника і тісно пов'язаний з першим, – специфічність категорій респондентів, що беруть участь в опитуванні.

Якщо тема опитування зачіпає професійні, громадські тощо інтереси респондентів, то довжина запитальника в цій ситуації не є серйозною проблемою. Зазначений метод достатньо часто застосовуються при вивченні громадської думки.

Інтернет опитування – це опитування, що використовує Інтернет для передання запитань дослідника респондентам і для передання їх відповідей дослідникові. Інструментарій інтернет опитування нагадує анкету, яка розробляється за допомогою спеціального програмного забезпечення. Найпопулярніші в інтернеті сервіси онлайн-опитування: *Google Forms, Microsoft Teams Forms, SurveyMonkey*.

Перш за все, слід відмітити, переваги Інтернет опитувань в порівнянні з традиційними методами проведення емпіричних досліджень:

- економія часу, коштів, ресурсів як людських (не потрібно залучати інтерв'юєрів) так і фінансових (економія коштів на розмноження інструментарію, розробки додаткової документації і т.д.);
- можливість провести прискорений та результативний пілотаж інструментарію;
- достатньо висока анонімність та опосередкованості (відсутність візуального контакту), що підвищує відчуття особистої захищеності та налаштовує на відвертість;
- проведення дослідження дозволяє респонденту знаходитись у комфортних та зручних для нього умовах;
- зміна комунікативної ситуації взаємодії респондента та дослідника надає можливість більш ретельно обдумати і сформулювати свою позицію відповідачеві;
- можливість досліджувати специфічні, сенситивні, делікатні

проблеми – наркоманії, сексуальної поведінки, насилля, тютюнопаління, абортів, самогубства;

- просторова досяжність, що дозволяє проводити міжрегіональні дослідження;

- розширення вибіркової сукупності завдяки, тому, що мережа стирає часові та географічні кордони.

- Вочевидь, що присутність певних переваг не відмінняє присутність дуже значимих проблем і недоліків інтернет опитувань, серед яких слід зазначити:

- проблеми формування репрезентативної вибіркової сукупності з урахуванням специфіки інтернет-аудиторії;

- відбором тематики інтернет-опитування;

- етичні засади проведення дослідження та представлення результатів соціологічного дослідження;

- не завжди відверті відповіді на питання опитувальника, з причини не серйозного ставлення до інформації в мережі та такого роду досліджень;

- велика вірогідність спотворення особистої інформації, особливо соціально-демографічної, що не можливо проконтролювати;

- використання дослідниками термінології та методик слабо адаптованих до опитування в мережі.

Різновиди інтернет опитувань:

- розсилка анкет електронною поштою – раніше методика застосування цього виду опитування передбачала розсилку анкети у форматі doc. за електронними адресами відібраних із генеральної сукупності випадковим чином, наприклад розраховувавши крок відбору.

Зараз методика формування вибірки зберіглась, а от розсилають посилення на форму анкети, яку слід заповнити. Анкета розробляється у *Google Forms* та розсилається учасникам опитування через месенджери та електронну пошту;

- розміщення текстових анкет в групах новин; інтернет-форуми, блоги та телеконференції (Bulletin Boards) (неконтрольоване веб-опитування) Опитування такого характеру не є репрезентативним, так як дослідник не в змозі контролювати формування вибірки.;

- веб-опитування за вибіркою із списку членів генеральної сукупності;

- онлайн-панелі, репрезентативні для населення в цілому.

- online-фокус-групи, конференції.

З огляду на обраний вид інтернет опитувань для дослідження, будується репрезентативна вибірка. Інструментарій інтернет

опитування нагадує анкету, яка розробляється за допомогою спеціального програмного забезпечення. Найпопулярніші в інтернеті сервіси онлайн-опитування: *Google Forms*, *Microsoft Teams Forms*, *SurveyMonkey* (див. рис. 2.2.2-2.2.3)

На сьогодні кількість софту для інтернет опитувань стрімко зростає, а дослідження з використанням зазначеного методу збільшується.

Приклад сторінки Google Forms

Рис. 2.2.2

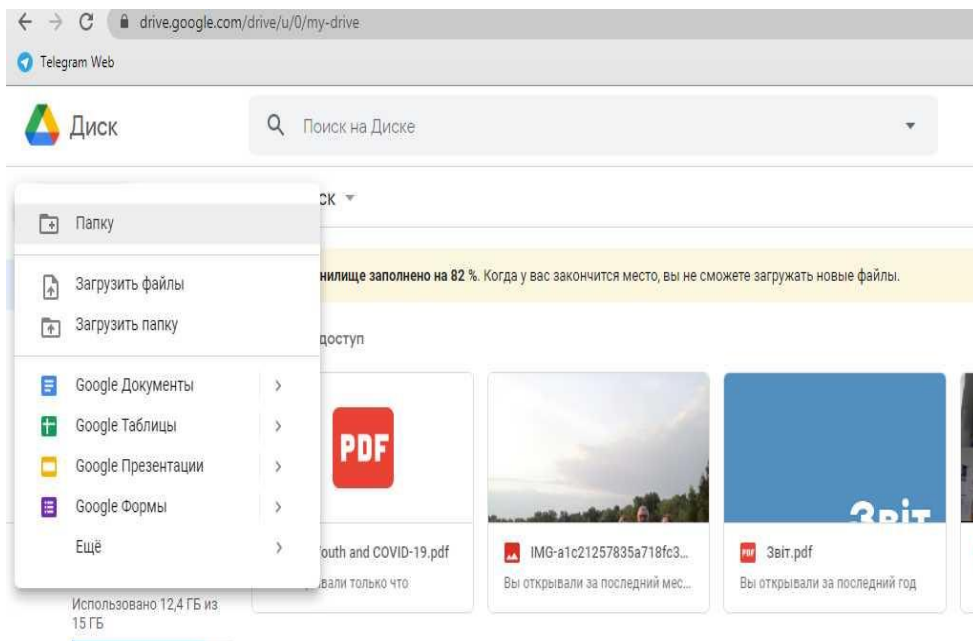
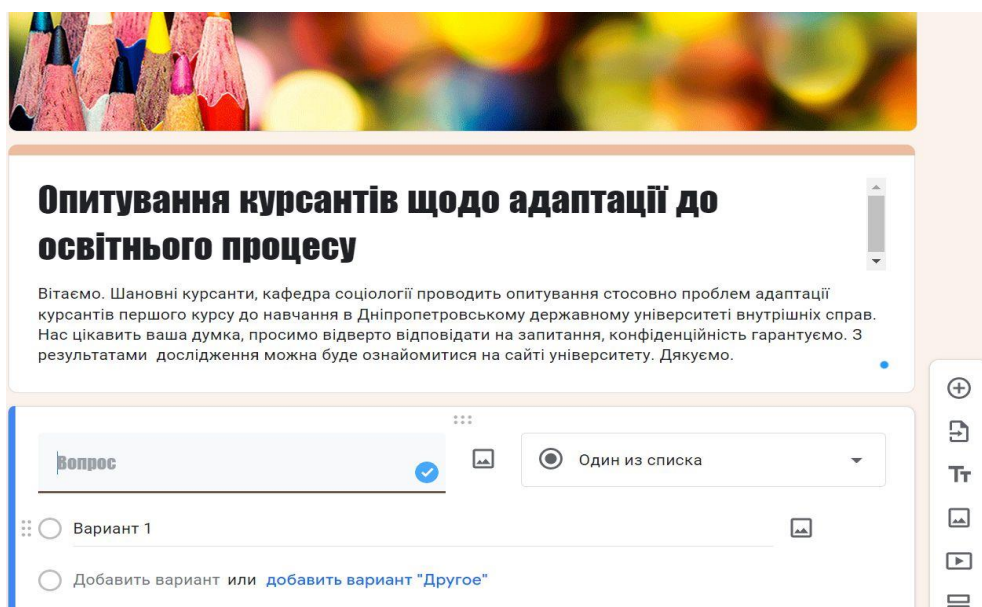

Рис. 2.2.3

Опитувальник в гугл-формі будується за загальними правилами побудови опитувальника в соціології. Має вступ, основну частину та соціально-демографічні дані.

Метод експертної оцінки в соціології – це різновид опитування, у якому респондентами є експерти – спеціалісти в певній галузі діяльності або сфері.

Основне значення метода експертної оцінки – виявлення найбільш складних аспектів проблеми, яка досліджується, підвищення надійності отриманої інформації, висновків.

Експертне опитування застосовується при вивченні всіх сфер діяльності для діагностики і прогнозування, проектування, для оцінки стану соціального суб'єкту та прийняття рішення. Різні форми експертного опитування застосовуються на всіх етапах прикладних соціологічних досліджень.

Експертиза – процедура отримання інформації від експертів.

Експертна оцінка – це судження експертів про різні сфери людської життєдіяльності, яке передбачає процедуру порівняння об'єктів та її якостей за виділеними критеріями.

Основні нормативні вимоги:

- ✓ ретельний підбір експертів;
- ✓ оцінка надійності інформації, яку представляють експерти;
- ✓ утворення умов для найбільш продуктивного використання експертів в ході дослідження;
- ✓ урахування факторів, які можуть вплинути на судження експертів;
- ✓ збереження інформації експертів без перекручення на всіх етапах дослідження.

Якість та надійність експертних оцінок значно знижується, якщо відбір респондентів відбувається хаотично, неструктуровано. Критерії відбору респондентів:

1. Ступінь компетентності експерта. Її показники – вчений ступінь, звання, стаж роботи за спеціальністю, службове положення, число публікацій з даної проблематики.

2. Експерт повинен орієнтуватися в останніх досягненнях сучасної науки в тих галузях, які є предметом експертизи.

3. Співвідношення вузької спеціалізації і загального кругозір експерта.

4. Здатність експерта до аналізу та синтезу проблем, що вивчаються, вміння переробляти і засвоювати якісно нову інформацію.

5. Високі моральні якості експерта.

6. Вимагається співвідношення психологічно приємних один для одного в групі експертів різного віку, різних наукових шкіл и т.д.

Експертна група, як правило не чисельна до 12 осіб.

Методи відбору експертів:

✓ об'єктивний – використання спеціальних методик відбору,
✓ суб'єктивний – залучення до процедури відбору самих потенційних експертів.

Об'єктивний підхід має як правило два варіанти:

1. документальний метод – підбір експертів на основі соціально-демографічних даних.

2. експериментальний метод – відбір на основі тестування кандидата.

Суб'єктивний підхід також має декілька варіацій:

1. атестація – відбір експертів відбувається за допомогою відкритого або таємного голосування потенційних членів майбутньої експертної групи;

2. метод взаємної оцінки в балах або ранжування;

3. метод самооцінки компетентності.

Форми експертного опитування:

✓ разове індивідуальне опитування (анкетування або інтерв'ю);
✓ одноразове колективне опитування (нарада, мозковий штурм);
✓ індивідуальне опитування в декілька турів (дельфійська техніка);

✓ колективне опитування в декілька турів (дискусія, нарада, багатоступеневий відбір).

Важливою формою експертного опитування є метод мозкового штурму. Сутність цього методу в тому, що при обговоренні проблеми можливі любі висловлювання і відсутня критика. Головна ідея мозкового штурму полягає в припущенні, що тим більше ідей і чим вони різноманітніші, тем більша вірогідність того, щоб серед них будуть необхідні. Особливе значення цей метод має в соціальному прогнозуванні.

Американські дослідники відмічають, що ситуація мозкового штурму підвищує загальну продуктивність його учасників, якщо виконуються такі правила:

1) сформулюйте проблему в основних категоріях, ключових поняттях та термінах, виділив один центральний пункт;

2) не оголошуйте ідею неправильною, не припиняйте обговорювати всі ідеї;

3) підхоплюйте ідею різного роду, навіть коли її доцільність викликає сумнів;

4) здійснійте підтримку щоб позбавити учасників скованості.

Найбільш складне завдання для організаторів мозкового штурму – комплектація групи, яка повинна складатися як спеціалістів з проблематики, що досліджується, так із людей з творчою уявою та мисленням. Один з провідних експертів призначається керівником, президентом круглого столу. Його завдання підтримувати дискусію та увагу експертів на темі яка досліджується. Дискусію може розпочати та окреслити проблему спеціально підготовлений доповідач.

Експерти-аналітики розкривають сучасний стан та тенденції дослідження поставленої проблеми.

Експерти-генератори висловлюють оригінальні ідеї.

Експерти-регулятори призупиняють обговорення випадкових ідей.

Експерти-стимулятори прагнуть оживити конструктивні ідеї, які залишились в стороні.

Експерти-селектори оцінюють пропозиції, які вже були висловлені та дають слово керівнику, який підводить підсумки.

Експерти-методисти відповідають за підготовку, проведення та обробку матеріалів дискусії. Оптимальне число експертів – 20-25 чол. Тривалість дискусії не перебільшує 1,5-2 години.

Важливим засобом з'ясування можливих шляхів вирішення проблеми є «традиційна дискусія» – метод бесіди з невеликою групою експертів на тему соціологічного дослідження. Метою дискусії є розробка групової колективної думки. Успіх дискусії залежить від чіткого формулювання предмету і знайомство з ним учасників дискусії. В значній мірі успіх дискусії залежить від проведення та оформлення колективної думки експертів.

«Метод віднесеної оцінки» – повторення декількох циклів дискусії з виявленням сутності розходжень в думках і поступовим досягненням згоди, а ті, що не згодні мають право на особисте заключення.

Методи експертизи при колективній роботі її учасників мають багато переваг, але мають і цілу низку недоліків. Головний недолік пов'язаний з впливом експертів один на одного. Цей недолік ліквідується за допомогою індивідуального опитування в декілька турів.

Заочний варіант «методу віднесеної оцінки» має назву Метод

Дельфі або дельфійська техніка.

Дельфійська техніка гарантує забезпечення анонімності респондентів – експерти один з одним не зустрічаються, а заповнюють анонімні анкети або підключаються до роботи на комп'ютері за спеціальною програмою.

Після першого тура експерти знайомлять з підсумковими характеристиками позиції групи в цілому. В другому турі вони отримують можливість або приблизити свою думку до більшості, або з'ясувати причини відхилення. В третьому турі нова інформація надає можливість ще раз переглянути свою точку зору.

Спрощені варіації методу Дельфі дозволяють зібрати експертні оцінки в 2-3 тура за декілька годин або днів.

Недоліки «методу Дельфі»: складність підготовки, обробки, проведення результатів, значні витрати часу та коштів. Не дивлячись на недоліки, ця методика є дуже популярною і зараз, особливо при соціальному прогнозуванні.

Експертне опитування в сучасному вигляді будується за загальному використанні різних методів, форм та процедур.

Останнє важливе питання, що стосується опитування, є надійність соціологічної інформації.

Надійність та достовірність інформації поряд з суперечливістю та точністю є поняттями, про які соціологу слід пам'ятати під час опитування.

Розглянемо, чим зумовлена надійність та достовірність даних, отриманих у результаті анкетування чи інтерв'ювання.

Недостатня надійність може визначатися соціальним статусом та психологічними характеристиками респондента, якщо йдеться про відповіді опитуваного. Надійність може бути значно підвищена шляхом методичного вдосконалення анкети з урахуванням характеристик опитуваних. Якщо це відноситься до інструментарію, до методики, то це можна подолати в ході перевірки об'єктивності питань, що пропонуються респонденту: чи мають вони одне й те саме значення за різних обставин для різних категорій опитуваних?

Недостатня достовірність інформації може бути укладена в самій анкеті та не залежати від опитуваного чи інтерв'юера. Достовірність тісно пов'язана із предметом дослідження. Теми розмови, що стосуються особи опитуваного, зазвичай, ставлять достовірність під

загрозу.

Надійність і достовірність інформації, що отримується в ході опитування, може залежати також від недостатньої точності інструменту, можливих помилок, пов'язаних з технічним оформленням анкети, а також при кодуванні інформації та підготовки її до обробки: ручної або машинної.

За В. Ядовим, основною властивістю якості соціологічної інформації є надійність, що складається з трьох складових: обґрунтованості виміру, стійкості та точності.

Якість одержуваних даних дуже залежить від цього, наскільки інтерв'юер зможе «бути непомітним», з його вміння управляти ходом інтерв'ю, відводячи респонденту роль лідера ситуації. Однак незважаючи на зусилля багатьох досвідчених інтерв'юерів бути нейтральними в момент опитування, незважаючи на всі запевнення респондента в тому, що його відповіді будуть використані виключно з науковою метою, у багатьох випадках опитуваний не прагнути до повідомлення своєї істинної думки. Виникають дві можливості: або респондент взагалі відмовляється від участі в опитуванні, або ховає свою справжню позицію за помилковою відповіддю.

Традиційні прийоми підвищення надійності результатів опитування полягають у заміні закритих питань з обмеженим віялом підказок у створенні «м'якого» формулювання питань, відмовитися від прагнення отримати від респондента дані оцінного характеру. Наскільки важливо чітко продумувати формулювання питань підвищення надійності одержуваної під час опитування інформації видно з прикладу.

Висновки з цих прикладів будуть такими. По-перше, завдання інтерв'юера полягає в тому, щоб дізнатися думки та уявлення людей, а не у роз'ясненні тих чи інших факторів із життєвих ситуацій. Можна поговорити з респондентом і відповісти на всі питання, що хвилюють його, але тільки не перед і не вчасно самого інтерв'ю. По-друге, якщо всі інтерв'юери почнуть пояснювати питання – а пояснювати будуть усі по своєму, приносячи частинку своєї думки – замість одного питання ми щоразу матимемо віяло нових питань, і тоді отримані дані просто не можна буде звести разом. Отже, ні під яким приводом не можна пояснювати респонденту, як розуміти те чи інше питання або що мають на увазі питання – інакше буде допущена серйозна помилка, яка може поставити під сумнів достовірність і надійність отриманої інформації.

Особливого значення має процес оприлюднення результатів соціологічного дослідження. Соціологи наполягають на дотримання певних правил представлення інформації, які надають змогу впевнитись, що дані є надійні та репрезентативні.

Нижче наведена інфографіка де подано п'ять обов'язкових запитань які журналіст, замовник або кінцевий споживач, повинені спитати у соціолога.

Важливо, фахівцю з правоохоронної діяльності служби зв'язку з громадськістю, а бо іншого підрозділу звертати увагу при використанні результатів опитувань громадської думки та соціологічних досліджень.

Використання результатів соціологічного дослідження та опитувань громадської думки в аналітичній діяльності представників правоохоронної системи треба починати з огляду компаній, що проводили дослідження. Вони мають бути акредитовані Соціологічною асоціацією України та є в Державному реєстрі. Адже, особливо в часи виборчих компаній, виникають фірми «одноденки», які просто заробляють гроші на проведенні неякісних досліджень та працюючи на угоду замовника.

Українські журналісти інтернет видання Texty, розробили інтернет платформу «База псевдосоціологів» (Texty.org.ua), на якій представили недоброчесні фірми та прізвища недоброчесних науковців, журналістів, політологів, соціологів, що займаються «продажем рейтингів» та неякісними дослідженнями.

Дослідники та споживачі інформації мають пам'ятати, звертати увагу, на характеристики, які треба обов'язково оприлюднювати, та, на які звертати увагу при використанні в діяльності даних досліджень.

Наведемо ці параметри:

- ✓ Скільки осіб було опитано?
- ✓ Кого репрезентує опитана група населення?
- ✓ Хто здійснював опитування?
- ✓ Коли здійснювали опитування?
- ✓ Яка припустима похибка випадкової вибірки?

Наводимо приклад коректного представлення опису результатів опитування громадської думки:

Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 28 по 31 січня 2022 року, методом САТІ (телефонне опитування). Було опитано 1206 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей за вибіркою, що репрезентує доросле населення за основними соціально-демографічними показниками. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,9% з імовірністю 0,95. Дослідження проведене на замовлення Інтернет-видання «Обозреватель».

Наочно інформація про необхідні параметри представлена в прикладах на рис. 2.2.3-2.2.4.¹

Рис. 2.2.3

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ ТИХ, ХТО ВИКОРИСТОВУЄ СОЦІОЛОГІЧНІ ДАНІ В АНАЛІТИЦІ

Для того, щоб не використовувати соціологічні дані сумнівної якості, потрібно завжди перевіряти їх походження

ЯКЩО ВИ НЕ ЗНАЄТЕ КОМПАНІЮ / НЕ ВПЕВНЕНІ У ЇЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

- 1** Дізнайтесь, чи в компанії є сайт «фейкомети» найчастіше не створюють свій сайт, на відміну від справжніх дослідницьких організацій
- 2** Пошукайте згадки про компанію в пошукових системах Google знає і пам'ятає все
- 3** Перевірте її у базі прихованих піарників і «псевдосоціологів» <http://texty.org.ua/d/socio/>
- 4** Єдиний державний реєстр: <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch> Фейкові організації не існують офіційно – їх ви не знайдете в офіційних базах даних

ЯКЩО ВИ ВПЕВНЕНІ У ДОБРОЧЕСНОСТІ КОМПАНІЇ

- 1** Перевірте, чи це не клон і не підробка. Наприклад, чи справді це оприлюднив Фонд «Демократичні ініціативи», а не «Автократичні ініціативи»
- 2** Перевірте, чи є дані опитування на сайті організації
- 3** Будьте уважні до формулювання запитань

USAID
Internews
Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучерука»

¹ Опитування громадської думки. Як правильно розуміти та інтерпретувати соціологічні дані. *Посібник для журналістів*. К.: Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучерука», 2020. С.56. URL: <http://surl.li/cbbug>

Рис.2.2.4

*Правила
оприлюднення
результатів
опитування*

**2.3. Результати соціологічних досліджень
правоохоронної сфери**

Правоохоронна сфера, як ми вже зазначили у підрозділі 1.3. – це комплекс поєднаних між собою рівнів: нормативного, інституційного, функціонального, що розгортаються в специфічних умовах конкретного суспільства.

Процеси демократизації українського суспільства, що набули активної фази за Революції Гідності, спричинили ціннісні зрушення. Подальша фаза початку війни за незалежність, дисфункціональність правоохоронних інституцій держави та втрата деперсоналізації державою як соціального інституту спричинили потребу у реформуванні правоохоронної сфери, що розпочалася з 2015 року.

Одним з важливих механізмів реалізації реформи є створення системи діагностики діяльності правоохоронних органів та їх взаємодії з громадянським суспільством.

Звичайно, система оцінки має бути з різних джерел. Тут у нагоді є соціологічна наука, яка має потужний потенціал завдяки міждисциплінарному підходу та широкому спектру можливостей методів соціологічного дослідження: кількісних та якісних. Ці дві групи методів мають таку назву завдяки меті, які вони дозволяють досягнути, а також специфіці методології застосування, процедурі проведення та аналізу, оприлюднення отриманої інформації.

Зазвичай для збирання соціологічної інформації застосовують кількісні методи, щоб отримати точну кількісну інформацію (у відсотках). Вони ґрунтуються на репрезентативних вибірках та статистико-математичних методах аналізу даних. Як правило це опитування громадської думки (анкетування або інтерв'ю), що розповідають нам: про рівень довіри до поліції, держави, бізнесу, армії та інших соціальних інститутів суспільства, до політиків та культурних експертів; електоральні уподобання суспільства; ставлення до реформ; скільки відсотків людей відчувають себе щасливими, незалежними. Інший метод – контент-аналіз (кількісний аналіз змісту текстів), показує нам, який відсоток тексту статті має позитивних, негативних зміст стосовно діяльності поліції у певному інтернет виданні.

Якісні методи – це методи, що не ґрунтуються на процедурі репрезентативності отриманих даних. Вони не використовуються для того, щоб отримати розподіл думки населення у відсотковому варіанті за тими чи іншими ознаками. Найчастіше – це загальна думка інформантів про певні події, соціальні явища, процеси. Це може бути глибинне інтерв'ю, дослідження окремого випадку (case study), спостереження, фокус-група (дискусія 8-10 осіб, що записують на відео, а потім аналізують). Результат таких методів – це комплекс суджень, думок, висловлювань, пояснень мотивів поведінки. Особлива методологія застосування цих методів надає змогу отримати думки, які не можливо отримати кількісними методами. Дослідник не завжди може врахувати всі можливі варіанти відповіді на запитання. А також якісні методи інформативні при дослідженнях сенситивної (гендерної ідентичності, девіантної поведінки, насильства, ейджизму, лукізму, мови ворожнечі) проблематики.

Серед проблем, що підпадають під методологічні можливості соціологічних методів виокремимо зокрема: вивчення громадської думки населення міста, територіальної громади, стосовно діяльності поліції в цілому та окремих її представників, наприклад, поліцейських громади.

Виявити основні показники успішності поліції в країні та регіонах.

Оцінити рівень безпеки населення та взаємодії з поліцією. Оцінка громадянами рівні злочинності, досвіду спілкування з поліцією, готовність допомагати поліції.

Звіти за результатами за зазначеною проблематикою представлені в кейсах (див. кейс 1, кейс 2). Для наочного прикладу матеріали для кейсів взяті з публічного медіа простору.

Чому це важливо? Поясню. З соціологічної точки зору, дуже важливим є не тільки проводити дослідження, але і, як ми зазначили в попередніх розділах посібника, коректно і вірно їх подавати. Читач має можливість перевірити правильність представлення результатів опитування громадської думки (п'ять параметрів має бути). Також важливим є те, як саме подається інформація: нейтрально, позитивно, негативно. Який образ, імідж, наприклад, поліції, як у першому кейсі нам подають. Всі ці речі є важливими для читачів у контексті формування навичок критичного мислення, соціологічної уяви.

Повертаючись до теми кола дослідницьких проблем в сфері правоохоронної діяльності, зауважимо, що важливою для соціологічних досліджень є проблема латентної злочинності. Адже дані про скоєні злочини надходять через офіційну статистику, тільки за справами, які були дані у впровадження. Приховування злочинів суб'єктами та об'єктами події має ряд соціальних, психологічних, економічних, політичних причин. Часто самі жертви злочину приховують те, що з ними відбулося в силу дії соціальних стереотипів, гендерної упередженості. Мова йде про жертв насильства.

Проблематика насильства також підпадає в коло актуальних для діагностики. Адже насильство притаманно людині, всім соціальним групам суспільства, за професійним критерієм також, не має економічної залежності та в значній мірі пов'язано із соціокультурними особливостями соціуму.

Значимим та інформативним в цьому контексті є дослідження проведене Харківським інститутом соціальних досліджень щодо поширення катувань, жорстокого поводження в поліції. Дослідження висвітлює масштаби, причини та наслідки цих явищ. Окремо розглянута тема гендерного насильства та дискримінації жінок. Науковці мали змогу проаналізувати стан зазначених проблем за результатами опитування громадської думки та працівників поліції. З уривком з цієї роботи читач має змогу ознайомитися в кейсі 3.

Отже, соціологічні дослідження в цьому напрямі є вельми інформативними та значимими, як для правоохоронних структур, так і для суспільства в цілому.

Важливими для діагностики стану реформування поліції, ефективного функціонування самої структури, також є опитування представників інших суспільних груп: самих поліцейських, осіб постраждалих від злочинів, злочинців. Важливим напрямом досліджень є вивчення іміджу поліцейського в публічному просторі, характеру висвітлення діяльності поліції в медіа.

Приклади, що ми наведемо в цьому розділі стосуються вивченню діяльності Національної поліції за допомогою соціологічних методів, зокрема опитування.

Кейс 1²

Оцінка діяльності Національної поліції України (опитування громадської думки). Резюме звіту

Дослідження проведене Харківським інститутом соціальних досліджень (ХІСД) за спільним проектом з Харківською правозахисною групою (ХПГ) «Боротьба проти катувань, поганого поводження та безкарності в Україні» за підтримки Європейського Союзу.

Дослідження було спрямоване на вирішення таких завдань:

- вивчити та надати суспільству та керівництву Національної поліції України чітке уявлення про те, як населення країни сприймає поліцію, яким є рівень довіри до неї;
- вивчити, якими є основні показники успішності поліції в країні та регіонах;
- запропонувати доповнення до наявної системи оцінювання рівня злочинності та діяльності поліції, щоб зробити її більш об'єктивною.

Для виконання поставлених завдань протягом листопада–грудня 2018 року було проведено соціологічне опитування 19 500 респондентів у Києві, всіх областях України, районах Харківської та Львівської областей відповідно до спеціально розрахованої вибірки. Дослідження здійснювалось методом особистого (face-to-face) інтерв'ю.

Ключові результати дослідження

Оцінювання побоювань громадян стати жертвою злочинів показало, що найбільше населення турбує перспектива стати жертвою ДТП (71,9 %) або крадіжки з будинку чи квартири (62,2 %). Дещо менше, але також більше ніж кожний другий побоюється стати жертвою пограбування на вулиці (57,3 %), жертвою фізичного насильства (55,8 %), бути обманутим шахраями (54,7 %). Дані також демонструють,

---

² Оцінка діяльності Національної поліції України (опитування громадської думки) <https://khpg.org/1550061985>.

що найбільше побоюються стати жертвами ДТП жителі Дніпропетровської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Рівненської, Херсонської та Черкаської областей, а жертвами крадіжки – жителі Дніпропетровської, Кіровоградської, Черкаської, Чернігівської та міста Київ. Найбільші побоювання стати жертвою злочину в жителів Кіровоградської, Дніпропетровської, Херсонської та Черкаської областей (див. Табл. 1-1).

50 % опитаних вважають, що рівень злочинності в місці їхнього проживання не змінився протягом останніх 12-ти місяців. Більше ніж чверть опитаних (26 %) вказали, що злочинність, на їхню думку, зростає. Лише 11,1 % відповіли, що помітили зменшення злочинності протягом року. Для 13 % було важко відповісти на це питання. Слід відзначити, що найгірше оцінюють рівень злочинності жителі Дніпропетровської, Житомирської областей та міста Київ. Респондентів, котрі побачили покращення ситуації, найбільше серед жителів Івано-Франківської та Хмельницької областей (див. табл. 2-1).

Оцінюючи свій район проживання, респонденти висловили думку щодо того, які саме злочини там розповсюджені. Серед найбільш розповсюджених зі значним відривом лідирують порушення правил дорожнього руху (67,2 %). Також, на думку громадян, розповсюджені квартирні крадіжки (49,8 %), хуліганство агресивних компаній (40,6 %) і нелегальна торгівля алкоголем та наркотиками (46,8 %), що є суттєвим підґрунтям для створення небезпечного середовища та кримінальних дій. Насильство, напади та пограбування на вулиці бентежать менше ніж третину опитаних (25,5 %), а шахрайство – понад третину (36,1 %). Розповсюдженість порушень правил дорожнього руху найбільше відмічають жителі Дніпропетровської, Закарпатської, Рівненської, Черкаської областей. Крадіжки хвилюють значну кількість жителів міста Київ і Дніпропетровської області (див. Табл. 3-1).

Значна кількість опитаних оцінює діяльність поліції як неефективну. Так, роботою місцевої поліції незадоволені 49,4 % респондентів, а української поліції загалом – 52,7 %. Задоволених діяльністю місцевої поліції приблизно третина – 33,7 %, а національної поліції загалом – 29,5 %. Певна кількість респондентів не змогла оцінити роботу поліції загалом. Незважаючи на загальну не дуже позитивну думку про ефективність поліції, частина опитаних у деяких областях оцінила її як ефективну – це стосується Вінницької, Волинської, Донецької, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької областей. Найгірша оцінка ефективності була дана жителями Дніпропетровської, Житомирської, Миколаївської, Херсонської,

Київської областей та міста Київ (див. табл. 4-1).

Більша частина опитаних (75,7 %) не мала жодних контактів із поліцією протягом року. Серед найбільш розповсюджених причин контактування респонденти вказали: ситуації, коли родичі або знайомі ставали жертвами злочину (5,4 %), контакт, коли було необхідно оформити документи (4,6 %), ситуації, коли поліція зупинила на вулиці з метою перевірки (4,1 %). (див. табл. 1-1).

Більшість із тих, хто контактував із поліцією протягом року, залишилась задоволеною результатом спілкування з працівниками поліції (58,8 %), зокрема 69,4 % задоволені ввічливістю поліцейських. Частина опитаних (23,2 %) відмітила байдужість з боку працівників поліції, ще 6,1 % вказали, що зіткнулися з грубістю. 33,9 % були незадоволені результатом спілкування з поліцією.

Серед опитаних 30,4 % протягом року були зупинені працівниками поліції. Більшість із них (66,4 %) вказує, що при цьому поліцейські поводитись ввічливо, 19,4 % відмітили байдужість, 13 % розповіли про грубу поведінку поліцейських при спілкуванні.

Загалом 4,6 % респондентів (878 опитаних у відповідній вибірці) вказали, що протягом року працівники поліції порушували їхні права чи права їхніх близьких або недостатньо добре виконували свою роботу. Також слід відзначити, що 1,7 % респондентів (326 опитаних у відповідній вибірці) відзначили, що ставали жертвами завдання працівниками поліції побоїв, страждань чи катувань. Водночас 90,7 % осіб, які зазнали від поліції порушення їхніх прав чи прав їхніх близьких або які відзначили недостатньо добре виконання поліцією своєї роботи, не подавали офіційних скарг. Основна причина – думка, що це буде марно (51,4 %).

Поліції довіряють 30,4 % опитаних (серед яких 2,7 % – повністю довіряють, а 27,7 % – радше довіряють, ніж не довіряють). 50 % опитаних вказали, що не довіряють поліції: серед них 29,6 %, імовірно, що не довіряють, і 20,4 % – зовсім не довіряють. Таким чином, поліція загалом має негативне сальдо довіри (19,6 %). Водночас у двох областях, де довіряють поліції більше, сальдо довіри має позитивне значення – у Закарпатській та Хмельницькій областях (див. табл. 15-1).

Варте уваги, що 36,3 % опитаних вказали про готовність допомагати поліції за будь-яких обставин. За умов, якщо така допомога не буде шкодити інтересам респондента або його близьким, готові допомогти 27,8 %. Найбільше готових допомагати – у Вінницькій, Житомирській, Закарпатській, Рівненській, Сумській та Тернопільській областях. 8,7 % вказали, що не будуть допомагати за жодних обставин, найбільше таких

опитаних – у Івано-Франківській області (див. табл. 16-1).

Серед найбільших недоліків у роботі поліції респонденти вказали: непрофесіоналізм (39,3 %), корумпованість (36,8 %), небажання захистити «просту людину» (30,9 %). 26,4 % опитаних також вказали на слабкий зв'язок із населенням, а 20,6 % – на безкарність працівників поліції.

Думки респондентів про те, чи варто звертатись до поліції із повідомленням про злочин, розділились. Так, завжди звернуться в поліцію 33,4 % опитаних, звернуться в більшості випадків – 23,6 %. Вирішать залежно від ситуації – 28,8 %, а 1,6 % – не звертатимуться за жодних обставин.

Громадяни отримують інформацію про поліцію переважно з новин по ТБ (69,6 %), історій з життя знайомих та друзів (51,4 %), новин в інтернеті (41,3 %). З особистого досвіду звернень інформацію отримують лише 14,4 % респондентів.

Серед опитаних 10,2 % вказали, що протягом останнього року вони стали жертвами злочину. Найчастіше респонденти ставали жертвами хуліганства, різних видів крадіжок, шахрайства. Найбільше постраждалих у Волинській, Луганській, Львівській областях (див. табл. 20-1).

Частина жертв злочинів зазнала погроз. 8,3 % опитаних погрожували побити, 4,1 % – зазнали погроз пошкодження власності, 15,3 % – зазнали образи словами. До більшості жертв (69,7 %) насильство не застосовувалось, але 9,7 % потерпілих вдарили рукою, 6,4 % – схоплювали або штовхали. 18,3 % опитаних вказали на ті чи інші види погрожувань і залякувань.

Частина опитаних (23,3 %) оцінює нанесений їм матеріальний збиток від 176 до 1 763 грн. Ще 31,6 % – зазнали збитків на суму від 1 763 грн до 44 049 грн. Значних збитків (понад 88 100 грн) зазнали 2,4 % постраждалих, а 28,1 % – не змогли оцінити завдані збитки. Збитків до 176 грн зазнали 10,6 % постраждалих.

Під час дослідження було виявлено, що значна кількість потерпілих (40,2 %) не зверталась до поліції із заявами про злочин, жертвою якого вона стала. Найбільше респондентів, які не повідомляли поліцію про те, що стали жертвою злочину, серед жителів Волинської, Івано-Франківської, Луганської, Львівської, Хмельницької та Чернівецької областей. Найчастіше зверталися до поліції за допомогою жертви злочинів у Кіровоградській області (див. табл. 24-1). Серед причин неповідомлення в поліцію – зневіра в ефективності поліції (34,9 %), думка про те, що поліція не зацікавлена в таких випадках (38,8 %) або

намагання розібратись самостійно (28,8 %). Повідомлення про злочин зазвичай здійснювалися тому, що особи сподівалися на повернення власності чи відшкодування (56,6 %) або мали надію на те, що злочинця покарають (50,8 %). Частина респондентів (27,5 %) звернулась у поліцію, тому що вважала це правильним, своїм обов'язком.

Основний спосіб повідомлення про злочин – за допомогою телефону. Номером 102 скористалися 58,3 % опитаних, подзвонили до місцевого відділення поліції – 5,5 %. Ще 27,7 % прийшли до поліції та написали заяву.

Більшість жертв злочину (64,6 %) відзначає, що заяву про злочин було прийнято відразу. 19 % – довелось почекати, а у 4,4 % її відмовились приймати.

Тільки 14,8 % опитаних вказали, що їх повністю інформували про хід розслідування. 18,6 % вказали, що їх було поінформовано «деякою мірою». Частина (17,1 %) вказала, що її інформували недостатньо, а 29,3 % – не інформували взагалі. Як наслідок – 77,2 % жертв злочинів вказали, що бажали б кращого інформування про хід розслідування. Серед інформації, яку б вони хотіли отримати, найчастіше вказували інформацію про хід слідства та його результат (47,3 %). Дослідження виявило, що 35,6 % жертв злочинів не отримали жодної додаткової інформації від поліції. Інформацію про те, чи було знайдено злочинця або що робити, якщо справа дійде до суду, отримали 15,1 % опитаних, 26 % – отримали допомогу в оформленні заяви й подальшому спілкуванні з працівниками поліції.

74,7 % жертв злочинів залишилися незадоволеними тим, як поліція розібралась з їхнім випадком, задоволеними – лише 21,7 %. Щодо роботи, яка велась працівниками поліції із жертвами злочинів, слід відзначити, що найчастіше проводилось опитування про втрати або пошкодження (76,4 %). У 44,4 % випадків повідомлялися дані офіцера, який веде справу. 44,9 % жертв злочинів вказали, що їм не повідомили номер в ЄРДР, за яким було зареєстровано їхню справу. 67,3 % опитаних зазначили, що їх не запитували про побоювання стати жертвою злочину знову.

Щодо результатів роботи поліції у розслідуванні злочинів, то 27,3 % жертв відповіли, що злочинця було знайдено. Але звинувачення було пред'явлено лише в 16,4 % випадків, а направлено справу до суду – лише у 8,1 %. Не було здійснено відшкодування або повернення втраченого майна 71,5 % жертв злочинів, при цьому 14,6 % – цього не потребували. Тільки 14 % потерпілих вказали, що отримали часткове або повне відшкодування збитків.

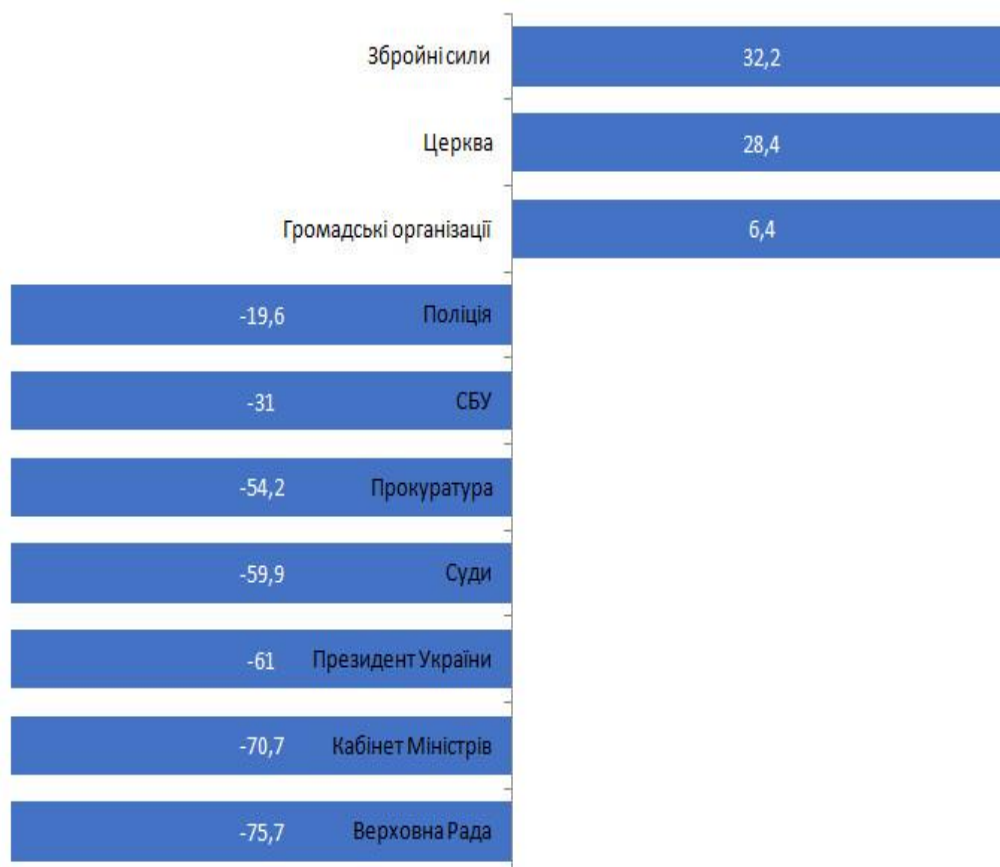
4-1. ОЦІНКА РЕСПОНДЕНТАМИ ЕФЕКТИВНОСТІ МІСЦЕВОЇ ПОЛІЦІЇ (по областях, у %)

		Ефективна	Неефективна	Важко відповісти
1.	Вінницька	49,4	43,4	7,2
2.	Волинська	48,4	32,8	18,9
3.	Дніпропетровська	24,4	67,2	8,4
4.	Донецька	47,9	34,8	17,4
5.	Житомирська	32,4	63,2	4,3
6.	Закарпатська	43,1	46,3	10,6
7.	Запорізька	34,2	52,9	12,9
8.	Івано-Франківська	42,5	36,5	21,0
9.	Київська	22,3	55,5	22,2
10.	м. Київ	17,8	62,5	19,7
11.	Кіровоградська	38,3	43,6	16,1
12.	Луганська	40,5	42,6	17,0
13.	Львівська	39,2	46,6	14,2
14.	Миколаївська	33,8	57,0	19,2
15.	Одеська	24,2	49,7	26,1
16.	Полтавська	27,9	59,8	12,4
17.	Рівненська	45,9	43,5	10,6
18.	Сумська	38,6	45,2	16,3
19.	Тернопільська	53,7	36,5	9,8
20.	Харківська	33,6	44,6	21,8
21.	Херсонська	27,0	57,8	15,2
22.	Хмельницька	39,4	25,6	29,5
23.	Черкаська	20,3	48,1	31,6
24.	Чернівецька	38,6	46,7	14,7
25.	Чернігівська	35,4	47,7	16,9

14. ДОВІРА ДО ДЕРЖАВНИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ ІНСТИТУТІВ (у %)

	Довіряю в повній мірі	Скоріше довіряю	Важко відповісти	Скоріше не довіряю	Не довіряю зовсім
Президент України	1,5	12,1	11,8	35,7	38,9
Верховна Рада України	0,6	6,7	9,7	35,8	47,2
Кабінет Міністрів України	0,7	7,8	11,2	35,2	44,0
Суди	0,9	9,4	19,5	32,3	37,9
Прокуратура	1,1	10,8	22,0	30,7	35,4
Поліція	2,7	27,7	19,6	29,6	20,4
Збройні сили	12,7	43,0	20,8	12,6	10,9
Церква	16,4	36,1	23,4	12,5	11,6
Служба безпеки України	2,4	15,7	32,8	25,9	23,2
Громадські організації	5,7	30,7	33,6	16,9	13,1

15. САЛЬДО ДОВІРИ (СПІВВІДНОШЕННЯ ТИХ РЕСПОНДЕНТІВ, ЯКІ ДОВІРЯЮТЬ, ТА ТИХ, ЯКІ НЕ ДОВІРЯЮТЬ) ДО ДЕРЖАВНИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ ІНСТИТУТІВ (у %)

15-1. ДОВІРА РЕСПОНДЕНТІВ ДО ПОЛІЦІЇ (по областях, у %)

		Довіряють	Не довіряють	Сальдо довіри
1.	Вінницька	37,5	45,8	- 8,3
2.	Волинська	37,3	40,2	- 2,9
3.	Дніпропетровська	30,6	57,2	- 26,6
4.	Донецька	35,3	43,8	- 8,5
5.	Житомирська	36,4	52,9	- 16,5
6.	Закарпатська	43,9	30,0	13,9
7.	Запорізька	41,1	48,6	- 7,5
8.	Івано-Франківська	21,0	56,2	- 43,5
9.	Київська	21,6	64,5	- 42,9
10.	м. Київ	18,8	67,3	- 48,5
11.	Кіровоградська	31,7	51,8	- 20,1
12.	Луганська	28,5	55,6	- 27,1
13.	Львівська	33,1	44,7	- 11,6
14.	Миколаївська	34,8	47,7	- 12,9
15.	Одеська	18,5	56,5	- 38,0
16.	Полтавська	24,0	51,2	- 27,2
17.	Рівненська	32,1	40,6	- 8,5
18.	Сумська	34,4	42,2	- 7,8
19.	Тернопільська	41,7	47,5	- 5,8
20.	Харківська	32,1	45,1	- 13,0
21.	Херсонська	28,0	49,8	- 21,8
22.	Хмельницька	39,8	31,0	8,8
23.	Черкаська	22,6	54,0	- 31,4
24.	Чернівецька	27,3	46,6	- 19,3
25.	Чернігівська	30,6	41,8	- 11,2

Оцінка роботи Національної поліції 2020 рік

6 жовтня 2020 року на сайті www.dzo.com.ua Нацполіція оголосила закупівлю послуг. У тендері перемогла компанія ТОВ «Форсервіс ЮА Сейлз», з якою 13 листопада 2020 року було складено відповідний договір.

Методологія, терміни, репрезентативність соціологічного дослідження

Метод дослідження: структуроване інтерв'ю (face-to-face) за місцем проживання респондента.

Географія дослідження: опитування проводилося в 24 регіонах України та місті Києві (за виключенням тимчасово окупованих територій України).

Вибірка дослідження становить 15 тисяч респондентів, розрахована з дотриманням принципу репрезентативності для населення України старше 18 років (без урахування тимчасово окупованих територій України). Під час аналізу використані вікові інтервали: 18-29, 30-54 і старше 55 років.

Дизайн вибірки базується на розподілі населення у віці від 18 років за областями, типами населеного пункту, статтю і віком згідно з даними Державної служби статистики України станом на 1 січня 2020 року.

Загальні висновки

1. Найвищі оцінки ефективності своєї роботи за минулий рік поліція отримала в Закарпатській, Харківській, Миколаївській, Донецькій і Полтавській областях. А «неефективною» роботу поліції назвали респонденти в Житомирській, Одеській, Дніпропетровській і Запорізькій областях та в м. Києві.

2. Лідирують за рівнем довіри територіальні підрозділи Київської, Чернівецької, Вінницької, Черкаської та Івано-Франківської поліції. Найнижчий рівень – в Луганській області, місті Києві, а також у Запорізькій, Житомирській і Дніпропетровській областях.

3. 35% українців в цілому оцінюють рівень злочинності як “низький”. 12,8% опитуваних сприймають рівень злочинності в країні як “високий”. На думку приблизно половини населення (52,5%), стан злочинності в країні знаходиться на “середньому” рівні – як і в

---

³ Оцінка роботи Національної поліції 2020 році: результати соціологічного дослідження <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/731177.html>.

минулому році.

4. Перелік головних страхів українців в 2020 році залишився незмінним у порівнянні з 2019 роком.

Найбільше ми побоюємося:

- стати жертвою дорожньо-транспортної пригоди – 37,4%;
- стати жертвою будь-якого злочину взагалі – 22,5%;
- стати жертвою крадіжки з власного будинку – 21,7%.

1. За останній рік зросла кількість громадян, які готові допомагати поліції: з 34% в 2019 році до 37,4% в 2020 році.

2. Рівень ввічливості і доброзичливості поліцейських при спілкуванні з людьми виріс в порівнянні з 2019-м роком майже на 10%. 62,3% українців, які в минулому році контактували з поліцейськими, відзначили ввічливе звертання.

3. 1,5% опитаних вказали, що в 2020-му році зазнали з боку поліції навмисного нанесення побоїв, неправомірному жорстокому поводженню або тортурам.

Сподіваюся, що введення в відділеннях поліції Custody Records – системи відеофіксації – дозволить прибрати цю проблему з порядку денного!

4. У цілому ж тільки 3,8% серед усіх опитаних респондентів подавали скарги на дії поліції.

Динаміка порівняно з 2019 роком

У зв'язку з тим, що в 2019 році соціологічне дослідження проводилося за іншою методикою, провести повне порівняння показників неможливо. Тому оприлюднюю дані за тими параметрами, які можна порівняти коректно.

1. Зменшився відсоток тих, хто сприймає рівень злочинності в державі як “високий”: з 21,7% у 2019 році до 12,8% у 2020-му

2. З 27% до 33,4% в порівнянні з минулим роком зріс рівень задоволеності громадян тим, як поліція відреагувала на їх звернення або заяву.

3. Майже вдвічі зменшилися випадки брутального поводження співробітників поліції (з 20,2% до 9,6%).

Національний моніторинг незаконного насильства в поліції в 2020 році

Методологія дослідження

1. Більшість респондентів оцінили поліцію як неефективну – на це вказали 56,2%. Слід відзначити, що порівняно з національним дослідженням 2018 року, кількість людей, які незадоволені поліцією ще додатково зростає на 3,5%.

2. Серед поліцейських реформу поліції вважає успішною лише кожен третій патрульний поліцейський (32%) та 13,9% представників інших підрозділів поліції. Кількість таких, що взагалі вважають реформу проваленою, – більша, причому як серед поліції загалом (58,5%), так і серед патрульних (37,7%). Майже кожен четвертий вказав, що реформу ще не закінчено.

3. Дослідження показало тотальну поширеність понаднормової роботи поліцейських та відсутність компенсації за неї. Більшість усіх опитаних поліцейських тією чи іншою мірою не вважають свою заробітну платню достатньою для підтримки нормального рівня життя (патрульні – 93,8%, інші поліцейські – 93,9%). У більшості працівників поліції немає власного житла (патрульні – 62,6%, інші поліцейські – 54,9%). Зазначені вище умови праці спонукають більшість працівників поліції замислитися над звільненням, зокрема кожен п'ятий планує звільнитись упродовж року (патрульні – 22,3%, інші поліцейські – 17,8%). Як і десять років тому, права працівників поліції на гідні умови праці постійно порушуються, задоволеність працею падає, люди вигорають.

Протягом 2020 року знову не було прийнято жодних системних заходів для поліпшення ситуації – ані змін у правоохоронній діяльності, ані змін у системі показників. Систему розслідування випадків незаконного насильства в поліції не було змінено, як і систему професійного добору та підготовки поліцейських.

5. Оцінюючи загальні тенденції незаконного насильства (побиття, катувань, залякувань) у поліції, більшість респондентів (51,8%) вказала, що вважає такі випадки поширеними. Після незначного зниження кількості таких випадків у 2018 році масштаби цього явища повернулись до показників минулих років та склали понад – 698000 на рік. Оціночна кількість випадків побиття, завдання тілесних ушкоджень

---

⁴ Національний моніторинг незаконного насильства в поліції в 2020 році. Харків, Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД), 2020. 64 с.

під час затримання також зросла та склала відповідно – 559140, а кількість випадків використання незаконного насильства під час розслідувань зросла вдвічі та склала – 419355 випадків на рік. Водночас різним видам катувань (від заподіяння болі до катування спрагою, ненаданням медичної допомоги) у поліції кожного року піддаються майже – 100000 осіб.

6. Десятки працівників поліції з тих, що потрапили у вибірку, вказали, що протягом 12 місяців їм траплялися випадки побиття, завдання страждань та катування неодноразово, а 78 – траплялись один раз. Поліцейські, що ставали свідками жорстокого поводження, вказали, що найчастіше жертви зазнають побоїв, тілесних ушкоджень, образ та ставлення, що принижує людську гідність. Але водночас думка працівників поліції про поширеність незаконного насильства суттєво відрізняється від думки населення. Так, «дуже поширеним» його вважає менш ніж відсоток поліціантів, а кількість таких, що вважають насильство дещо поширеним, не перевищує 5%. Понад половина працівників поліції вважає, що незаконне насильство в поліції взагалі не є поширеним явищем.

7. Найважливішим чинником, що впливає на поширеність незаконного насильства в поліції, є відсутність системи ефективного розслідування таких випадків, а також відсутність об'єктивних і повних статистичних даних про це явище. Чинна система збору даних замкнена на державних органах, які працюють в умовах конфлікту інтересів. Серед осіб, які зазнали від поліції порушень їхніх прав, більшість (72,9%) узагалі не подавала офіційних скарг. Отже, системі розслідувань та збору скарг на поліцію не довіряють та до неї не звертаються. Саме тому роботу Державного бюро розслідувань та Офісу Генерального прокурора не можна визнати ефективною – вони працюють із незначною часткою випадків насильства та навіть не знають реальної картини.

8. Значна частина суспільства (59,7%) вважає, що потенційний ризик стати жертвою тортур або жорстокого поводження в поліції зберігається практично для будь-якої людини на території України, незалежно від її минулого й особистих характеристик. Зовсім інше уявлення про це мають самі працівники поліції. Загалом близько половини опитаних працівників поліції вважає, що катування і жорстоке поводження з боку поліції не загрожує нікому, при цьому серед поліцейських така думка є більш поширеною (55,5%), ніж серед патрульних (44,9%).

9. Порівняльний аналіз даних досліджень 2004-2020 рр. показує,

що після гучних подій в Кагарлику нетерпимість населення до випадків застосування тортур або іншого жорстокого поводження в поліції України суттєво зросла та складає 79,1%. Це є найбільшим показником за весь час вивчення. Водночас слід відзначити, що 14,9% опитаних допускають використання незаконного насильства у крайніх випадках, ще 5,4% – стосовно окремих осіб (терористів; підозрюваних у злочинах проти дітей). Незначна кількість людей (1,1%) вважає, що робота поліції без цього неможлива.

10. Більшість опитаних працівників поліції вважає, що використання працівниками поліції побоїв, знущань або катувань з метою розкриття і розслідування злочинів є неприпустимим за жодних обставин. Патрульних із такою позицією дещо більше (79,1%), ніж серед інших поліцейських (71,4%). Водночас кожен дев'ятий патрульний Національний моніторинг незаконного насильства в поліції в 2020 році вважає, що незаконне насильство припустиме «у крайніх випадках»; серед поліцейських цей показник вищий – так вважає кожен п'ятий.

11. Чинниками, які найбільшою мірою сприяють поширеності практики протизаконного насильства в діяльності поліції України, на думку опитаних, є: 1) безкарність співробітників поліції, які використовують незаконні методи в роботі; 2) поганий добір кадрів; 3) невисокий професійний і культурний рівень співробітників поліції.

12. Для запобігання незаконному насильству в поліції респонденти пропонують: 1) більш суворе покарання поліцейських за факти невинуватого насильства, жорстокості, тортур; 2) поліпшення добору претендентів на роботу в поліції; 3) поліпшення підготовки кадрів і підвищення ефективності контролю керівництва за діяльністю своїх підлеглих. Самі поліцейські серед основних шляхів подолання незаконного насильства зазначили дотримання прав власне працівників поліції (28,4%) та докорінну зміну системи показників і звітності у діяльності поліції (21,2%), причому на останньому акцентували більшою мірою поліцейські, а не патрульні.

13. У поліції існують значні додаткові ризики насильства стосовно жінок, зокрема це стосується як тих, хто контактує з поліцією як підозрювана або свідка, так і самих працівниць поліції. Під час опитування населення було виявлено 110 випадків (6,8%), коли жінки зазнавали від працівників поліції гендерно обумовленого насильства в тому чи іншому вигляді. Вибіркове опитування працівників та працівниць поліції дозволило виявити понад дві сотні випадків, коли жінки ставали жертвами гендерно обумовленого насильства з боку поліцейських. Але зрозуміло, що масштаб цього явища значно більший.

Питання та завдання для самоконтролю знань

1. Охарактеризуйте основні види соціологічного дослідження.
2. Наведіть основні структурні компоненти програми соціологічного дослідження.
3. В чому полягає різниця між пілотажним та зондажним дослідженням?
4. Які п'ять характеристик необхідно вказувати при оприлюдненні результатів опитування громадської думки?
5. Які основні методи соціологічного дослідження вам відомі?
6. В чому полягає специфіка інтернет опитувань?
7. Які проблеми правоохоронної сфери діагностують за допомогою методів соціологічного дослідження?
8. В чому полягає сутність методу опитування?
9. Наведіть прилад якісних методів соціологічного дослідження.
10. В чому полягає сутність методу спостереження?

Приклади тестових завдань

1. Як називають в соціології людину, яка відповідає на запитання анкети?
  - а) кореспондент
  - б) респондент
  - в) відповідач
  - г) повідомник

2. Який метод Ви застосовуєте, якщо треба дослідити великі масиви документів (інтернет видань, часописів тощо)
  - а) дискурс-аналіз
  - б) інформ-аналіз
  - в) факторний аналіз
  - г) контент-аналіз

3. Що в емпіричному соціологічному дослідженні називається інструментарієм?
  - а) програма дослідження
  - б) анкета, бланк інтерв'ю
  - в) диктофон, магнітофон

г) методичні вказівки, інструкції щодо дослідження

4. Що таке генеральна сукупність?

- а) частина об'єкта, яка вивчається
- б) частина об'єкта дослідження, на яку соціолог із певною мірою точності зможе поширювати результати дослідження
- в) усі форми і методи роботи, які застосовуються у дослідженні
- г) всі частини об'єкту, який вивчається, пов'язані з проблемою дослідження

5. Як називається питання в анкеті, яке має перелік відповідей?

- а) відкрите
- б) повне
- в) закрите
- г) складне

6. Як називається дослідження, яке проводиться з метою знайомства з об'єктом, формування проблеми, гіпотези тощо?

- а) пізнавальне
- б) пілотажне
- в) роз'яснювальне
- г) інноваційне

7. Який з перелічених методів не входить до складу опитувальних?

- а) інтерв'ю
- б) екзит-пол
- в) спостереження
- г) анкетне опитування

8. Який метод в соціології найбільш розповсюджений?

- а) аналіз документів
- б) анкетне опитування
- в) інтерв'ю
- г) спостереження

9. Що таке вибіркова сукупність?

- а) частина об'єкту дослідження, яка потребує додаткової інформації
- б) частина об'єкту дослідження, яка вивчається
- в) сукупність вибірок

г) сукупність методів

10. Який метод в соціології потребує складання додаткових умов?

- а) інтерв'ю
- б) спостереження
- в) анкетне опитування
- г) експеримент

11. Як називається бесіда, яка проводиться за допомогою опитувального листа, але запитання ставить сам інтерв'юер?

- а) складне інтерв'ю
- б) стандартизоване інтерв'ю
- в) закрите інтерв'ю
- г) опитувальне інтерв'ю

12. Що таке репрезентативність дослідження?

- а) обґрунтоване передбачення результатів дослідження
- б) властивість вибіркової сукупності відтворювати характеристики генеральної сукупності
- в) побудова конкретної схеми процедури вибірки
- г) підтвердження того, що вивчались саме ті явища, які соціолог передбачав дослідити

13. Який етап у наведеному переліку не стосується соціологічного дослідження?

- а) розробка програми та інструментарію дослідження
- б) проведення польових робіт
- в) застосування соціальних технологій, розроблених в ході дослідження
- г) обробка соціологічної інформації

14. До якого типу належить наведене запитання „Чи одружені Ви?”

- а) закрите альтернативне
- б) закрите не альтернативне
- в) відкрите
- г) напіввідкрите

15. За допомогою якого типу вибірки можна отримати більш репрезентативну інформацію?

- а) імовірнісна
- б) стихійна

- в) квотна
- г) багатоступенева

16. Який тип запитання у наведеному переліку є зайвий?

- а) закрите альтернативне
- б) закрите не альтернативне
- в) напівзакрите
- г) напіввідкрите

17. З чого треба починати проводити будь-яке соціологічне дослідження?

- а) розробка польових документів (анкета, бланк інтерв'ю і т. ін.)
- б) польовий збір емпіричного матеріалу
- в) розробка програми та робочого плану дослідження
- г) визначення типу вибірки, розрахунок вибіркової сукупності об'єкту, який вивчається

18. Який тип соціологічного дослідження обов'язково спрямований на отримання кількісної інформації?

- а) будь-яке соціологічне дослідження
- б) емпіричне соціологічне дослідження
- в) експериментальне соціологічне дослідження
- г) фундаментальне соціологічне дослідження

19. Яка з перелічених функцій не належить до програми соціологічного дослідження?

- а) методологічна функція
- б) методична функція
- в) евристична функція
- г) ідеологічна функція

20. Яку з перелічених рис спостереження не можна віднести до позитивних?

- а) можливість безпосереднього сприйняття поведінки людей у конкретних умовах і реальному часі
- б) вплив на якість первинної соціологічної інформації суб'єктивних оцінок спостерігача, його установок, стереотипів тощо
- в) можливість широкого охоплення події і опису взаємодії усіх її учасників
- г) можливість здійснення спостереження одночасно з розгортанням і розвитком подій, які досліджуються

Приклади завдань індивідуальної та самостійної робіт

Завдання 1. Розробити анкету в Google Forms навчального соціологічного дослідження.

Завдання 2. Скласти програму навчального соціологічного дослідження.

Завдання 3. Описати одну з соціальних структур українського суспільства (курсанти обирають довільно вид структури).

Види соціальних структур:

- соціально-класові – класи, соціальні прошарки, соціальні групи та верстви;
- соціально-професійні – виробничі, навчальні, військові колективи тощо;
- соціально-демографічні – сім'я, молодь, люди похилого віку;
- соціально-територіальні – міста, села, райони;
- соціально-етнічні – нації, народності, етноси.

Завдання 4. На прикладі головного героя за улюбленим художнім твором, кінофільмом, серіалом описати положення індивіда або соціальної групи в суспільстві за схемою П.Блау.

Американський соціолог Пітер Блау розробив систему параметрів, які визначають положення індивіда в суспільстві. Номінальні показники (рівні між собою) та рангові (визначаються нерівністю).

Номінальні параметри

Стать

Інтелігентність

Расова приналежність, мова

Етнічна приналежність

Віросповідання

Місце проживання

Політична орієнтація

Галузь діяльності

Рангові параметри

Дохід (заробітна плата)

Освіта

Вік

Багатство (спадщина, накопичення)

Престиж

Соціальне походження

Влада

Адміністративна посада

Завдання 5. Описати функціонування соціального інституту українського суспільства (соціальний інститут обирається довільно, за науковим та навчальним інтересом курсанта) за запропонованою схемою. Кожен соціальний інститут має як специфічні особливості, так і загальні ознаки з іншими інститутами. Наприклад, ознаками інституту освіти є:

- ціннісні установки;
- зразки поведінки;
- система статусів та ролей;
- символічні культурні риси;
- утилітарні риси;
- усні та письмові кодекси;
- ідеологія.

Завдання 6. Розглянути та проаналізувати соціальний портрет злочинця за улюбленими: книгою, кінофільмом, серіалом.

Структура соціального портрету: вік, стать, раса, національність, зовнішність (стиль в одязі), набір соціальних статусів, соціальних ролей (соціальна позиція в суспільства, робота, захоплення, сім'я, громадська активність), ціннісні пріоритети, політичні орієнтації. Всі ці характеристики проаналізувати в контексті форм соціальної взаємодії та поведінки героя. Результати оформити у вигляді презентації або доповіді.

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

Соціологія – це наука про соціальні спільноти, становлення, функціонування й розвиток яких відбувається у певних соціальних системах з притаманними їм соціальною структурою та характером суспільних відносин, наука про соціальні відносини.

Соціальне – це сукупність тих чи інших властивостей і особливостей, які виявляються в конкретних умовах між індивідами і спільнотами в процесі сумісної діяльності (взаємодії). Категорія „соціальне” тісно пов’язана з категорією „соціальні відносини”.

Соціальні відносини – самостійний, специфічний вид суспільних відносин, які виражають діяльність соціальних суб’єктів, зумовлену їх неоднаковим становищем у суспільстві та роллю в суспільному житті.

Структура соціології – це певний спосіб упорядкування системи знань про суспільство.

Соціальна функція – це роль, яку виконує той чи інший елемент соціальної системи (соціальний інститут, соціальний процес, соціальні дії) в суспільстві або ж в соціальній спільноті.

Соціологічне дослідження – це система логічно послідовних методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур, пов’язаних між собою загальною метою – отримати наукові знання про соціальне явище чи процес, що вивчаються, для їх подальшого використання в соціальній практиці.

Програма соціологічного дослідження – це науковий документ, в якому розроблена і представлена схема логічно обґрунтованого переходу від загальних теоретичних уявлень про певне соціальне явище або процес, які вивчаються, до розробки відповідного інструментарію і виконання дослідницьких процедур – збирання, обробки та аналізу інформації.

Вибірковий метод у соціологічному дослідженні – дослідницька процедура, яка забезпечує оптимальний вибір для детального дослідження певної кількості елементів об’єкту дослідження (частіше всього осіб) з найменш можливими помилками вибірки та найбільш можливою надійністю отриманих емпіричних даних.

Випадкова вибірка (ймовірнісна) забезпечує кожній одиниці генеральної сукупності рівні можливості попадання у вибіркову сукупність.

Квотна вибірка передбачає попередню побудову «моделі» генеральної сукупності.

Стихійна вибірка – коли до вибіркової сукупності попадають об'єкти за принципом бажання, добровільності, доступності.

Методи опитування – способи отримання первинної соціологічної інформації шляхом постановки в письмовій формі питань до окремої людини, або більш чи менш широкої групи людей.

Інтерв'ю – це такий спосіб опитування, коли інформація здобувається через безпосередню соціально-психологічну взаємодію (бесіду) інтерв'юера з респондентом для розв'язання проблеми, яка вивчається.

Пресове опитування – це такий вид масового опитування, що відбувається через публікацію анкети у пресі з проханням до читачів відповісти на опубліковані запитання. Інтернет-опитування, яке досить поширилось в останні роки, здійснюється через інтернет-ресурси.

Соціометричне опитування – специфічний метод опитування, який використовується для вивчення безпосередніх контактів та міжособистісних взаємин у малих соціальних групах, дозволяє виявити рівень і спрямованість симпатій, антипатій, переваг у міжособистісних взаємодіях.

Масове опитування – засіб вивчення громадської думки різних груп населення, які не є фахівцями з досліджуваної проблеми, про різні сфери суспільного життя, суспільні явища, проблеми, події.

Експертне опитування – вид опитування, об'єктами якого є фахівці з проблеми, що вивчається.

Запитання-меню пропонує респонденту вибрати будь-яке поєднання варіантів запропонованих відповідей.

Запитання-шкали – варіанти відповідей на це запитання подаються у вигляді шкали, в якій необхідно відзначити той чи інший показник.

Дихотомічні запитання – передбачають вибір тільки однієї відповіді з двох можливих, наприклад: «Чи вірите Ви у гороскопи й астрологічні прогнози?» Відповідь: «Так» або «Ні».

Вільне інтерв'ю (нестандартизоване) – це невимушена бесіда інтерв'юера з респондентом, яка проводиться за програмою дослідження без деталізації запитань.

Стандартизоване (формалізоване) інтерв'ю – це спілкування

інтерв'юєра і респондента регламентовано детально розробленим питальником та інструкцією інтерв'юєра, який зобов'язаний чітко дотримуватись сформульованих запитань та їх послідовності.

Напівстандартизоване інтерв'ю – це метод отримання інформації, в якому є елементи як формалізованого, так і неформалізованого інтерв'ю. Застосовується найчастіше для опитування фахівців-експертів з проблеми, яка вивчається.

Індивідуальне інтерв'ю – метод збору емпіричної соціологічної інформації, який застосовується інтерв'юєром у процесі індивідуальної бесіди, тобто віч-на-віч з опитуваним.

Групове інтерв'ю – метод отримання інформації, при якому інтерв'юєр спілкується відразу з цілою групою опитуваних, але вислуховує відповідь кожного по черзі.

Панельне інтерв'ю – процес багаторазового, повторного інтерв'ю одних і тих самих опитуваних через певний часовий проміжок (через півроку, рік, два, три тощо) з певної проблеми.

Фокусоване інтерв'ю (фокус-група) – метод групового інтерв'ю, що має вигляд дискусії, яку проводить модератор за певним сценарієм. Респонденти отримують можливість вибору форми вираження своїх почуттів і думок з приводу заданої теми.

Інтернет опитування – це опитування, що використовує Інтернет для передання запитань дослідника респондентам і для передання їх відповідей дослідникові.

Аналіз документів – це діяльність, яка дозволяє соціологу виявити певні особливості явищ і процесів, що були зафіксовані у певних документах (листах, протоколах, кіноплівках тощо).

Традиційний аналіз документів – це сукупність логічних прийомів, що спрямовані на розкриття основного змісту документа, який вивчається в цілому, тобто соціолог, вивчаючи документ, логічно пояснює його зміст за різними ознаками.

Контент-аналіз документів – це метод якісно-кількісного аналізу документів з метою одержання об'єктивної, систематизованої й узагальненої інформації про соціальну реальність.

Суспільство – це сукупність усіх способів взаємодії та форм об'єднання людей, в якій знаходить прояв їхня взаємозалежність одне від одного і які склалися історично.

Соціальний процес – соціальні, політичні і духовні процеси, що мають прогресивну або регресивну спрямованість, які впливають на

стан системи і підсистем.

Соціальний зв'язок – це набір фактів, що обумовлюють спільну діяльність людей в конкретних спільнотах за конкретного часу для досягнення тих або інших цілей.

Соціальна взаємодія – це процес, в якому люди діють і випробовують взаємодію одного на іншого. Взаємодія призводить до становлення нових соціальних відносин.

Соціальні відносини – це відносно стійкі і самостійні зв'язки між індивідами і соціальними групами.

Типологізація суспільств – це їх класифікація на основі визначення найважливіших і найсуттєвіших ознак, типових рис, які відрізняють одні суспільства від інших.

Прості суспільства – це соціальна організація, де не існує бідних і багатих, керівників і підлеглих.

Суспільство дозвілля – це концепція суспільства, в якому праця втрачає своє провідне значення, а дозвілля стає повноцінною сферою життєдіяльності як людини, так і суспільства в цілому.

Інституалізація – це заміна спонтанної й експериментальної поведінки на передбачувану поведінку, що очікується, моделюється, регулюється.

Соціальні інститути – це організовані об'єднання людей, що виконують певні соціально значимі функції, які забезпечують спільне досягнення цілі, на основі виконуваних членами своїх соціальних ролей, що задаються соціальними цінностями, нормами і зразками поведінки.

Сім'я – це засноване на шлюбі і кривному спорідненні об'єднання людей, пов'язаних спільністю побуту і взаємною відповідальністю.

Шлюб – це історично мінлива соціальна форма стосунків між жінкою і чоловіком, за допомогою яких суспільство упорядковує і санкціонує їхнє статеве життя і встановлює їхні подружні і родинні права й обов'язки.

Сімейна роль – одна з видів соціальних ролей людини в суспільстві. Вони підрозділяються на подружні (дружина, чоловік), батьківські (мати, батько), дитячі, міжпоколінні і внутрішньопоколінні (дід, бабуся; старший, молодший).

Освіта – складне суспільне явище, сфера передачі, засвоєння і переробки знань, і соціального досвіду; воно досліджується різними галузями суспільних наук.

Людина – родове поняття, що вказує на приналежність до людського роду. Воно вказує лише на якісну відмінність людей від тварин і нічого не говорить про соціально-обумовлені розходження між самими людьми.

Індивід – людина, як поодинокі представник тієї чи іншої соціальної спільності, групи (робітник, фермер, підприємець і тощо).

Індивідуальність – визначає те особливе, специфічне, що відрізняє дану, конкретну людину від інших, включаючи і природні, і соціальні властивості.

Особистість – стійкий комплекс якостей, властивостей, що здобуваються людським індивідом у визначеному суспільстві під впливом відповідної культури, конкретних соціальних груп і спільнот, до яких людина належить і в життєдіяльність яких вона включена.

Потреби особистості – це ті форми її взаємодії зі світом (матеріальні і духовні), необхідність яких обумовлена особливостями відтворення і розвитку її біологічної, психологічної, соціальної визначеності і які тією чи іншою мірою усвідомлюються, відчуються людиною.

Інтерес – одна з найважливіших рушійних сил поведінки і діяльності будь-якого соціального суб'єкта, будь-то особистість, нація, клас, суспільство в цілому. Інтерес органічно пов'язаний з потребами даних особистостей чи соціальних спільностей.

Установки – це загальні орієнтації особистості на визначений об'єкт, що передують дії і виражають схильності діяти певним чином щодо даного об'єкта.

Цінності – це те, що може задовольнити індивідуальні, групові чи суспільні потреби.

Соціалізація – це процес засвоєння індивідом зразків поведінки, соціальних норм і цінностей, необхідних для його успішного функціонування в даному суспільстві.

Адаптація – пристосування індивіда до соціально-економічних умов, до рольових функцій, соціальним норм, до середовища тощо.

Інтеріоризація – процес включення соціальних норм і цінностей у внутрішній світ людини.

Норма – це ідеальний зразок поведінки, а не сама реальна поведінка.

Суспільна думка – сукупність уявлень, оцінок і суджень

здорового глузду, поділюваних більшістю членів соціальної групи чи суспільства в цілому.

Соціальна активність – це особлива якісна визначеність особистості, що втілюється у вчинках і діях, спрямованих на зміцнення чи руйнування, чи збереження розвитку соціальних порядків.

Молодь – це суспільно диференційована соціально-демографічна спільнота, якій притаманні специфічні фізіологічні, психологічні, пізнавальні, культурно-освітні та інші властивості, які характеризують її біосоціальне дозрівання як здійснення самовияву її внутрішніх сутнісних сил і соціальних якостей.

Молодіжні субкультури – це будь-яке об'єднання молоді, що має власні елементи культури, а саме: мову (сленг), символіку (зовнішня атрибутика), традиції, тексти, норми і цінності.

Гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі.

Фемінізм – це боротьба за рівні права і можливості жінок і чоловіків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бауман З. Плинні часи. Життя в добу невпевненості. Київ : Критика, 2013. 176 с.
5. Берко П., Небелюк М. Еволюція філософічно-політичних поглядів Івана Франка. Борислав : Вимір, 2001. 387 с.
6. Білушак Г. І. Математико-статистичні методи в соціології : навч. посіб. для студентів ВНЗ. Львів : Сорока Т. Б. 2016. 111 с.
7. Богдан О. Що варто знати про соціологію та соціальні дослідження. Посібник-довідник для громадських активістів. Київ : Дух і Літера, 2015. 380 с.
8. Богомаз К. Ю., Волохіна О. О. Історія соціологічних теорій і вчень: навч. посібник. Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2006. 205 с.
9. Борисова Ю. В. Методологія та методи соціальних досліджень: навч. посібник. Київ : ДЦССМ. 2003. 216 с.
10. Бурлачук В., Молчанов М., Степаненко В. Біля витоків соціологічної думки в Україні. Київ : Ін-т соціології НАН України, 1995. 190 с.
11. Гендер для медій : підруч. із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей. Київ : Критика, 2017. 207 с. URL : https://ua.boell.org/sites/default/files/gender_dlya_medii_2017.pdf.
12. Гіденс Е. Соціологія. Київ : Основи, 1999. 726 с.
13. Гладун О. М. Вибіркові обстеження населення: методологія, методика, практика: монограф. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2008. 348 с.
14. Головаха Є. Методологічні засади та особливості організації міжнародного порівняльного соціологічного дослідження в Україні Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2006. 159 с.
15. Гоманюк М. А. Інтерв'юер у масовому опитуванні. Кишеньковий навчально-методичний посібник. Херсон : Гілея, 2013. 88 с.
16. Горлач Н. Л, Кремень В. М. Соціологія: підруч. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 157 с.
17. Грушевський М. С. Початки громадянства (генетична соціологія). Відень : Український соціологічний інститут, 1921. 328 с. URL : <https://cutt.ly/hJyIMWW>.
18. Гуменюк Л. Й. Соціологія: Хрестоматія (від першоджерел до сучасності). У 2-х томах. Т.1. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 784 с.
19. Дембіцький С. Вимірювання геополітичних орієнтацій в Україні: конструювання соціологічних тестів «RF-geopol» і «EU-geopol» *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2018. № 4. С. 105-134.
20. Дембіцький С. Інтегральний індекс соціального самопочуття: альтернативний підхід. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2017. № 4

С. 109-129.

21. Дембіцький С. Конструювання, валідація та інтерпретація соціологічного тесту «Типи політичної культури – П». *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2018. № 1. С. 25-45.

22. Дембіцький С. Розробка соціологічних тестів: методологія і практики її застосування. Київ : Інститут соціології НАН України, 2019. 304 с.

23. Демків О. Б. Соціологія права і девіантної поведінки: навч. посіб. Львів : ВЦ ЛНУ, 2007. 124 с.

24. Драгоманов М. Вибране. Київ : Либідь, 1991. 688 с.

25. Дюркгейм Е. Самогубство: соціологічне дослідження / Пер. з фр. Л. Кононович. Київ : Основи, 1998. 519 с.

26. Єріна А. М. Організація вибіркового обстеження: навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2004. 208 с.

27. Захарченко М. В. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.). Київ : Либідь, 1993. 336 с.

28. Історія соціологічної думки: навчальний енциклопедичний словник-довідник. Львів : Новий світ-2000, 2016. 687 с.

29. Коваліско Н. В. Основи соціальної стратифікації: навч. посібник. Львів : Магнолія, 2007. 328 с.

30. Комих Н. Г. Гендероване місто: спроба соціологічної інтерпретації. Особистість і соціальні інститути в урбанізованому суспільстві: місто Дніпро: монограф. В 2-х т. Т. 1 / ред. В. В. Кривошеїн. Дніпро : Вид-во ЛізуновПрес, 2018. С. 256-272.

31. Комих Н. Г. Грушевська К. Історія соціологічної думки : навчальний енциклопедичний словник-довідник / за наук. ред. В. М. Пічі [Н. В. Коваліско, В. М. Оніщук, Н. М. Цимбалюк та ін.]. Львів : Новий світ-2000, 2016. 507 с.

32. Комих Н. Г. Місто Дніпро: ефекти екологічної репрезентації. Особистість і соціальні інститути в урбанізованому суспільстві: місто Дніпро: монограф. В 2-х т. Т. 1 / ред. В. В. Кривошеїн. Дніпро : Вид-во ЛізуновПрес, 2018. С. 241-256.

33. Култаєва М. Д. Європейська теоретична соціологія ХХ-ХХІ століття : навч. посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2008. 328 с.

34. Кучерук С. Становлення соціологічної школи України. *Український час*. 1994. № 1. С. 59-62.

35. Лапан Т. Д. Генеза соціологічних поглядів М. Грушевського. *Вісник Львів. Ун-ту. Серія соціол.* 2010. Вип. 4. С. 53-59.

36. Липинський В. Листи до братів-хліборобів // Історія філософії України. Хрестоматія. Київ : Либідь, 1993. 560 с.

37. Лисенко О. Я. Соціологічні погляди І. Франка. Київ, 1993. С. 68-72.

38. Лукашевич Н. П. Социология: учеб. пособие. Киев : МАУП, 2002. 272 с.

39. Мазурик О. В., Єрескова Т. В., Никифорова Н. О. Методологія та методи соціологічних досліджень: практикум. Донецьк : Східний видавничий дім, 2011. 232 с.
40. Макеев С. А. Классовое общество. Теория и эмпирические реалии. Киев : ИС НАНУ, 2003. 257 с.
41. Макеев С. А. Новые социальные неравенства. Киев : ИС НАНУ, 2006. 40 с.
42. Макеев С. А. Общество без доверия. Киев : ИС НАНУ, 2014. 338 с.
43. Макеев С. А. Подвижность структуры. Современные процессы социальной мобильности. Киев : ИС НАНУ, 1999. 204 с.
44. Макеев С. А. Соціологія : навч. посібник. Вид. 3-є. Київ : Знання, 2005. 302 с.
45. Макеев С. А. Человек и общество. Хрестоматия. Киев : ИС НАНУ, 1999. 272 с.
46. Макеев С. О. Стан сингулярності: соціальні структури, ситуації, повсякденні практики : монограф. Київ : НаУКМА ; ІС НАНУ, 2017. 265 с.
47. Макеев С. О. Структурні виміри сучасного суспільства : навч. посібник. Київ : ІС НАНУ, 2006. 372 с.
48. Методологія і методи соціологічних досліджень в Україні: історія та сучасні проблеми. До 70-річчя Володимира Паніотто : зб. ст. та матер. конф. (м. Київ, 22 січ. 2017 р.) ; за наук. ред. В. С. Бакірова та Є.І. Головахи. Київ : Ін-т соціології НАН України ; Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. 208 с.
49. Мусієздов О. О. Історія української соціології : навч.-метод. посібник. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. 117 с.
50. Національний моніторинг незаконного насильства в поліції в 2020 році. Харків : Харків. ін-т соціальних досліджень (ХІСД), 2020. 64 с.
51. Опитування громадської думки. Як правильно розуміти та інтерпретувати соціологічні дані : посібник для журналістів. Київ : Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», 2020. С. 56. URL : <http://surl.li/cbbu>.
52. Осипова Н. П. Соціологія права. Харків : Право, 2007. 232 с.
53. Оцінка діяльності Національної поліції України (опитування громадської думки). URL: <https://khp.org/1550061985>.
54. Оцінка роботи Національної поліції у 2020 р.: результати соціологічного дослідження. URL : <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/731177.html>.
55. Панина Н. В. Избранные труды по социологии: в трех томах / Том I. Вопросы теории, методологии, технологии социологического исследования и профессиональная этика / Сост., ред., вступ. статья Е. И. Головахи. Киев : Факт, 2008. 472 с.
56. Панина Н. В. Технологія соціологічного дослідження: курс лекцій. 2-е вид., доп. Київ : ІС НАНУ, 2007. 320 с.
57. Паніотто В., Харченко В. Методи опитування: підруч. Київ : Вид.

дім «Києво-Могилянська академія», 2017. 342 с.

58. Паніотто В. Соціологія в анекдотах. Київ : Дух і Літера. 2022. 392 с.

59. Пилипенко В. Соціальний діалог і трансформаційні зміни в Україні. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2018. 184 с.

60. Підлісний М. М. Соціологія молоді : навч.-метод. посібник. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2019. 92 с.

61. Піча В. М. Соціологія: Загальний курс : навч. посібник. Київ : Каравела, 2000. 457 с.

62. Погорілий О. І. Соціологічна думка ХХ століття : посібник. Київ : Наук. думка, 1996. 224 с.

63. Рибщун О. Українська соціологія очима молодого соціолога. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2007. № 1. С. 197-200.

64. Ручка А., Танчер В. Курс історії теоретичної соціології. Київ : Наук. думка, 1995. 256 с.

65. Сальнікова С. Онлайн-дослідження соціальної мережі соціологічних журналів України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2018. № 4. С. 135-156.

66. Сапелкіна О. В., Чепурко Г. І. Емпірична соціологія : курс лекцій. Львів : Простір-М, 2018. 265 с.

67. Сорокін П. Соціальна і культурна динаміка. Загальна соціологія: [хрестоматія] / концепція, упоряд., перекл. А. В. Фурман, В. С. Біскуп, О. С. Моршакова. Київ : Ліра-К, 2019. 354 с.

68. Соціологічна думка України ; за ред. О. І. Погорілого. Київ : Либідь, 1996. 312 с.

69. Соціологія ХІХ – початку ХХ ст. : хрестоматія ; відп. ред. В. Г. Городяненко. Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2007. 628 с.

70. Соціологія культури: навч. посібник ; за ред. О. М. Семашка, В. М. Пічі. Київ : Каравела ; Львів : Новий Світ-2000. 334 с.

71. Соціологія: підруч. ; за ред. Ю. Ф. Пачковського. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 418 с.

72. Соціологія: підруч. ; за ред. проф. В. Г. Городяненка. 3-є вид. Київ : Видавничий центр «Академія», 2008. 544 с.

73. Соціологія: короткий енциклопедичний словник ; за ред. В. І. Воловича. Київ : Український центр духовної культури, 1998. 1272 с.

74. Соціологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. ; за ред. В. Г. Городяненка. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. 560 с.

75. Стан сучасного українського суспільства: цивілізаційний вимір : зб. наук. пр. / О. Г. Злобіна, Н. В. Костенко та ін. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2017. 198 с.

76. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року: проект – 2017. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. 2017. 110 с.

77. Технології прикладних соціологічних досліджень : навч.-метод. посібник ; наук. ред. Ю. Саєнко. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2003. 124 с.
78. Титаренко О. О. Соціологія: навч. посібник. Київ : Дакор, 2020. 210 с.
79. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг: У 2-х т. Т. 2. Таблиці і графіки ; за ред. Є. І. Головахи, М. О. Шульги. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2011. С. 69-70, 80.
80. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ. Випуск 8 (22). / Гол. ред. д.екон.н. В. М. Ворона, д.соціол.н. М. О. Шульга. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2021. 620 с.
81. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Випуск 7 (21). Київ : Ін-т соціології НАН України, 2020. 547 с.
82. Українське суспільство: що знаємо, чого не знаємо і чого уникаємо? Київ : Ін-т соціології НАН України, 2017. 152 с.
83. Черниш Н. Соціологія : курс лекцій. Львів. : Кальварія. 2003. 544 с.
84. Черниш Н. І. Соціологія : підруч. за рейтингово-модульною системою. 5-е вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2009. 448 с.
85. Чурилов Н. Інтерв'ю. *Маркетинг и реклама* : журн. Спілки рекламистів України. 2008. №2 (48). С. 23-26.
86. Шаповал М. Соціологія українського відродження. Київ : Видавництво Україна, 1994. 44 с.
87. Шульга М. Українська соціологія в пошуках самоідентичності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2000. №2. С. 5-9.
88. Шульга Н. А. Дрейф на обочину: двадцать лет общественных изменений в Украине. Киев : ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2011. 448 с.
89. Ювенальна політика в Україні: адміністративно-правові засади формування та реалізації : монограф. / за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. Б. О. Логвиненка. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 520 с.
90. Якісні дослідження в соціологічних практиках: навч. посібник ; за ред. Н. Костенко, Л. Скокової. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2009. 400 с.
91. Яковенко Ю. И. Паниотто В. И. Почтовый опрос в социологическом исследовании. Киев : Наук. думка, 1988. 230 с.
92. Яременко Л. І. Кількісні методи у поведінкових науках : навч. посібник. Кропивницький : Лисенко В. Ф. 2019. 223 с.
93. EuroBarometer http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm.
94. European Values Study (EVS) <http://www.europeanvaluesstudv.eu>.
95. Sztompka Piotr. Socjologia wizualna: fotografia jako metoda badawcza / P. Sztompka. – Wydawnictwo Naukowe PWN – Warszawa – 2012. – 160 s.
96. The European Social Survey (the ESS) <http://euroDeansocialsurvey.org>.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В ІНТЕРНЕТІ

1. <http://stmm.in.ua/archive/> – архів журналу «Соціологія: теорія, методи, маркетинг».
2. www.sau.kiev.ua – офіційний сайт соціологічної асоціації України (устав САУ, кодекс професійної етики соціолога, указ президента про розвиток соціологічної науки).
3. www.useps.org – офіційний сайт українського центру економічних та політичних досліджень ім. Разумкова (представлені результати досліджень, діаграми, кількісні показники, наводяться дані порівняльних досліджень).
4. www.socis.kiev.ua – сайт центру соціальних та маркетингових досліджень (Київ), викладено багатий емпіричний матеріал (результати соціологічних досліджень, публікації центру, статистичні дані).
5. www.sociology.kharkov.ua – Sociology Hall, сайт соціологічного факультету ХНУ ім. В. Н. Каразіна.
6. <http://www.socium.info/library.html> – бібліотека соціологічної літератури.
8. www.useps.com.ua/ukr/all/sociology (Архів соціологічних даних Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, м. Київ).
9. www.ukrstat.gov.ua (Статистичні матеріали Держкомстату України).
10. www.sociology.kharkov.ua (Домашня сторінка харківських соціологів).
11. www.i-soc.com.ua (Домашня сторінка Інституту соціології НАН України).

Навчальне видання

Комих Наталія Григорівна

СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчальний посібник

Редактори, оригінал-макет –
Є. В. Коваленко-Марченкова, А. В. Самотуга

Редактор
Л. М. Котик

Підп. до друку 21.12.2022. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times.
Друк трафаретний (RISO), цифровий. Папір офісний. Ум.-друк. арк. 6,53.
Обл.-вид. арк. 7,00. Тираж 45 прим. Зам. № 14/22-нп

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49000, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018